

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

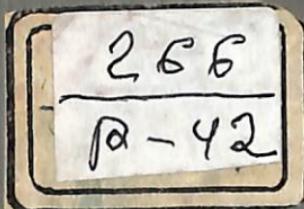
You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

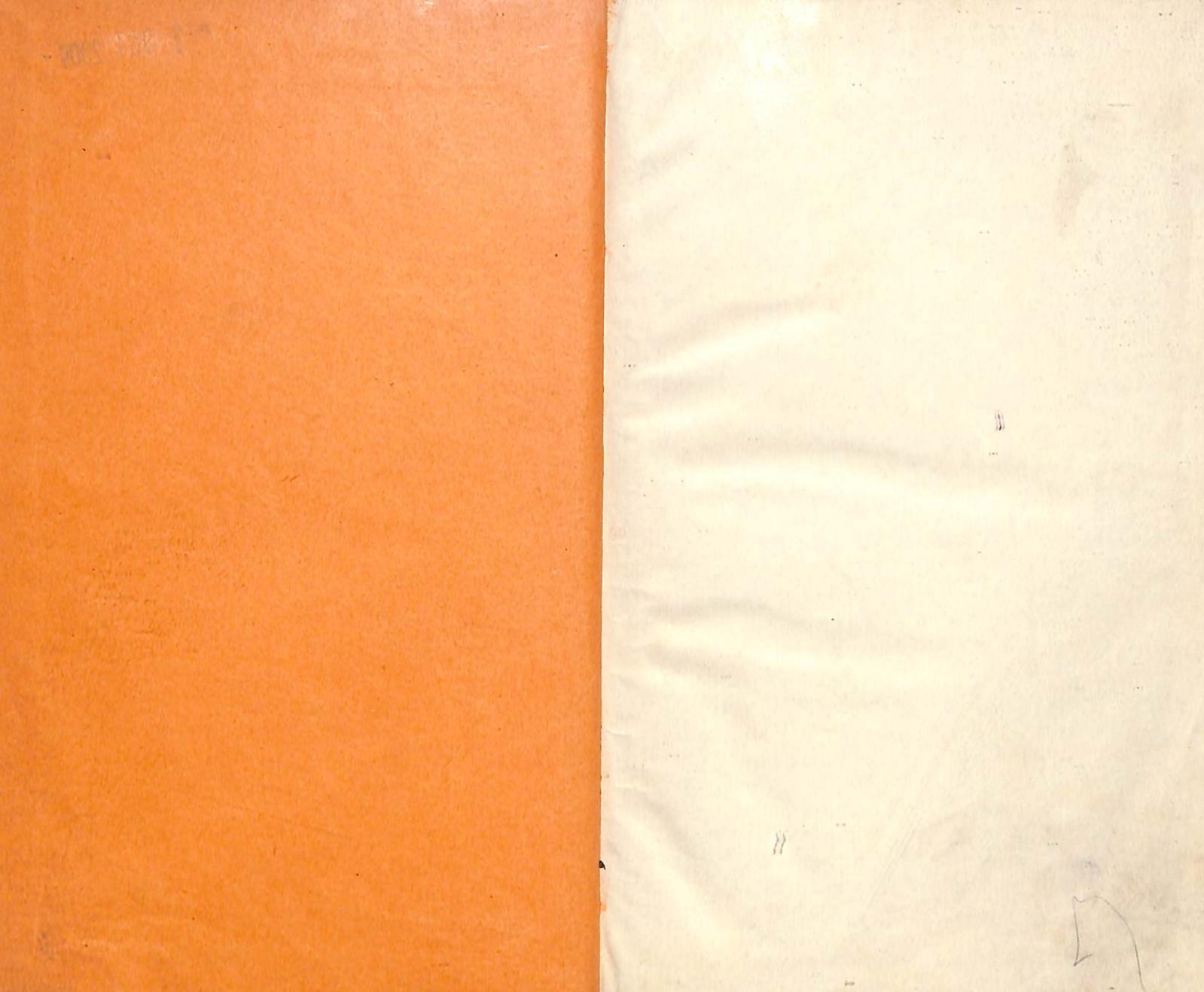
Adapt — remix, transform, and build upon the material

6347

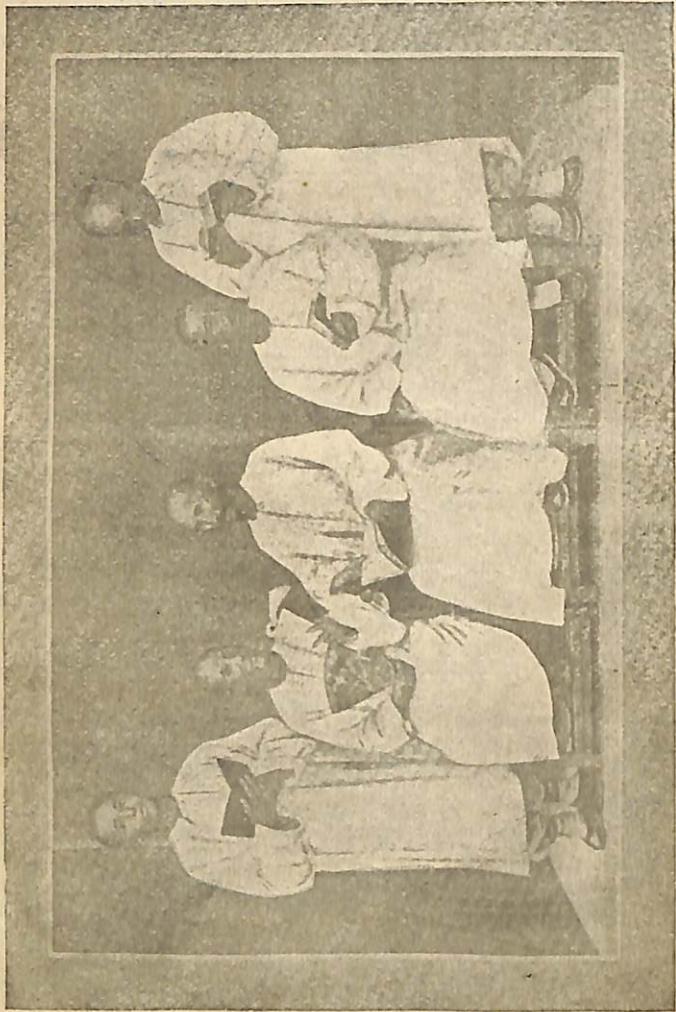
ԶԻՆԱՑԻ
ԵՐԵՅ ՀԵՐԻ
ԿԵՆՍԱԳՈՒՔԻՆԸ

51 OCT 2009

8

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՑԱՐԱԿԱՐԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

266 Կոդէ
P-42 ԶԻՆԱՅԻ

2011-07

ԵՐԵՑ ՀՕԼԻ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Մահմանական բարեկամություն)

معارف عمومیه نظارت جلیله سنت ۱ رجب ۳۲۴ و ۸ اغسطوس ۳۲۲
تاریخی ۲۰۸ و ۲۰۹ نومبری رخصتname شر اوشندرو
مصارف آمریقان مسیو ز شرکتی طرفندن تسویه اوشه رق طبع اوشندرو

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ԽՍՊԱՐԱՀԻ Ա. ՅԱԿՈԲ ՊՕՅԱՀԵԱՆ

1906

18 APR 2013

6347

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ԾԱՆՈթութիւն

Այս պատմութիւնը քրիստոնէական կեանքին ու գործունէութեանը վրայով է Զինացի երեցի մը, որ Քրիստոնէութիւնը ընդունեց քառասունութիւնք տարեկան հասակին մէջ, և մեռաւ 1896ի փետրուար ամսուն մէջ, երբ վաթուն տարեկան էր: Պատմութիւնը Անդղերէն լեզուագրած է Միսիս Հօռարատ Թէյլըր, որ հարսն էր Զինու ներքին առաքելութեան նշանաւոր հիմնադրին, Տր. Հրտուն Թէյլըրի, որ մեռաւ 1904ին: Զինացի երեցին կեանքին ու դորժունէութեան վրայով այս տիկնչն գրած պատմութիւնը շատ շահեկան տեղեկութիւններ կը պարունակէ Զինու ներքին առաքելութեան նկատմամբ: Այդ առաքելութիւնը գութէ 800 միսիոնարներ ունի որոնք հիմա կը գործեն Զինաստանի մէջ: Այդ ընկերութենէն յիսունըլց միսիոնարներ նահատակութեան 1900ի գեղքերուն ժամանակ: Ստիպուած ենք շատ համառօտել Միսիս Թէյլըրի գրած պատմութիւնը: Բայց կը կարծենք թէ հսու բաւական բան կայ բալոր ընթերցողներու մոքին վրայ ապաւորելու հետեւալ կէանքը.

1. Աւետարանի պատգամը հաւատարապէս ազգու է ամէն երկրէ, ամէն գյոնէ, ամէն ցեղէ և քաղաքակրթութեան ամէն աստիճանէ եղող մարդոց համար: Քրիստոնի անձը նոյն յանկուցիչ զօրութիւնը ունի, երբ բարձրացուի թէ՛ Ասրեելքի և թէ՛ Արենաւորի, և թէ՛ մեծ ցամաք երկիններու և թէ ծովու կղզիներու բնակիչներուն աչքերուն պոջն:

2. Մայրագոյն արևելքի ժողովուրդներու Քրիստոնէական կեանքը և փորձառութիւնը՝ քրիստոնէական միենալն ճշմարտութիւններուն և իրողութիւններուն մասին ունեցած ըմբռնումը, և պաշտամունքի արտաքին ձևերը մեծապէս կը տարբերին անոնցմէ որոնք մեզի ծանօթ են արևոտքի մէջ:

3. Այս պատմութիւնը ապահովաբար շատ կենդանի և

57110-66

կը յուսանք թէ արդիւնաւոր տպաւորութիւն մը պիտի թռողու ամէն ընթերցողի վրայ նկատմամբ այն հոգեկան զօրութեան որ կու գայ Աստուծոյ խոստումները ճիշտ բառերուն նշանակած բնուկոն իմաստովը ընդունող հոգին վրայ . հոգի՝ որ կ'ապրի և կը գործէ Աստուծոյ հետ յարատե ու գիտակից յարաբերութեան մէջ : Այս Զինացի երեցին կեանքը արօթք էր, և իր 17 տարուան քրիստոնէական կենցաղին ու գործունեութեան զարմանալիօրէն մեծ և այլազն արդիւնքները բոլորն ալ ուղղակի հետեւանքն են իր քրիստոնէական փորձառութեան ու կեանքին այդ միակ և վսեմ իրողութեան թէ ան "Աստուծոյ գործակից էր" (Բ Կոր. Զ. 1): Ուկոթմինսթըրի Արբայարանին մէջ Ճօն և Զարլդ Ուկոլիի իշխատակ առ արձանագրութիւնը կը գտնուի : "Ամէնէն աղեկը այս է որ Աստուծած մեզի հետ էի" (Ես. Ը. 10) Աստուծած այս Զինացի երեցին հետ էր 17 տարիներ : Անիկա Աստուծոյ քովէ է հիմա, և արդէն տասը տարիներէ ի վեր իր Փրկիչը կը տեսնէ սերովէներու հետ երես առ երես :

4. Յարմտր գատեցինք առանց ծահօթութեան ներկայացնել Երեց Հշեկ աեսութիւնը գիւտհարութեան նկատմամբ, և այն զարմանալի իրողութիւնները՝ ի նպաստ իր առութեան : Անոր դատողութիւնը թէ բոլոր անապաշխար մեղաւորներ առաւել կամ նուազ աստիճանու չար ողիներու աղեցութեան տակ են, ճիշտ ինչպէս բոլոր հաւատացեալ Ներ են առաւել կամ նուազ աստիճանու Սուրբ Հոգւոյն աղեցութեան տակ, արժանի է մեր լուրջ իորհրդածութեան : Ինչ որ կը սորվինք Նոր կտակարանէն, այնքան ի նպաստ է անոր աեսութեան որ թերես Նոր կտակարանը ինամով քննողը պիտի զարմանոյ: "Ձէ՞ք զիսեր որ Աստուծոյ տաճար էք դուք, և Աստուծոյ Հոգին ձեր մէջ ընտկած է" (Ա Կոր. Գ. 16, 17 և Զ. 19):

"Այն ոգին՝ որ հիմա ապատամբութեան որդիներուն ներսիդն կը ներգորհէ" (Եփես. Բ. 2): "Ա ասն զի մեր պատերազմը արիւնի ու մարմնի հետ չէ, հապա . . . երկնաւորներուն մէջ եղաղ չար ողիներուն հետ :" (Եփես. Զ. 12:

Ճ. Ֆ. Հ.

—————

ԶԻՆԱՅԻ ԵՐԵՑ Հ ՃԻՒ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԳԼՈՒԽ Ա

ԿԵԱՆՔԻ ՄԸ ՀՈԳԵԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ

Ջինաստանի Շանսի գաւառին մէջ, լեռներու ստորոտը, Արևմտեան ջանկ կոչուած գիւղի մը մէջ անլուր դէպք մը պատահած էր ։ Գիւղացիները իրար անցան : Ասոնք անտեղեակ էին աշխարհի այլկայլ երկիրներու մէջ տեղի ունեցող փոփոխութիւններու և յառաջդիմութեան : Միայն կը շահագրգռուէին իրենց դրացիներուն վիճակով, իրենց գաւառին մէջ տեղի ունեցող չարժումներով, առևտորական խնդիրներով և տարուան բերքերուն առատ կամ նուազ ըլլալովք ։ Վերացրու քանի մը տխուր փոփոխութիւններ տեղի ունեցած էին : Այդ գաւառին մէջ "օտար ծխախոտ"ի (ափիոն) գործածութիւնը ընդհանրանալէ առաջ Շանսիի ժողովուրդին մեծ մասը բարեկեցիկ վիճակ ունէին : Թէև պար-

բերաբար շատ մարդիկ սովամահ կ'ըլլային ,
սակայն առհասարակ խաղաղութիւն և բա-
րօրութիւն կը տիրէր :

Բայց հիմա տարօրինակ և անլուր դէպք
մը ամէնուն ու շադրութիւնը կը գրաւէր , և
ընդհանուր զարմանք կը պատճառէր :

Ի՞նչ էր այս տարօրինակ դէպքը : Սա
հանրածանօթ գիտուն Հշի Քրիստոնէութիւնը
ընդուներ է : Այս , “օտար սատանաներ” է
դիմուած է : Երբ երկու տարի առաջ այս
նոր կրօնքին քարոզիչները այդ գաւառը ե-
կան , խորհող մարդիկ հասկցան թէ ագէտ
դասակարգը անտարակոյս ասոնցմէ պիտի
խաբուի : Սակայն ո՞վ կրնար երևակայել թէ
կոնփիւ կիոսի այս աշակերտը , այս գիտուն և
աղղեցիկ Հշի , ամէնէն առաջ պիտի խաբ-
ուի : Կը խորհեին թէ Քրիստոնեայ ըլլալ
մեծ շարիք մըն է : Մարդուն վարքն ու
բարքը և նկարագիրը պիտի թունաւորուի :
Զարմանալին սա է թէ Հշի ակիզրէն ի վեր
կը գարշէր օտարականներէ և ամէն բանէ որ
անոնց կը վերաբերի : Սակայն . աւաղ , հիմա
ոչ միայն անոնց խուզերը մտիկ կ'ընէ , այլ
յարգանք և սէր կը ցուցնէ անոնց : Աւելին
կայ : Անոնց Զինարէն կը սորվեցնէ և անոնց
սիրոյն համար ժամանակ մը քաղաք փո-
խադրուած է , և մանաւ անդ անոնց հետ մէկ
եղած է : Մանկութենէն ի վեր պաշտած
կուռքերը լքած և , ոմանց ըսածին համեմատ ,
զանոնք այլած է : Իր հայրերուն արձանիկ-

ներն անդամ այլևս չպաշտեր և անոնց առջև
խունկ չծխեր . և ամէնէն տարօրինակը սա է
որ բոլորովին ազատուած է ափիոն գործա-
ծելու ունակութենէն , որու տարիներով
գերի եղած էր : Այն ժամանակը զոր առաջ
ափիոն պատրաստելու և ծխելու կը վատնէր՝
հիմա կը նուիրէ իր նոր ընդունած կրօնքին
պարտականութիւնները կատարելու : Գիշեր
ցորեկ կը կարգայ օտար ուսուցիչներուն բե-
րած գիրքերը և չսուած երգեր կ'երգէ ,
և ծունկի վրայ գալով օտարականներուն
անտեսանելի և անսեղան Աստուծոյն ազօթք
կ'ընէ : Անհասկնալի իրողութիւն մըն էր որ Հշի
ուր որ գտնուէր և ինչ բանով ալ զբաղած ըլլար՝
երեսը կը փայլէր ուրախութիւնով մը , որ
կարծես թէ մեծ ժառանգութեան մը ժա-
ռանգորդը ըլլալուն լուրը ընդունած է :

Սակայն դրացիները կը խոստովանէին թէ
“այս օտար կրօնքը կուլ տալուն համար” ոչ
հարստութիւն և ոչ պատիւ ստացած է : Ա-
ռաջ հանդիսաւ կեանք մը կը վարէր , իսկ
հիմա կ'աշխատի իր ձեռքերովը : Երբ հար-
ցուէր ասոր պատճառը , կը պատասխանէր ,
“կ'ուզեմ սորվիլ երկրագործութեան մեթոտ-
ները , որպէս զի պարտէզներս և արտերս ա-
ւելի բարեբեր ըլլան” : “Դիտուն մարդու մը
կը վայելէ որ հօգագործութեամբ պարապի ,
ոչխար և կով արածէ և իր ձեռքերովը ցախ
և փայտ ժողվէ : Այս , այս կերպով աւելի
եկամուտ կ'ունենայ . սակայն կ'արժէ պատ-

ուաւոր մարդոց մէջ վայելած համարումը
զոհել ասոր ։”

Անտարակոյս դիտուն Հշի Քրիստոնէուն
թիւնը ընդունելով կորմնցուց իր ընկերներուն
մէջ ունեցած պատիւը ։ Ա՛լ անոր բարև ան-
գամ չէին տար ։ Կը յուսային թէ իրենց
այսպէս վարուելով Հշի խելքը գլուխը պիտի
ժողվէ ։ Բայց երբ տեղեկացան թէ “լուաց-
ման արարողութիւնը” (մկրտութիւն) կա-
տարուած է անոր վրայ, յուսահատեցան և
խղեցին իրենց անոր հետ ունեցած յարա-
բերութիւնը ։

Հշի դրացիները սակայն սա մէկ բանին
հաստատապէս համոզուած էին թէ “Մարդ-
կօրէն անկարելի է որ Հշի այս նոր կրօնքը
ձգելու համոզուի կամ բռնադատուի ։ Բայց
աստուածները անոր ահաւոր վախճան մը
տնօրինած պիտի ըլլան ։ Սատանային ազդե-
ցութեան տակ պիտի իշնայ և սոսկալի չա-
րիքի մը պիտի հանդիպի ։” Արևմտեան ջանկ
գիւղին ընակիչները այսպէս կը խորհէին և
իրարու հետ այսպէս կը խօսէին ։

Այս միջոցին Հշի առանց իր ճամբէն շե-
շելու շարունակեց իր ընդունած կրօնքին մէջ ։
Կարծես նոր աշխարհ մը եկած էր ։ Անոր վրայ
ծագած էր արևու լոյսէն աւելի փառահեղ
լոյս մը ։ Իր գարձէն առաջ դժուար շատ
խնդիրներ և անփարատելի տարակոյսներ
շարչարած էին զի՞նքը ։ Մահուընէ կը վախ-
նար ։ Մահուընէ ետքի իրողութիւնները սոս-

կում կ'ազդէին իրեն ։ Ափիոնի շղթայով
շղթայուած էր ։ Սակայն հիմա ազատ էր ։
Հոգեորապէս նորոգուած ըլլալով, իր սիրտը
և կեանքը կը լեցնէին պայծառ և անկեղծ
սէր և խնդութիւն ։ “Աստուծոյ որդիներուն
փառաւոր աղատութեանը” (Հռոմ. լ. 21)
հասած էր ։

Թէ ո՛րշափ մեծ և խորին էր Հշիի կեան-
քին մէջ տեղի ունեցած փոփոխութիւնը, մի-
այն անոր ընտանիքին անդամները կարող էին
հասկնալ կատարելապէս ։ Բնաւորութեամբ
դիւրագրգիռ, հրամայել սիրող, չհանդուր-
ժող և կամսակոր մարդ մըն էր ան։ Սակայն
թէ և անոր խոնարհ, պարկեշտ և հնազանդ
կինը չհասկցաւ իր ամուսնոյն կրօնական գա-
ղափարներուն փոփոխութիւնը և չհաւնեցաւ
անոնց, բայց տեսաւ անոր վարքին ու բար-
քին զարմանալիօրէն փոխուած ըլլալը և զգաց-
զայն ։ Այս կնոջ կեանքը մեծ վիշտով մը
դառնացած էր ։ Իր միակ զաւակը մեռած
էր մանուկ հասակին մէջ, և ինք անզաւակ
կնոջ նախատինքը և տիւրութիւնը կը կրէր ։
Ամուսինը, եթէ ուղէր, կրնար զայն արձա-
կել կամ ծախել ։ Բայց Հշի այդպէս ըրած
չէր ։ Սակայն կինը կը խորհէր թէ օր մը այս
դժբաղդութիւնը կրնայ իրեն պատահիլ ։ Հի-
մա սակայն ամուսինը իրեն պէս հեղ, միշտ
քաղցրաբարոյ և թէ՛ իրեն թէ՛ ուրիշներուն
սէր ցուցնող մէկը եղած էր, և մանաւանդ
մեծապէս կ'անձկար որ իր ընտանիքն ալ ըն-

դունի կրօնական այն ճշմարտութիւնները զորս
ինք ընդունած էր :

Անոր կինը օր ըստ օրէ իր ամուսոյն
վարքն ու բարքը որքան դիտէր՝ այնքան կ'առ-
ւելնար իր հետաքրքրութիւնը : Գիշերները
երբ կ'արթնանար կը տեսնէր թէ իր ամուսինը
Սուրբ Գիշերը կը կարգայ և անտեսանելի
Աստուծոյն կ'աղօթէ եռանդով : Հչի ամէն օր
իր բոլոր ընտանիքը մէկտեղ հաւաքելով ա-
նոնց հետ Աստուծոյ կ'աղօթէր :

Կինը կը խորհէր, “Ինչու այդպէս կ'ընէ :
Դրացիները զինքը ծաղր կ'ընեն : Ինչու իր
նոր գաղափարները և համոզումները իրեն
չպահեր :” Երբ անիկա այսպիսի խորհու ըներ
կը տածէր՝ Հչի իրեններուն ամէնուն և գրա-
ցիներուն բարելաւութեան և հոգեկան խաղա-
զութեան կը բաղձար առաջուընէ աւելի, և
իր խօսքերուն, գործերուն և շարժ ու ձեւ-
րուն մէջ երբեք կեղծաւորութեան նշան չէր
երկնար :

Զինացիներ սատանաներէ, գևերէ և չար
ոզիներէ շատ կը վախնան, և անոնց վտան-
գաւոր ազգեցութենէն ազատելու համար շատ
բաներ կ'ընեն : Հչի ազգականները կ'ըսէին,
“Անշուշտ այս մարդը հիմա Սատանայի իշխա-
նութեան տակ պիտի իյնայ :” կը զարմանա-
յին թէ Հչի հիմա առաջուան պէս ոչ միայն
Սատանայէ չվախնար, այլ նոր անուն մը,
այսինքն “Սատանայի յաղթող”. անունը ա-
ռած է : Այս անունը առնելը յանդգնութիւն

չէր : Կուապաշտութեան ատենը Սատանային
ազգեցութեան, փորձութիւններու և մեղ-
քերու գերի ըլլալով ապրած էր քառասուն
տարիներէ աւելի : Սակայն հիմա Քրիստոսի
և անոր խոստումներուն ի սրտէ ապաւ ինեւ-
լով՝ Սատանայի իշխանութենէն Աստուծոյ
իշխանութեան տակ անցած էր, և հաստա-
տապէս կը հաւատար թէ Ամենակարող Աս-
տուծոյ զօրութեամբ Սատանայի և անոր բո-
լոր արբանեակներուն պիտի յաղթէ, և կ'ըն-
դունէր թէ այս ճշմարիտ է ոչ միայն իր
փրկութեան մասին, այլ ուրիշներուն ալ Սա-
տանային փրկուելուն մասին :

Այս օրերս Քրիստոնեայ երկիրներէ ո-
մանց մէջ միտում մը կայ Սատանայի անձ-
նական գոյութեան տարակուսելու . սակայն
կուապաշտ երկիրներու մէջ Սատանայի մար-
դոց վրայ ունեցած ազգեցութիւնը զարմա-
նալի և զօրաւոր կերպով յայտնի է :

Թէ Հչի ի՞նչ սկզբունքի հետեւցաւ այս
մասին՝ տեսնուեցաւ սա պարագայէն թէ ա-
նիկա աներկբայելի կերպով հաւատաց Ճէ-
րոջմէ խոստացուած օգնութեան և զօրութեան
Հետեւեալ պատմութենէն որոշակի պիտի ե-
րենայ թէ անիկա ի՞նչ սերտ յարաբերու-
թիւն ունէր իր վարդապետին և Առաջնոր-
դին Քրիստոսի և Սուրբ Հոգւոյն հետ, և
թէ ի՞նչպէս մարտնեցաւ Աստուծոյ զօրու-
թիւնով իր մեծ թշնամիին, Սատանայի դէմ-
նակ իր գարձէն մինչև մեռած օրը, տասնը-

եօթը տարիներու շրջանին մէջ, ի՞նչ աստիւ
ճան յաղթեց Սատանայի : Ամէն օր աղօթքի
շատ ժամանակ կու տար, և յաճախ աղօթք-
քով մէկտեղ ծոմ կը պահէր . մանաւանդ
քանի անգամներ քառասունըութ և մինչեւ
իսկ եօթանասունըրերկու ժամ ծոմ կը պա-
հէր : Սկիզբէն ի վեր հաստատամիտ մարդ
մըն էր, և Քրիստոնէութիւնը ընդունելէն
վերջը՝ բոլոր միտքը, զօրութիւնը և ժամա-
նակը Տէրովը նուիրեց . և ամէն կերպով
կ'աշխատէր ուրիշները Քրիստոսի հրաւիրե-
լու՝ կարելի ամէն միջոցները գործածելով։
Անկարելի էր իրեն համար լուռ կենալ Յի-
սուսի վրայով, և մինչեւ վերջին շունչը կը
հրատարակէր փրկութեան աւետիսը :

Անոր տունէն եղող կիներ կը զարմանային
թէ իրենց տէրը հոգեոր բաներ սորվեցնել
կ'ուզէ իրենց : Քրիստոնեայ ըլլալէն առաջ
անոնց բան չէր սորվեցներ : Կարդալ գրել
չին գիտեր : Սակայն երբ լսեցին Պւետա-
րանի սքանչելի պատմութիւնները, թէ ի՞նչ-
պէս Քրիստոս կոյրերը, բորոտները և դի-
ւահարները կը բժշկէր, և թէ ժողովուրդնե-
րուն կը սորվեցնէր քաղցրութեամբ, և թէ
վերջապէս այսպիսի անձ մը մարդոց համար
խաշուելով մեռած էր՝ իրենց պրտերը կը
շարժէին և չին կրնար չսիրել Յիսուսը :

Քրիստոնեայ ըլլալէն առաջ Հշի իր խորթ
մայրը տունէն վանտած էր, և անիկա շատ
խեղճ վիճակի մէջ կ'ապրէր : Սակայն հիմա

այդ խեղճ կինը վինտուեց գտաւ, և ըստ,
“Մեզի ետ եկուր, մայր, քեզի հետ գէշվար-
ուեցայ . հիմա տանս ամէնէն աղէկ սենեակը
քեզի պիտի տամ . քու ապրուստդ պիտի հո-
գամ և քեզ պիտի պատուեմ ու սիրեմ . և
պիտի տեսնես թէ քեզի համար ի՞նչ աղուոր
դագաղ պիտի պատրաստեմ” (Ո.յս վերջին
խոստումը մեզի շատ տարօրինակ կ'երկի,
սակայն ծեր Զինացիք շատ կը պարծենան ի-
րենց զաւակներուն իրենց համար կանխաւ
պատրաստած և տուն բերած թանկագին
դագաղներովը) Մերունի կինը նախ վախցաւ,
և չէր կրնար հաւատալ իր որդւոյն խօսքին :
Ետքը համոզուեցաւ և տուն եկաւ, և նախ-
կին պատիւը և հանգիստը վայելելով իր օ-
րերը կ'անցընէր, և դրացիները կ'ըսէին,
“Քրիստոնեայ ըլլալ այնչափ գէշ բան մը չէ
եղեր .” Հշիի եղբայրները անոր Քրիստոնեայ
ըլլալէն առաջ իրենց անոր հետ ունեցած
յարաբերութիւնը խզած էին, սակայն Հշի
ետքը մէկիկ մէկիկ անոնց քով գնաց, իր
յանցանքը խոստովանեցաւ, և անոնց սէր
ցուցոց, և ամէնուն հետ հաշտուեցաւ . և
դրացիները կ'ըսէին, “Ստուգիւ այդ արևմըտ-
եան ուսուցիչներուն վարդապետութիւնը զօ-
րաւոր է :”

Շատ չանցած Հշիի հաւատքը մեծ փորձի
մը ենթարկուեցաւ : Անոր կինը Քրիստոնէու-
թիւնը ընդունած էր, սակայն իր վրայ յան-
կարծ գէշ փոփոխութիւն մը տեսնուեցաւ .

լուսնոտութեան նշաններ ցոյց կու տար : Ա-
խորժակ և քուն չունէր, և սոսկումով հա-
մակուած էր : Խելքը չկորսնցուց, մասնաւոր
ախտ մը չունէր, սակայն չէր կրնար ինքինք
կառավարել . մանաւանդ ընտանեկան աղօթ-
քի ատեն կը խելքուէր և կը կանչու ըռտէր :
Այսպէս չընել իր ձեռքը չէր . կ'աշխատէր
ինքինք զսպելու , սակայն ի զուր : Իր կամ-
քին տէրը չէր : Քերնէն հայհոյական խօսքը
կ'ելլէին : Յիմարական բաներ կ'ընէր և վեր-
ջապէս սենեակին տախտակամածին վրայ
կ'իյնար մեռելի պէս :

Այն ատեն դրացիները կ'ըսէին , “Ահա-
ւասիկ մեր ըսածները կը կատարուին . մեր
աստուածները լքելուն և անոնց յարգանք
չմատուցաներուն համար իր կինը Սատանայի
իշխանութենէն գերի բռնուեցաւ , ‘Սատանա-
յի յաղթող՝ մի . նայինք ի՞նչ պիտի ընէ :’”

Հիմ շատ տրտում և տիմուր էր : կ'աղօ-
թէր . կրկին և կրկին կ'աղօթէր , սակայն
կնոջը վիճակը հետզհետէ կը վատթարանար
և ուժէ կ'իյնար ան : Այն ատեն Հիմ իր բո-
լոր տունովը եօթանասունուերկու ժամ ծոմ
պահեց , և աղօթքով Ցէրոջը բոլոր խոստում-
ներուն փարեցաւ և Աստուծոյ ապաւինեցաւ:
Թետոյ կնոջը քով եկաւ և Յիսուսի անունովը
հրամայեց գեին որ անկէ ելլէ , և կինը իս-
կոյն ազատեցաւ : Այն ժամէն սկսելով հաս-
տատուեցաւ թէ կինը ճշմարտապէս և կա-
տարելապէս ազատուած էր : Ալ ևս այդ

կերպով երբեք չտառապեցաւ : Այն օրէն
սկսելով իր ամուսնոյն հոգեոր ընկերը և ա-
նոր բոլոր գործերուն մէջ անոր օգնակա-
նը եղաւ :

Այս դէպքը դրացիներուն վրայ մեծ , խո-
րին և մնայուն տպաւորութիւն մը գործեց :

Շատ մարդիկ կիրակի օրերը Հշիի տան
մէջ կատարուած հրապարակային պաշտա-
մունքի կը յաճախէին : Շատ տուներու մէջ
կուապաշտական արարողութիւնները կը թե-
թնային : Այս բաներուն վրայ բնականաբար
Հշիի հաւատքը մեծապէս կը զօրանար : Տէ-
րոջը խօսքերուն և խոստումներուն ա'լ աւելի
կ'ապաւինէր , և կենաց խօսքը ամէն կողմ
տարածելու համար իր ջանքերը կ'աւելնային ,
և իր ազդեցութիւնը շատնալով անոր խօս-
քերը և օրինակը աւելի մեծ տպաւորութիւն
կը գործէին մարդոց վրայ :

Եւ այսպէս ուր որ ճշմարիտ ապաշխարութեան և հաւատքի նշաններ կը տեսնէր՝ այնպիսիններուն հիւանդներուն վրայ ձեռքերը դնելով Յիսուսի անունով աղօթք կ'ընէր և կը խնդրէր որ Տէրը բժշկութիւն չնորհէ . և շատ անգամ հիւանդներ կը բժշկուէին : «Եւ անոնք որ կը հաւատան , այս նշանները անոնց հետ պիտի երթան . իմ անունովս գեեր պիտի հանեն , նոր լեզուներ պիտի խօսին . ձեռքերնին օձեր պիտի բռնեն , և եթէ մահաւիթ դեղ մը խմեն , իրենց պիտի ջնասսէ . հիւանդներու վրայ ձեռք պիտի դնեն , ու անոնք պիտի առողջանան : Եւ անոնք ելան և ամէն տեղ կը քարողէին , և Տէրը անոնց գործակից էր , ու խօսքը կը հաստատէր այն նշաններով որոնք անոնց հետ կ'երթային :”

Մար. Ժ. 17, 18, 20 :

Հյի այս խօսքերը կը կարդար մտառութեամբ և կը խորհնէր անոնց վրայ . և թէե պէտք չզգաց օտար լիզուներ խօսելու , և չհանդիպեցաւ վնասակար օձերու , սակայն կը հաւատար թէ իր ձեռքով և Քրիստոսի զորութիւնով բժշկութիւն պիտի չնորհուի հիւանդներու , և Տէրը անոր այս հաւատքը հաստատեց :

Եանկ—ցուէն գիւղին մէջ հոգեսոր արթնութիւնը քանի շատցաւ հալածանքն ալ այնքան սաստկացաւ և նոր Քրիստոնեաներու դէմ շատ անիրաւութիւն կը գործուէր իրենց դրացիներուն կողմանէ : Հյի այս անիրաւութեանովին իրեն կ'ապաւինին :”

թիւններուն համար տեղական կառավարուսթեան բողոքեց և յաջողեցաւ : Սակայն ետքերը համոզուեցաւ թէ օգտակար չեղաւ իր այս միջամտութիւնը, և թերևս վնասակար եղաւ այն տեղի Քրիստոնեաներուն հոգեոր զարդ ացման և միայն Աստուծոյ ապահինելուն : Այս համոզման գալուն մէկ պատճառը սա եղաւ թէ Եանկ—ցուէնի Քրիստոնեաները առաջ չգային պարզ և անկեղծ բարեպաշտութեան մէջ, և ումանք կռապաշտութեան դարձան : Կը հաւատար թէ երբ հալածանք և աշխարհային կորուստներ կ'ընդունուին իրը Աստուծոյ կողմանէ զրկուած կրթութիւն և փորձութիւն՝ պատճառ և միջոց կ'ըլլան հաւատքը զրացնելու և հոգեոր բաները աւելի գնահատելու :

Հչի դեռ հոգեոր բաներու մէջ սկսնակ մըն էր : Սուրբ Գիրքը շատ կ'ուսումնափակիրէր և շատ բաներու մէջ զարմանալի կերպով առաջդիմած էր . սակայն Քրիստոսի դպրոցին մէջ տակաւին առնելու շատ քայլեր կը մնային իրեն : Զոր օրինակ դեռ ըստ արժանաւոյն խորհած չէր թէ ի՞նչ էր Քրիստոնէի մը պարտականութիւնը նախնիքները պաշտելու մասին : Իր տանը մէջ մնացած էին կարգ մը դրուած յիշատակի քարեր : Ասոնցմէ մէկը արտասովոր կերպով յաջորդաբար երկու առտու երեսի վրայ ինկած դտնուեցաւ, և թէպէտ կարելի էր այսպիսի յիշատակի քարեր առանց պաշ-

տելու և միայն նախնիքներու յարգանաց համար պահել տան մէջ, սակայն և այնպէս որովհետեւ կրնային ուրիշներու գայթակղութեան պատճառ ըլլալ հետեւաբար բոլորովին հրաժարեցաւ այդ հին սովորութենէն :

Ետքը իր արտերէն վտարեց հաշիշը : Այս բերքը թէև ամէնէն աւելի շահաւետ էր, սակայն մեղք համարեց մարդոց վնասակար բերքի մը իր ձեռքը մնալը, և ինքնինք զրկեց այս հասոյթէն : Խողերն ալ վտարեց իր ագարակէն և “Պիղծ բաներու հետ յարաբերութիւն ունենալու շենք” կ'ըսէր և կը յիշէր Ես. ԾԲ. 11 համարին սա խօսքը “Պիղծ բանի մի դպչէք, անոր մէջէն ելէք. մաքուր եղէք” :

Հչի հետզիետէ սկսաւ սորվիլ սա մեծ ծշմարտութիւնը թէ հաւատացեալի մը Քրիստոսի չարչարանքներուն մասնակից ըլլալը արտօնութիւն մըն է : Հչի որոշ կերպով տեսաւ թէ Քրիստոնէին անհրաժեշտ պարտականութիւնն է Յիսուսի սիրոյն և ուրիշներու ծառայելու համար իր անձը ուրանալ :

Անդամ մը Քրիստոնէութիւնը ընդունելէն իրը տարի մը վերջ, երբ իր սովորութեան համեմատ հրապարակային պաշտամունքի համար հետիւտն կ'երթար քաղաք, որ իր դիւղէն տասուիրեք մղոն հեռու էր, կը խորհէր Տէր Յիսուսի իր խաչը Գողդոթա տանելուն վրայով, և պաշտամունքն վերջ երբ տուն կը վերադառնար, աղքատ մարդ մը ա-

նոր մօտենալով իրմէն բան մը խնդրեց զոր երբեք չէր ակնկալեր : Այսինքն աղաջեց որ Ճերմակ լեռ անուն գիւղը երթայ անմիջապէս, աղօթելու կնոջ մը համար, որ ծանրապէս հիւանդ էր և կ'ո զէր լսել Յիսուսի վրայով : Գիւղը տամնըեօթը մղոն հեռու էր : Կառք կամ կենդանի պատրաստուած չէր : Ճամբան ամայի և քիչ մը վտանգաւոր էր : Եւ այդ ճամբէն տուն գացող ոչ ոք կար ու րուն հետ կարենար ճամբորդել : Բայց չերթալ մաքէն անդամ շանցուց :

Ժամէ ժամ, յոգնած և միայնակ կը յառաջանար : Վերջապէս իրիկուն եղաւ, և ինք գիւղէն երեք մղոն հեռու եղող և ուժգին վաղող հոսանքի մը քով հասած էր : Շատ շանցած մութցաւ, և ոչ լուսին ոչ ալ լուսաւորներ կ'երևնային : Գիտէր թէ այդ լուսային ճամբուն վրայ ուշ մնացած ճամբորդներ նշաւակ էին յարձակմանը անօթի գայլերու, որոնք սովէն ի վեր աւելի աներկիւղ դարձած էին : Եւ երբ դժուարութեամբ ճամբան կը շարունակէր, լսեց ձայներ, որոնք շատ որոշ կերպով կը յայտնէին գայլերուն մօտենալը : Այո, իր ճամբուն վրայ էին անոնք : Անոնց ոռնալը հետզետէ աւելի մօտէն կը լսէր, մինչև որ հասկցաւ թէ անոնք իր բոլորտիքն էին մութին մէջ : Բայց Մէկուն ներկայութիւնը աւելի մօտ էր :

Ծնրադրելով այդ վտանգի վայրկեանին մէջ Հարձրաձայն աղաղակեց Անտեսա-

նելի Բարեկամին : Երբեք չհասկցաւ թէ ի՞նչ պատահած էր, կամ թէ ի՞նչպէս աղատուած էր . բայց քիչ վերջը զգաց թէ իր չո՞րջը լուութիւն կը տիրէր, և ինք առանձին էր :

“Ոմէն բան,” կը գրէ Հի, “զարմանալի օրէն հանդարտեցաւ : Զեմ գիտեր թէ գայլերը ե՛րբ անհետացան, կամ ո՛ր գացին : Բայց այլ ևս վերադարձան : Յիրաւի Տէրը իմ ասպարս և իմ պաշտպանութիւնս է :”

Քիչ վերջը գիւղ հասաւ, և բերկրութիւնը ունեցաւ փրկութեան աւետիսը հաղորդելու հիւանդ կնոջ և անոր բարեկամներուն, որոնք հաւանօրէն ասկէ առաջ երբեք Քրիստոնեայ տեսած չէին : Զենք գիտեր թէ այս բանը ի՞նչ արդիւնք ունեցաւ անոնց կեանքերուն մէջ : Բայց քարոզիչը երբեք շմոռցաւ այդ նշանաւոր ազատումը, ոչ ալ իր վրայ եկած օրհնութիւնը այդ գժուարին ծառայութեան միջոցաւ :

Իր Քրիստոնէական կեանքին առաջին տարիներու համառօտ օրագրութեան մէջ արձանագրուած են այնպիսի գէպքեր որոնք մեզի նշին բաներ կը թուին, մինչև որ հասկրնանք մարդուն խորին անկեղծութիւնը, և թէ ի՞նչպէս իրեն համար բոլոր կեանքը ամբողջութիւն մըն էր . տարբերութիւն չկար աշխարհայինին ու հոգեւորին, մեծին կամ պղտիկին միջև, բայց Աստուած ամէն պարագաներու մէջ, և մէկ օրհնեալ նպատակ իր ժողովուրդին աղդելու համար : Այս հաւատքով աւելի խոր նշանակութիւն կը տեսնէր կեանքի

մանրամասնութիւններուն մէջ, և քիչ կարեղութիւն կու տար երկրորդական պատճառներու, և ամէն բան կը վերագրէր կամքին և թոյլտութեան այն Հօրը, որուն հետմիայն կ'անցընէր իր կեանքը :

Իրիկուն մը, վերջալոյսին իր դուարը տուն բերելու գացած էր : Երբ սեպ բլուրի մը քովին կ'անցնէր, հաւանօրէն խորհուրդներու մէջ խորասուզուած . ոտքը սահեցաւ և բաւական բարձր պատուարէ մը վար ինկաւ : Այս արկածը կրնար անոր մահուան պատճառը ըլլալ, բայց զարմանալի է որ միայն թեթևուրէն վասառեցաւ : Ցաւագին մագլերով նորէն վեր ճամբուն վրայ ելաւ : Փոխանակ այս պատահարին համար դժգոհութիւն յայտնելու, սկսաւ դէպքին վրայ խորհիլ թէ ի՞նչ դաս կը պարունակէ այն իրեն համար : Նպատակ մը ըլլալու էր ատոր մէջ : “Բարի մարդուն քայլերը Տէրոջմէ կը հաստատուին” (Պաղ. Լէ. 23) : Ինչո՞ւ թոյլատրուած էր որ իր քայլերը սահէին այսպիսի անակնկալ կերպով մը :

Եւ յետոյ հասկցաւ թէ քալած միջոցին իր ճամբուն ուշադրութիւն ըրած չէր : Անզգոյշ գտնուած էր, և ուստի նեղութեան հանդիպած : Եւ ո՞րքան աւելի ծանրակշիռ պիտի ըլլար բարոյական անկումը . այն գլուրումները որոնք անտարակոյս առաջ պիտի գային իր անուշադրութենէն Աստուծոյ հետքալելու ատեն : Սիրտը լիովին արթնցաւ, և

առաջուընէ աւելի կը ջանար զգոյշ կենալու և աղօթելու, մինչ կը ճամբորդէր դէպի երկինք առաջնորդող ճամբուն մէջ :

Նորէն, քիչ մը վերջը, նմանօրինակ ազգարարութեան մը պէտք ունեցաւ, և խոնարհեցուցիչ դէպք մը կը պատմէ : Կ'երեայ թէ կերպով մը անփոյթ գտնուած էր, և մինչեւ իսկ դատի բռնուած էր իր կուապաշտազգականներուն հետ : Այս դատին մէջ խառնուելով՝ Աստուծոյ անուան պատիւ չբերող կերպով մը վարուեցաւ :

Երբ իր գործած սխալին գիտակից ըլլալով կ'երթար, յանկարծ իր վրայ յարձակեցաւ զրաւոր և կատաղի շուն մը, որ զինք գետին տապալեց, և կարծես պիտի բդքտէր զանիկա : Այս վանդին մէջ միտքը եկաւ թէ ո՞րքան աւելի ահաւոր էին յարձակումները Սատանային, որ “մոնչող առիւծի պէս կը պտըտի, ու կը փնտոէ թէ ո՞վ կլէ” (Ա.Պետ. Ե. 8) : Եռանդագին աղաղակեց Տէրոջը աղատման համար . և հետեւանքը սա եղաւ որ առանց ուեէ ակներեւ պատճառի, շունը փախաւ . բայց ասոր յաջորդեց շատ ճշմարիտ և խորին զզում մը, որ մեծ հակառակորդը հալածեց :

Երբ գիտողները ուզեցին շունը հալածել և ծեծել, Հշի իրեն յատուկ ազնուութեամբ թող չտուաւ և ըսաւ,

“Ոչ, այս իմ երկնաւոր Հօրս յանդիմա-

նութիւնն է : Այս դասին պէտք ունէի : Շունը
ի՞նչ յանցանք ունի ատոր մէջ՝”

Արդ, այս ամէնը մեզի շատ պարզ կրնայ
թուիլ: Բայց իրօք այնպէս է : Թերևս երբ
մենք հետզհետէ շնորհքի մէջ զարգանանք և
աւելի յարատեռթեամբ և սերտիւ քալենք
մեր Աստուծոյն հետ, մենք ևս, թէև տար-
բեր կերպով, աւելի գործնական ապացոյց-
ներ պիտի ունենանք Անոր ներկայութեանը
մասին, և աւելի պիտի զգանք երբ իր երեսը
մեզմէ ծածկէ :

Ամէն պարագայի մէջ ամէնէն ծեր Քրիս-
տոնեային համար իսկ սորվելու բան մը չկա՞յ
հետեւախն նման վկայութենէ մը, որ չշիփ
Քրիստոնէական կեանքին կանուխուան օրերէն
քաղուած է :

“Սատանային բազմաթիւ յարձակումնե-
րուն պատճառաւ, կինս և ես երեք տարուան
միջոցին մէջ քիչ անդամ մեր հանդերձները
կը հանէինք քնանալու համար, որպէս զի ա-
ւելի պատրաստ ըլլանք հսկելու և ազօթելու :
Երբեմն առանձին տեղ մը, ամբողջ գիշեր-
ներ աղօթքով կ'անցընէի, և Սուրբ Հոգին
կ'իշնէր : Յաճախ մայրս ճրագ մը կը նշմարէր
մեր ննջասենեակին մէջ կէսդիշերուան ա-
տենները, որով կը հասկնար թէ մենք դեռ
կը սպասէինք մեր երկնաւոր Հօրը առջե :

“Անդագար կը ջանայինք Տէրոջը հաճելի
ըլլալ մեր խորհուրդներուն, խօսքերուն և
գործերուն մէջ, բայց հիմա առաջուընէ ա-

ւելի կը զգանք մեր տկարութիւնը . թէ մենք
արդարեւ ոչինչ ենք . և թէ միայն Աստուծոյ
կամքը կատարելու ջանալով, թէ՛ աշխատու-
թեան և թէ՛ հանգիստի մէջ, թէ՛ խաղաղու-
թեան և թէ՛ վտանգի մէջ, առատութեան
կամ կարօտութեան մէջ, ամէն տեղ և ա-
մէն ժամանակ ապաւինելով Սուրբ Հոգիին,
Աստուծոյ մեզի սահմանած գործը կրնանք
կատարել : Եթէ յաջողէինք, բոլոր փառքը
մեր երկնաւոր Հօրը կու տայինք . Եթէ չյա-
ջողէինք, բոլոր յանցանքը մեզի կը վերագ-
րէինք : Ոյս էլ շարունակ մեր սիրտերուն
վիճակը :”

ԳԼՈՒԽ Գ

ԴԻՒՂԻՆ ԿՈՒՌՔԵՐԸ ՍՈՎԱՄՄԱՀ Կ'ԸԼԱԱՆ

Թերեւս լաւագոյն ապացոյց մը չկրնար տրուիլ Հշիի Քրիստոնէական կեանքին հարազատութեանը մասին իր նոր դարձի եկած օրերուն մէջ՝ քան կարծիքի յեղաշրջումը որ երևաւ այն հասարակութեան մէջ որոնց հետ ինք կը բնակէր։ Դիրացիներ շատ աղէկ դիտեն թէ մարդ ինչպէս կեանք կը վարէ, մանաւանդ Զինաստանի մէջ։

Մէկ երկու տարի անցած էր անկէ ի վեր երբ Հշիի ծանօթներուն ամբողջ ջրջանակը իրեն դէմ ելած էին, և կը գուշակէին թէ ան ամէն տեսակ շարիքներու պիտի հանդիպի կրօնափոխ ըլլալուն իրը հետեւանք։ Սակայն իրոզութիւնները սկսած էին զիրենք համոզել։ Ամէն պարագայի տակ, ինչպէս կը տեսնէին, Հշի տարիներէ ի վեր եղածէն աւելի ուրախ զուարթ և աղէկ էր։ Իր ընտանեկան յարաբերութիւնները երջանիկ էին, և իր կալուածքին աղէկ հոգ կը տարուէր։ Եւ ասկէ աւելի, տարօրինակ զօրութիւն մը կար իր վրայ, վասն զի ամէնն ալ տեղեակ էին Հշիի նորօրինակ խոնարհութեան և հանդարտ վարմունքին,

անոր վրայ տիրող անսահման աղդեցութեան սակայն ոչ ոք կրնար բացատրութիւն մը տալ։ Այս նիւթը բաւական վիճաբանութեան առիթ կու տար ամառ օրերը և ձմեռ զիշեռները, և հետեւանքը սա կ'ըլլար որ իրենց յարգանքը կ'աւելնար Քրիստոնեայ գիտունին նկատմամբ, եթէ ոչ անոր դաւանած կրօնաքին նկատմամբ։

Տեղական ընտրութեան ժամանակը կը մօտենար, գիւղապետի նախանձելի պաշտօնը գրաւերը։ Խիստ կարևոր ինդիրներ կը պարունակէր այս պաշտօնը, վասն զի գիւղապետը պատասխանատու էր տուրքերու հաւաքման, կարգապահութեան, տեղական իրաւունքներու պաշտպանութեան, մեհեաններու և հանրային շէնքերու հոգատարութեան, և տարւոյն իւրաքանչիւր եղանակին յատուկ տօներու պահպանութեան։ Կորով և փորձառութիւն կը պահանջուէր, ինչպէս նաև բորոյական ուղղամտութիւն՝ Զինացիներու ըմբռնման շափով։ Արդարեւ, որչափ խորհէին այս խընդրոյն վրայ, այնչափ յայտնի էր, բայց և այնպէս անջուշտ խելքի դէմ էր։ Սակայն ինդիրը շէին կրնար լուծել։ Եւ հետզհետէ, կարծիքները համաձայնեցան թէ ոչ մէկը աւելի յարմար էր այս պաշտօնին քան գիտուն Հշի, որ այլևս ափիոն չէր ծխեր։

Անոնց այսպիսի եղրակացութեան մը յանդիլը զարմանալի էր։ բայց Զինացիները մտացի ժողովուրդ են, և Քրիստոնէական սկզբունք-

ներու գործնական արժէքը իրենց ուշադրութենէն վրիպած չէր։ Ուստի գիւղին գլխաւոր մարդիկը Հշիի հետ տեսակցեցան, և իրեն պարզեցին սա զարմանալի խնդրանքը թէ դրացիներու բարօրութեան համար պէտք է զոհողութիւն ընէ և գիւղապետի պաշտօնը ստանձնէ։

“Բայց, յարգելի տէրեր,” բացագանչեց գիտունը, “մոռցած էք թէ ես հիմա Քրիստոնեայ եմ, և ուստի ձեզի ծառայելու անյարմար՝ թէև մեծապէս կը գնահատեմ այդ արտօնութիւնը։”

“Խղճի անհատական խնդիր մըն է այդ, պատասխանեցին դրացիները վարանելով, “և պէտք չէ որ այս խնդրոյն հետ յարաբերութիւն ունենայ։”

“Նաև դիտած ըլլալու էք, մեծարոյ տէրեր, թէ ես, ձեր խոնարհ եղբայրը, անդադար զբաղած եմ Յիսուս Քրիստոսի եկեղեցին գործերով։ Դիշեր թէ ցորեկ ժամանակ չունիմ սովորական զբաղումներուս բերմամբ, ոչ ալ փափաք ունիմ աշխարհային պաշտօներ ստանձնելու, որքան ալ բարձր ըլլան անոնք։”

Բայց մերժումները անօգուտ էին։ Միաձայն հաւանութեամբ ընտրութիւնը կատարուած էր, և զայն Հշիի տեղեկացուցին իրը լմնցած, վերջացած իրողութիւն մը։

“Եթէ իրօք կը փափաքիք որ ես այս պաշտօնը ընդունիմ, արժանայարդ հայրեր,”

պատասխանեց Հշի, “Երկու պայմաններու վրայ պէտք է պնդեմ։”

“Դուք միայն հրամայեցէք։ Ինչ որ դուք ըսէք այն պիտի ըլլայ կանոնը։”

“Պարոններ, շատ աղնիւ էք։ Առաջին պայմանս սա է թէ, ո՞նչ պարագայի մէջ կուռքերու պաշտօն և զոհ մատուցանելու, կամ մեհեանին և եղանակներու տօներուն չեմ կրնար մասնակցիլ։ Շարունակ պիտի ազօթեմ կենդանի Աստուծոյ՝ գիւղին յաջողութեան և առատ հունձքի համար։ Բայց անոր անուան փառքը վտանգող բան մը չեմ կրնար ընել։”

Հշի զարմանքով տեսաւ թէ այս պայմանին խսկոյն հաւանեցան։ վասն զի գիւղին երեսելիները արդէն պատրաստուած էին այս պիտի առաջարկութեան մը։ Նկատողութեան առած էին թէ Յիսուսի անունով Հշիի մատուցած աղօթքները շատ աղղու էին, և բոլորովին յօժար էին որ ան իրենց կողմանէ Աստուծոյ չնորհքը խնդրէ։

Բայց իր երկրորդ պայմանը խիստ անակնկալ էր։

“Որժանայարդ հայրեր,” շարունակեց Հշի, “վերջին խօսքս լսեցէք։ Եթէ այս պաշտօնը ընդունիմ, ոչ թէ միայն ես պիտի մերժեմ կուռքերու զոհ մատուցանել, այլ պէտք է պահանջեմ որ ամբողջ գիւղը նոյնպէս ընէ։ Եթէ մեհեանը բոլորովին գոյէք, և խոստանաք որ աստուածներուն հրապարակային

ներու գործնական արժեքը իրենց ուշադրութենէն վրիպած չէր։ Ուստի գիւղին գլխաւոր մարդիկը Հշի հետ տեսակցեցան, և իրեն պարզեցին սա զարմանալի խնդրանքը թէ դրացիներու բարօրութեան համար պէտք է շոհողութիւն ընէ և գիւղապետի պաշտօնը ստանձնէ։

“Բայց, յարգելի տէրեր,” բայցագանչեց գիտունը, “մոռցած էք թէ ես հիմա Քրիստոնեայ եմ, և ուստի ձեզի ծառայելու անյարմար՝ թէև մեծապէս կը դնահատեմ այդ արտօնութիւնը։”

“Խղճի անհատական խնդիր մըն է այդ,” պատասխանեցին դրացիները վարանելով, “և պէտք չէ որ այս խնդրոյն հետ յարաբերութիւն ունենայ։”

“Նաև դիտած ըլլալու էք, մեծարոյ տէրեր, թէ ես, ձեր խոնարհ եղբայրը, անդադար զբաղած եմ Յիսուս Քրիստոսի եկեղեցին դորձերովք։ Գիշեր թէ ցորեկ ժամանակ չունիմ սովորական զբաղումներուս բերմամբ, ոչ ալ փափաք ունիմ աշխարհային պաշտօններ ստանձնելու, որքան ալ բարձր ըլլան անոնք ։”

Բայց մերժումները անօգուտ էին։ Միաձայն հաւանութեամբ ընտրութիւնը կատարուած էր, և զայն Հշի տեղեկացուցին իբր լմցած, վերջացած իրողութիւն մը։

“Եթէ իրօք կը փափաքիք որ ես այս պաշտօնը ընդունիմ, արժանայարդ հայրեր,”

պատասխանեց Հշի, “Երկու պայմաններու վրայ պէտք է պնդեմ։”

“Դուք միայն հրամայեցէք ինչ որ դուք ըսէք այն պիտի ըլլայ կանոնը։”

“Պարոններ, շատ աղնիւ էք։ Առաջին պայմանս սա է թէ, ո՞նէ պարագայի մէջ կուռքերու պաշտօն և զոհ մատուցանելու, կամ մեհեանին և եղանակներու տօներուն չեմ կրնար մասնակցիլ։ Շարունակ պիտի ազօթեմ կենդանի Աստուծոյ՝ գիւղին յաջողութեան և առատ հունձքի համար, Բայց անոր անուան փառքը վտանգող բան մը չեմ կրնար ընել։”

Հշի զարմանքով տեսաւ թէ այս պայմանին իսկոյն հաւանեցան։ վասն զի գիւղին երևելիները արդէն պատրաստուած էին այս պիտի առաջարկութեան մը։ Նկատողութեան առած էին թէ Յիսուսի անունով Հշի մատուցած աղօթքները շատ ազդու էին, և բոլորովին յօժար էին որ ան իրենց կողմանէ Աստուծոյ չնորհքը խնդրէ։”

Բայց իր երկրորդ պայմանը խիստ անակնկալ էր։

“Որժանայարդ հայրեր,” շարունակեց Հշի, “վերջին խօսքս լսեցէք։ Եթէ այս պաշտօնը ընդունիմ, ոչ թէ միայն ես պիտի մերժեմ կուռքերու զոհ մատուցանել, այլ պէտք է պահանջեմ որ ամբողջ գիւղը նոյնպէս ընէ։ Եթէ մեհեանը բոլորովին գոյէք, և խոստանք որ աստուածներուն հրապարակային

պաշտօն երբեք չպիտի մատուցանէք տարւոյն ամբողջ շրջանին մէջ, այն ատեն, և միայն այն ատեն, կրնամ ձնզի ծառայելու հաւանիլ։”

Վրդովուած և յուզուած, ժողովը աղաղակեց, “Ուա՛զ, այս պայմանը անկարելի է։ Այդ մեր խնդրոյն չվերաբերիր։ Չենք կրնար համակերպիլ ատոր։”

“Ուրեմն, պարոններ,” պատասխանեց Հշիլրջօրէն, “ես ալ չեմ կրնար համակերպիլ ձեր առաջարկութիւններուն։”

Քիչ մը ատեն խնդիրը անորոշ մնաց, բայց երբ Հշիլրջօրէն իր դրացիներուն հետ տեսակցելու հրաւիրուեցաւ, գտաւ թէ անոնք պատրաստուած էին ընդունիլ իր առաջարկութիւնը և ոյժ տալ անոր։

Տարօրինակ զարտուղութիւն մըն. էր այս. բայց ամէն բան աղէկ գնաց։ Հշիլրջօրէն ըրաւ, և անդադար կ'աղօթէր։ Տարւոյն վերջը տեսնուեցաւ թէ գիւղին գործերը երբեք այսքան յաջող եղած չէին, և Հշիլրջը նորուեցաւ և իր պայմանները յարգուեցան։

Հշիլրջօրէն այս գործը ստանձնեց իբր ծէլոյջը գործը, և հետևանքը սա եղաւ որ հունձքերը առատ էին, դրամական խնդիրները յաջողութեամբ կը կատարուէին, և խաղաղութիւն ու գոհունակութիւն կը տիրէր։ Բնականաբար ընտարութիւնը երրորդ անգամ ևս Հշիլրջի ի նպաստ էր ծափահարութիւններով։ Պայմաններու փոփոխութեան մասին բան

մը ըսուած չէր, և նորէն Հշիլրջի հաւանեցաւ անոնց ծառայել։ Ամբողջ երեք տարի մեծաւանը դոց մնաց, և հրապարակային տօներ շէին պահուեր չաստուածներու պաշտօն մատուցանելու համար։ Եւ սակայն գիւղը յաշողութեան մէջ էր։

Երրորդ տարւոյն վերջը Հշիլրջի անգամ մը ևս ընդհանուր հաւանութեամբ ընտրուեցաւ։ Բայց հիմա իր աւետարանչական և ուրիշ աշխատութիւնները այնչափ շատցած էին որ այլևս չէր կրնար ըստ արժանուոյն հոգ տանիլ ժողովուրդին պէտքերուն։ Քաղաքավարութեամբ բայց հաստատապէս մերժեց պաշտօնը, և երբ զինք չնորհաւորեցին իր մատուցած ծառայութեան համար, ժպտելով պատասխանեց թէ “Թերևս գիւղը քանի մը անօգուտ ծախքերէ զերծ մնաց,” և յարեց, “Հիմա կուռքերը սովամահ եղած ըլլալու են, մի աշխատիք զանոնք վերակենդանացնելու։”

ուրիշ կեղրոն մը ըլլալու նպատակաւ իր տունէն հինգ մղոն հեռու գտնուող և շուկայունեցող զիւղի մը մէջ գեղարան մը բացաւ Հընկ—մընկի մօտ զիւղ մը ֆան անուն Զինացի Քրիստոնէի մը ձեռքով պատսպարան մը բացուեցաւ, ուր գարմանուելու համար ափինամոներ պիտի ընդունուէին :

Այս պատսպարանը կատարեալ յաջողութեամբ շարունակած և շատերուն թէ՛ մարմնաւորապէս և թէ՛ հոգեորապէս օգտակարեղած էր : Հի յանի ատանձնած այս գործին մէջ անոր առաջնորդութիւն կ'ընէր և կ'օգնէր : 1883ի գարնան մէջ դժուարութիւն մը առաջ եկաւ :

Պատսպարանը ամբողջ նախորդ տարին բաց էր, և շատերը յաջողութեամբ դարձնանուած էին : Բաւական թուով հիւանդներ գեռ գարմանի կարօտ էին, և զեղի պէտք կար : Ֆան քաղաք մարդ զրկեց, յուսալով ըստ սովորութեան անկէ գեղ ընդունիլ, բայց սարսափով տեսաւ թէ գեղի պաշարը սպառած էր, և միսինալրները երկար ճամբորդութիւն մը կատարելու համար քաղաքէն մեկնած էին :

Ճիշտ այս միջոցին Հի բուռն փափաք մը զգաց պատսպարանը այցելելու, և անոնց վիճակին մասին անտեղեակ ըլլալով, զարմացաւ իր գալստեան համար ցոյց տրուած ջերմ ընդունելութեան :

“Ո՞հ, յարգելի եղբայր, ” բայցագանչեց
3

ԳԼՈՒԽ Դ

ԱՓԻՈՆՍՄՈՂՆԵՐՈՒ ՊԱՏՍՊԱՐԱՆՆԵՐ

Հի զիւղը իրեն ամէնէն մօտ միսինարական կայանէն տասր մղոն հեռու էր : իր անձնական տունը Քրիստոնէական աղղեցութեան կեդրոն մը եղած էր : Շատեր հեռու տեղերէ կու դային և Տէրունական օրերը անոր տան մէջ կատարուած Քրիստոնէական պաշտամունքի ներկայ կը դանուէին : Հալածանք կրողներու և կարօսներու հիւրասիրութիւն ցուցնել և օգնել՝ Հի զիւղ պէս բնականէն առատաձեռն և անձնուէր մարդոց վրայ ծանր կը ճնշէր : Վասն զի երբ Հի ուրիշներու օգնելու համար միջոցներ կը հայթայթէր, անոր կինը իր հարսանեկան հանգերձներէն մաս մը բան և իր գոհարեղէններէն ալ մէկ քանիները իր ամուսնոյն բերաւ և ստիպեց զանիկա որպէս զի այս բաները կարօտեալներու համար գործածէ, թէև Հի միտքէն անդամ անցուցած չէր իր կնոջմէն ո՛նէ բան խնդրել :

Մասամբ ուրիշներու օգնելու համար իրեն նպաստի աղբիւը մը ըլլալու, մասամբ ալ Քրիստոնէական աղղեցութեան տարածման

ֆան, անտարակոյս Տէրը լրկեց քեզ մեղ աղատելու համար: Տղմոտ անդունդէ մը տաժանելիօրէն վեր մագլող մարդոց կը նմանինք: Եւ հիմա ոչ վեր կրնանք ելել ոչ ալ վար իշնել: Շուտով, կ'աղաշեմ, մեղ աղատելու միջոց մը խորհէ:

Արդարև դժուարին կացութիւն մին էր, և չի ֆանէ աւելի բան չէր գիտեր այս մասին: Բայց մէկ բանի մը փստահ էր:

“Գործը Աստուծոյն է,” պատասխանեց: “Մի վախնար: Որչափ դեղ որ մնացած է՝ տուէք մարդոցը, ես տուն պիտի երթամ և տեսնեմ ի՞նչ կրնանք ընել:”

Հշի այդ օրը քսան մղոն ճամբայ քալեց, և ժամանակին մեծ մասը աղօթելով անցուց: Հշիի համար ևս կեանքի ճզնաժամ մին էր, թէև այդ վայրկեանին չզգաց: Պէտք է այդ մարդոց օգնել, և անմիջապէս օգնել, ահա իր յանկերգը: Եւ Աստուած անշուշտ իրեն ըրյու պիտի չնորհէր, վասն զի ուրիշ մէկը չկար անոնց օգնելու համար:

Արդէն անստուգութեան մէջ սա խորհուրդը ունեցաւ թէ կարելի է Աստուած տեղական դեղերու մասին իր ունեցած դիտութիւնը պիտի գործածէ և պիտի կարողացնէ զինք բաղադրելու դեղ մը, որ սպառած դեղին տեղը բռնէ: Յանդուգն գաղափար մը կը թուէր այս, բայց որքան մտածէր այնքան քաջալերութիւն կը զդար: Խորհուրդները արագ արագ կ'անցնէին իր մոքէն, և

երբ տուն հասաւ, պատրաստ էր փորձ մը կատարելու:

“Աղօթքով և ծոմապահութեամբ,” կը գրէ չշի, “Տէրոջը սպասեցի, և աղաչեցի իրեն որ ինձի ցուցնէ գեղ շինելու յարմար տարրերը, և զօրացնէ զիս ու օգնէ ինձի, որպէս զի ցուտով պատրաստեմ դեղահատերը և զանոնք պատսպարան տանիմ, և ափինէ հրաժարողները զանոնք գործածեն և խաղաղութիւն գտնեն:”

Եւ յետոյ, շատ պարզ կերպով ամէն բան իրեն յայտնուեցաւ թէ ի՞նչպէս պէտք էր շինուէին այդ դեղահատերը: Դեղերը պատրաստ էին իր մժերանոցին մէջ, և, դեռ ծումապահութեամբ, դեղադիր առաւ, դեղը բաղադրեց, և պատսպարան փութաց:

Յետոյ ինք և ֆան, վատահ ըլլալով թէ այս դարմանը Աստուծմէ է, հիւանդներուն մատակարարեցին զայն: Դեղին ազդեցութիւնը շատ յաջող եղաւ, և երախտագէտ սրբատերով բոլոր փառքը Աստուծոյ տուին:

Դեղահատերը ճիշտ պէտք եղած բաներն էին: Առանց ծախքի և դիւրաւ կը շինուէին, մեծ քանակութեամբ կրնային արտադրուիլ և քիչ ժամանակի մէջ: Այս բանը ափինամոներու պատսպարանի գործին նոր երևոյթ մը տուաւ: Այլևս օտար դեղի կարօտ չէին. ինչու այսպիսի ձեռնարկ մը կանոնաւոր կերպով առաջ չուարուէր և ի՞նքնապահ չըլլար:

Եւ այս բանը չի միտքը բերաւ աւելի կարևոր հարց մը :

“Ասիկա լոյս չընծայեր այն խնդրոյն ուրուն վրայ երկար ատենէ ի վեր կը մտածէինք. այսինքն թէ ի՞նչպէս կրնանք մարդիկը ամէն տեղ Աւետարանի ազգեցութեան տակ բերել, և զբաղում հայթայթել Քրիստոնեայ մարդոց համար որոնք ապրուստի միջոցներու կը կարութին :”

Ամէն բան շատ բնական կերպով պարզուեցաւ և զարգացաւ : Բանալին փականքին յարմարեցաւ, դուռը բացաւ, և պատեհութեան ու յոյսի պարունակածէն աւելի ընդարձակ օր հնութիւններու պատճառ եղաւ :

Շատ շանցած պատսպարանին համար պատրաստուած այս գեղը խիստ դնահատուեցաւ : Ֆան չէր գիտեր թէ դարմանի համար հոն դիմող բոլոր հիւանդներուն ի՞նչպէս տեղ գտնէ : Հի աւելի յաճախակի կուզար, և օրերով կը կինար այլնայլ կերպերով անոր օգնելու : Գործը թէ՝ նիւթականապէս և թէ՝ հոգեորապէս շատ յաջող էր, և ապագային աւելի մեծ ջանքեր ընելու պատրաստեց այն մարդիկը որոնք իրենց սիրտերը այս գործին նուիրած էին : Այսպիսի ձեռնարկի մը պէտք կենալու մասին գաղափարի անհամաձայնութիւն չկար Շանսիի գաւառախն մէջ, ուր ընդհանուր զրոյցին համեմատ, մարդոց ոչ թէ տասնէն տասը, այլ տասնէն տասնըմէկը ափիոն կը ծխէր :

Քրեթէ դարէ մը ի վեր այս աղետարեր սովորութիւնը հետղէտէ կը յառաջանար Ձինաստանի մէջ : Օտար վաճառականներ քաջալերած էին ափիոնի գործածութիւնը, և կարճ ժամանակի մէջ այս միլիոնաւոր ժողովուրդը անոր գերի եղած էր զարմանալիօրէն: Ափիոնի վաճառականութիւնը արդիլելու համար թափուած բոլոր ջանքերը անօգուտ եղած էին, վասն զի Եւրոպական զօրութիւնները կը նպաստէին անոր ներմուծման : Իրենց կամքին հակառակ ստիպուած ըլլալով իրենց երկիրը ահազին քանակութեամբ ափիոն ներածել, կառավարութիւնը ինքնապաշտպանութեան համար, վերջապէս թեթևուց գինական հողի վրայ հաշիշի մշակութիւնը արգիլող խիստ օրէնքները . և հետեւանքը սա եղաւ որ ամէն տեղ ցորեն արտադրող արգաւանդ արտեր ափիոն հասցնելու գործածուեցան :

Շանսի ներքին գաւառներու ո՛ևէ մասին չափ, եթէ ոչ աւելի, վսասուած էր այս պատճառաւ : Ափիոն գործածելու շարիքը քաշաքներէ գիւղերու մէջ, և մարդոցմէ կիներու մէջ տարածուեցաւ. մինչև իսկ երախանները այս թոյնին համար բուռն փափաքով մը կը ծնէին : Ծխելու ունակութիւնը ունեցողներէն շատ քիչերը երբեք կը յաջողէին ճողոպրիլ այդսոսկալի գերութենէն, որ այնքան ընդհանրացած էր Հի օրերը, որ իր գաւառին մարդիկը իրաւունքով արձագանդ տուին իրենց

երկրացիներուն՝ կոնվիւլիոսի քանթոնարնակ աշակերտներուն ուղղած խղճալի աղերսին :

“Մենք տարիքոտ արհեստաւորներս, ” գրեցին այդ գաւառին գիւղերուն ծերերը “մեր ընտանիքներուն ապրուստ հայթայթելու համար յետին ծայր նեղութեան մատնուած ենք : Այս դառն չքաւորութիւնը, տիսրութիւնը և տագնապը բոլորն ալ ափիոնի բերած շարիքներն են : Տիսրագին կը պաղատինք ձեզի, ուսուցիչներ, որ խեղճերուն կարեկցիք, և արգելիչ օրէնք մը հաստատէք գիւղերուն մէջ :

“Գալով մեղի, չիէն—ֆընկի իշխանութեան ժամանակ կարող էինք մեր աշխատանքովը ապրիլ: Իսկ թընկ—չի իշխանութեան միջոցին դժուար էր ապրուստ ճարել: Ի՞նչ էր ասոր պատճառը : Չիէն—ֆընկի իշխանութեան ժամանակ Անդիքայէն ութուուն կամ իննսուն հազար մնտուկ դարշելի ծխախոտ բերուեցաւ, և փոխարէն յիսուն միլիոն ունկիէ (մէկ ունկի գրեթէ 9 տրամ է) աւելի արծաթ արտածուեցաւ Զինաստանէ, և տասնըութը միլիոն միայն Քանթոնէ :

“Ասկէ զատ, այդ օտարականներուն դեղը դործ ածողները անոր ազդեցութեամբ կ’առաջնորդուին ցոփութեան և խաղամղութեան, որոնք Քանթոնի մէջ տարեկան քանի մը միլիոնի յաւելուածական դրամական վատնում մը առաջ կը բերեն : Բնդ ամէնը, արտածուած և վատնուած արծաթը տարեկան քսան

միլիոնէ աւելի ունկիի կը համնի : Ի՞նչպէս կարելի է որեմն որ օրինաւոր պէտքերու գործածութեան համար բաւական դրամ մնայ:

“Երբ այնքան քիչ գործ և առուտուր կայ, ի՞նչպէս կրնանք մենք ծեր արհեստաւորներս գործ գտնել:

“Ոփիոնի պատճառած մնասը ամէնէն դառնը, ամէնէն աւելի աղքատութիւն յառաջ բերողը, ամէնէն տիսուրը, ամէնէն թունարիցը կրնայ նկատուիլ: Մինչև գետին խոնարհելով կ’աղաշենք ձեզի, ով ուսուցիչներ, որ ամէն կողմ գիւղերուն ժողովուրդներուն հրահանգ տաք, և գիւղապետներէն խնդրէք որ ափիոնի գործ ածութիւնը արգիւն: Այն ատեն դրամը մեր երկիրը պիտի վերադառնայ, առուտուրը հետզհետէ պիտի ոգեսորի, և մենք ցնցութիներէ և խեղճութենէ պիտի աղատինք: Այն ատեն ամէն քաղաքներու և գիւղերու մէջ մարդիկ ու կիներ, ծեր և երիտասարդ, մեծապէս երախտապարտ պիտի ըլլան ձեզի:”

“Մենք, կիներս, հրապարակաւ կը յայտարարենք թէ, ” գրեցին յուսահատ կիներ և մայրեր, “Վշտագին և թշուառ կը փութանք ձեր առջև հեղուլ ողբագին տրտունչ մը: Մինչև գետինը խոնարհելով կ’աղաշենք որ գիւղերու մէջ ափիոնի գործ ածութիւնը արգիւղ կանոններ դրուին:

“Երբ մեր երիտասարդ ատենը մեր ամուսիններուն տունները գացինք, ցուրտէ և անօթութիւնէ չէինք տառապեր: Բայց այն

ժամանակէն ի վեր երբ մեր ամուսինները և
որդիները սկսան ափին գործածել, մեր
հաղուած զաւակները — կարմիրներ հաղած
տղաքը, և կանանչներ հաղած աղջիկները —
ակնթարթի մը մէջ ցնցոտիներ հաղնելու
ստիպուեցան։ Զարդարուն դահլիճներ և հո-
յակապ տուներ ամէնն ալ վճացան ափինի
ծուխին մէջ։ Անոնք որ առաջ իրենց ընտա-
նիքները կրնային ապրեցնել, հիմա իրենք մու-
րացիկներու երևոյթ առած են։ Անկողինները
վերմակ չունին, խոհանոցի անօթներուն մէջ
կերակուր չկայ, անօթի՝ բայց ուտելիք չկայ.
յուրտ՝ բայց հագնելիք չկայ։ Յանցանքը ան-
շուշտ ափինի քովէ։ Մեր յուսահատութեան
մէջ դժուար է մեր կուրծքը պատռող զգա-
ցումները արտայայտել։ Մէր նոտած ամէն հի-
ացաւունք արինուած է։

“Մենք շատոնց մեր յոյսը ձեր վրայ դրած
էինք, ով ուսուցիչներ, իբր դիւղին ակնկա-
լութիւնը։ Մինչև գետինը խոնարհելով կը
պաղատինք որ այս խնդրոյն ուշադրութիւն
ընծայէք, և ամէն տեղ ժողովուրդը յորդո-
րէք որ այս աւերիչ բանները չգնեն։ որ-
պէս զի մարդիկ և կիներ ողջ մնան։ Այս
կերպով ձեզմէ օրհնութիւններ ընդունողները
հազարէ աւելի ընտանիքներ և տասը հազարէ
աւելի տնեցիներ պիտի ըլլան։ կիները և
տղաքները պիտի ցնծան, և դիւղին ժողո-
վուրդը իրապէս երջանիկ պիտի ըլլայ։”

Սակայն կոնվիւկտոսի վարդապետութիւնը

ինչ ազդեցութիւն ունէր այս տառապեալնե-
րուն կարօտութեան օգնելու։ իշխանութեան
տէր գասակարդ էն խիստ շատերը ափինի
գործածութեան գերիներն էին, Օրէնքներ
դնել անօդուտ էր, ցորքան օտարազգեր
բռնի կը յամառէին երկիրը ողողել “վազող
թոյնովլ”։ Եւ ափինի գործածութեան վար-
ժուած մէկու մը այդ ունակութենէ ազատուե-
լուն այնչափ յոյս կար՝ որչափ յոյս կայ ջու-
րին բլուրն ի վեր վազելուն, կամ կրակին
չայրելուն։

Բայց Հշի այս բոլոր թշուառութենէ և
ստորնութենէ ազատուած էր, և հիմա հա-
զարաւորներու յոյս և օգնութիւն պարդելու
դրկուած էր։

Ման — սուէնի պատսպարանին գործը
դժուարութեամբ սակայն և այնպէս քաջա-
լերութեամբ լեցուն էր, և յաճախ Հշի և իր
ընկերները իրենց հաւատքն ու վատահու-
թիւնը վերջին ծայր փորձի ենթարկուած կը
զգային։ Աղօթքը իրենց մեծ յոյսն էր, և
բազմաթիւ ազատումներ կը չնորհուէին ի պա-
տասխան իրենց խնդրուածքներուն։

Հիւանդներէն ոմանք, այնպիսիներ որոնք
իրենց անծանօթ էին, երբեմն ափինի գործա-
ծութեան ազդեցութենէն զատ ուրիշ ծանր
հիւանդութիւններէ կը տառապէին, և երբ
սովորական դեղէն տրուէր առոնց՝ անոր աղ-
դեցութիւնը իրենց հիւանդութեան հետ կը
խառնուէր և վտանգաւոր հետևանքներ ա-

ուաշ կը բերէր : Ուրիշներ նաև այդ դեղէն գործածած էին սաստիկ հիւանդութիւններէ բուժուելու համար , և եթէ դեղաբաժին մը պակաս առնէին առաջուան հիւանդութիւնը կը նորոգուէր : Այսպիսի պարագ աներու մէջ անկարելի էր գուշակել դիպուածներու ընթացքը , և օրուան կամ դիշերուան ո՛եէ ժամուն կրնային երևնալ ախտանիշեր , որոնք աղետալի հետևանք կը սպառնային :

Պատսպարանին նոր բացուած օրերուն մէջ եթէ հիւանդ մը մեռնէր հոն՝ ամբողջ գործին խափանման պատճառ կրնար ըլլալ բայց երբ այսպիսի տազնապներ ծագէին , չի ինքզինք աղօթքի և ծոմապահութեան կը նուիրէր , երբեմն օրերով : Աստուծոյ զօրութիւնը այսպիսի պարագաներու մէջ շատ բացայայտ կը տեսնուէր . և ամէնէն աւելի սաստիկ տառապողներէն շատերը կը բուժուէին երբ մարդկային օգնութիւններ բոլորովին անօգուտ կը թուէին : Երբ այս գործին համբաւը տարածուեցաւ ամբողջ գաւառին մէջ , հեռաւոր տեղերէ սկսան գալ հիւանդներ , որոնք ամէն տեսակ ցաւերէ կը տառապէին , և պատսպարան ներկայանալով կը խնդրէին որ իրենց համար աղօթեն :

“Այդ ժամանակը ,” կը գրէ չի , “Ճէրը յաճախ զիս կը գործածէր աղօթքով ախտեր բժշկելու և դեեր հանելու պատսպարանին և շրջակայ դի դերուն մէջ : Յիսուն վաթսուն մարդիկ հաւատացին Ճէր Յիսուսի , և կա-

նոնաւորապէս ֆան—սուէն կը հաւաքուէին պաշտամոնքի համար : Ասիկա իմ Քրիստոնէական կեանքիս չորրորդ տարւոյն մէջ էր :

Հչի և իր գործակիցները գոհ չեին ըլլալ միայն իրենք աղօթելով . այլ իրենց բոլոր կրցածը կ'ընէին որպէս զի հիւանդներն ալ աղօթելու առաջնորդեն : Կ'ակնկալուէր որ պատսպարան դիմողներուն ամէնը առաւոտեան և իրիկուան պաշտամոնքին մասնակցի :

“Եթէ չեք յօժարիր ,” կ'ըսէին անոնք , ամեզի հետ միանալ ճշմարիտ և կենդանի Աստուծոյ աղօթելու համար , չենք կրնար ձեզ դարմանելու պատսպախանատութիւնը ստանձնել :

Վասն զի Հչի վստահութիւն չունէր թէ սոսկ բժշկական դարմանը տեական բուժում մը կրնայ կատարել : Անձնական փորձառութեամբ համոզուած էր թէ ափիոնէ աւելի սոսկալի զօրութիւն մի կար որ կը հրապարէր մարդիկ այս թոյնը գործածելու : Մեղքը իրեն համար Աստանայէ բռնուիլ էր , և ափիոն գործածելու ունակութիւնը մէկն էր այն ամէնէն ամուր շղթաներէն որոնցմով անիկա կը կաշկանդէ հոգին : Երկաթէ կամք ունեցող մարդիկ թերես խորտակէին այս շղթաները , բայց ատիկա չպիտի աղատէր զիրենք Աստանայի բռնութենէն , և այսպիսիներուն տասնէն ինը շատ չանցած իրենց մոլութեան կը վերադառնային : Դեղը օգտակար էր . կա-

բօտութեան ժամուն օգնութիւն և համակարանք անդին էին . բայց Հշի մէկ ֆրկիչ միայն կը ճանչնար , և Ան երեք չէր տկարանար :

Այսպէս իր առաջին հոգն էր մարդիկը Քրիստոսի առաջնորդել , և ցուցնել թէ անարժեք է վստահութիւն իր կամ ոնէ բժշկական դարմանի վրայ՝ առանց կենդանի ֆրկչին զօրութեան : Իրենց բոլոր կարողութեան և տրուելիք ամէն օգնութեան ապարդիւն ըլւալը պիտի հաստատուի երբ բուն պայքարը սկսի . թշուառ մարդիկը պատրաստ էին հաւատալ այս իրողութեան , իրենց տառապադին ժամերուն մէջ : Յետոյ կու դար դործնական փորձը . և տանջանքէ ազատուիլ իրը պատասխան աղօթքի՝ հրաշք մըն էր որ առաջին անդամ այս յիսուն վաթսուն մարդոց շատերը Յիսուսի ոտքը բերաւ :

Արդարե զարմանալի էր տեսնել թէ որ քան անմիջական կ'ըլլար այս պարզ , մանկական աղօթքներուն պատասխանը : Բայց Հշիի և իր ընկերներուն շատ բնական կը թուէր այս , վասն զի միթէ Յիսուսի անունով մատուցուած աղօթքներ չէին անոնք :

Անգամ մը , օրինակի համար , երեք մարդիկ մէկտեղ եկան շրջակայ գիւղէ մը , և աղաչեցին որ պատսպարան ընդունուին : Այսպէս պատահեցաւ որ Հշի հոն էր այդատեն , և կը վարանէր զանոնք ընդունիլ իրենց տարիքին պատճառաւ : Ամէնուն ալ տարիքը առաջացած էր , ամէնէն քիչ տարիքոտը

վաթսուն տարեկանէն աւելի կար , և երկար ժամանակէ ի վեր ափիոն գործածած էին : Բայց այն աստիճան կ'անձկային բուժուելու , որ վերջապէս ընդունուեցան , և պատսպարանի սկզբունքները պարզօրէն բացատրուեցան իրենց :

Առաջին մէկ երկու օրը ամէն բան աղէկ գնաց , և այս ծեր մարդիկը շատ հետաքրքրուեցան Աւետարանի պատմութիւնով : Բայց երրորդ իրիկունը անոնցմէ մէկը յուսահատ վիճակի մը մատնուեցաւ , և զիշերը միւսներուն ձայն տուաւ , որպէս զի Հշին կամ Ֆանը արթնցնեն , և իր տառապանքը թեթևցնելու ճար մը գտնեն :

“Ինչո՞ւ անոնց սպասենք ,” աղաղակեցին իր բարեկամները : “Դուն դեղի պէտք չունիս : Ծունկի վրայ եկուր , և աղօթենք :”

Հեռուն Զինաստանի խորերը , պղտիկ գիւղ մը , ստորերկրեայ խեղճ սենեակի մը մէջ երեք ծերունիներ միայնակ ծնրադրած են կէսդիշերին : Արդեօք Անիկա հոն էր , այդպանչելի ֆրկիչը : Արդեօք առաջուան պէս անյապաղ պիտի պատասխանէր :

Դողդոյուն աղաղակը բարձրացաւ մթութեան մէջ . “Ո՛վ Յիսուս , օգնէ ինձի : Աղատէ զիս : Աղատէ զիս հիմա :”

Քանի մը վայրկեանէն տառապեալը հանդարտ պառկած էր նորէն իր բամպակէ վերմակին մէջ փաթթուած : Իր հառաջքները

դադրած էին : իր տագնապը անցած էր : Եւ
քիչ մը վերջը խորունկ քնացաւ :

“Յիսուս յիրաւի հոս է ,” փսփսացին միւս
ները : Եւ իրենք ալ քնացան մինչև առաւօտ:

Յետոյ կանուխ և ուրախ զուարթ արթնցան .
կ'անձկային իրենց պատմութիւնը ընել , և
ժպտուն դէմքերով կը խօսէին իրենց դէմը
ելլողներուն ամէնուն հետ :

“Ճշմարի՞տ է . անշուշտ ճշմարիտ է : Մենք
ամէն բան դիտենք : Ձեր Յիսուսը յիրաւի
աղօթքի կը լսէ և կը պատասխանէ ,” կ'ըսէին :
Երջանկութեամբ համակուած էին այն-
պիսի ցնծութիւնով և վստահութիւնով մը
որ կարծես փոխանցիկ էր : Եւ շատերուն
սրտին մէջ հաւատըը զօրացաւ : Վասն զի
այսպիսի վկայութիւն մը անմիտելի է :

ԳԼՈՒԽ Ե

ՄԱՍՆԱԿՈՐ ՓՈՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Յաջորդ տարին Հիփ այցելեց գաւառին
գլխաւոր քաղաքը : Հիփի այցելութեան միջո-
ցին հօն գտնուող Քրիստոնեաներուն մէջ կար
ծեր կին մը որուն հետ մտերիմ էր Հիփ :
Ինչպէս իր կնոջը և մօրը , նոյնպէս այս կնոջ
մկրտութիւնը երկար ատենէ ի վեր յե-
տաձգուած էր , և այնպիսի պատճառաւ մը
որ առիթ տուաւ Հիփի այդ կնոջ մասնաւո-
րապէս կարեկցելուն :

Մէկ երկու տարի առաջ դարձի եկած
էր այս կինը , իր սէրը և հաւատըը կ'ապա-
ցուցուէր իր Քրիստոնէական կենցաղովը : Եւ
սակայն երբեք չէր խնդրած Եկեղեցին ան-
դամակցիլ , և տագնապած կ'երևէր երբ
մկրտութեան նիւթը յիշուէր : Այս բանը կը
չփոթեցնէր միսինարուհիները , որոնք պատ-
ճառ մը չէին կրնար գտնել Տիկին Հանի ետ
կենալուն համար :

Վերջապէս հանդարտ խօսակցութեան մը
միջոցին օր մը ծերունի կինը սիրտը բացաւ :
“Աւաղ ,” ըսաւ մտախոր կերպով մը , “Ե-

բանի՞ թէ միայն կարենայի Յիսուսի ճշմարիտ հետևող մը ըլլալ, և մկրտուիլ:

“Եւ ինչո՞ւ չէ,” հարցուց միսիոնարը մեծ հետաքրքրութեամբ: “Չեզ արդիլով բան մը կա՞յ:

“Ճի՞ս: Ո՞հ, անշուշտ կայ,” բացադանչեց Տիկ. Հան տիսրօրէն: “Ես ի՞նչպէս կրնամ իրեն ճշմարիտ աշակերտ մը ըլլալ: Երբեք չեմ կրնար այդ գործը կատարել:

“Բայց ի՞նչ գործ,” ըսաւ բարեկամը քաղցրութեամբ: “Յիսուս ամէն բան ըրած չէ:

“Ո՞հ, այս, և կը սիրեմ զինքը, և միայն իրեն ապաւինած եմ փրկութեան համար: Բայց գիտեմ որ Տէր Յիսուս ըսաւ թէ պէտք է իր աշակերտները բոլոր աշխարհ երթան և Պւետարանը քարոզեն ամէն արարածի ։ Ու աշդ, ես այդ բանը ընելու կարող չեմ:

“Կը սիրեմ անոր վրայովլ խօսիլ,” շարունակեց կինը երբ իր միսիոնար բարեկամը այդ վայրկեանին պատասխանելու անկարող կը թուէր: “Իմ որդւոյս և հարսիս և մեր բոլոր դրացիներուն խօսած եմ. և ամառուան եղանակին մօտակայ քանի մը գի՞ զերը կրնամ երթալ: Ո՞հ, Յիսուսի վրայ խօսելու չեմ վախնար: Այդ չէ պատճառը:

“Բայց ձեր և շատ տկար եմ: Չեմ կրնար կարդալ: Աչքերս հետզհետէ կ'աղօտանան: Եւ միայն քիչ մը ճամբայ կրնամ քալել: Կը տեսնէք որ անկարելի է ինծի համար օտար երկիրներ երթալ և Պւետարանը քա-

բոզել: Եմէ աւելի կանուխ, երիտասարդ եղած ատենս, եկած ըլլայիք — բայց հիմա շատ ուշ է: Զեմ կրնար անոր աշակերտը ըլլալ:

Միսիոնարուհին եռանդով բացատրեց Փրկչին խօսքերուն նշանակութիւնը, և խօսեցաւ անոր կատարեալ կարեկցութեանը վրայով, և սիրով իրեն համար կատարուած ամէն գործի համար անոր խորին գնահատումին վրայով: Որբեարիին նուէրը յիշեց. և խօսեցաւ ուժից մը վրայով, որ չէր կրնար անոր մեծ ծառայութիւններ մատուցանել: “Ոտիկա ինչ որ ունէր՝ ըրաւ:” Մար. Ժ.Դ. 8:

“Ինչ որ ունէր:” Այդ է նշանակութիւնը: Ո՞հ, ուրեմն, վերջապէս կրնար ըլլալ: Եւ սիրելի ծեր կինը մինչև յաջորդ կիրակին անհամբեր սպասեց մկրտուելու համար: Ցնծութեամբ լեցուն իր նոր արտօնութեանը համար, պղտիկ եկեղեցին ամէնէն հաւատարիմ անդամներէն մէկը եղաւ, և իր կրցածը ընելու համար ունեցած եռանդը յաճախ գրդիու մը կ'ըլլար ուրիշներու:

Հյի անգամ մը փութով Փան — թա — լի կանչուեցաւ կոփի մը պատճառաւ որ ծանր հետեանք մը ունենալ կը սպասնար: Հիւսիսային ցուրտ ձմեռուան ատեն էր, բայց իսկոյն գնաց: Իր մուշտակապատ վերարկուին մէջ փաթթուած, տաժանելի ճամբորդութիւնը կատարեց այդ լեռնային ճամբաներէն, իր առջև պարզուելիք տեսարանին համար սիրով դառնութիւնով լեցուն:

Զանկ կոչուած երկու եղբայրներ, երկուքն ալ Քրիստոնեաներուն մէջ առաջաւոր մարդիկ, չնչին խնդիրի մը համար իրարունետ կոփու ըրած էին, և ուրիշ մէկ քանիներ ալ վէճին մէջ խառնուած։ Երբ անհամաձայնութիւնը առաջ գնաց, դրացիներ և բարեկամներ հաւաքուեցան, մինչև որ գրգռուած ամբոխը կարծես ամբողջ գիւղը յուղեց։ Այս անհաճոյ տեսարանին մէջ, պղտիկ Զանկ, կիրքով ինքզինքէն դուրս եւած, մօտը գտնուող սակուրը (առնը) յաշ փրչտակեց և իր եղբօրը գլխուն նետեց։ Գործիքը սուր և ծանր էր, և հարուածը եթէ չվրիպէր, անտարակոյս մահացու հետևանք մը պիտի ունենար։ Բայց նշանակէտէն վրիպելով սակուրը զարնուեցաւ Քրիստոնէութեան հետամուտ եղող Քօհ անուն մարդու մը, և ծունկէն սաստիկ վիրաւորեց զայն։

Անոելի վայրկեան մըն էր, վասն զի մարդասպանութիւն մտադրուած էր, և յարձակողը պղտիկ եղբայր մըն էր։ Այս պարագան ոճիրը տասնապատիկ կը ծանրացնէր։ Նաև խեղճ Քօհ ծանրապէս վիրաւորուած էր։ և իր բոլոր ազգականները կոփին մէջ խառնուած էին։ Քիչ մը կանդ առնելէ վերջ, վէճը և կոփու առաջուընէ աւելի բուռն կերպով շարունակուեցաւ։ Բան մը կարելի չը ընել այս եղբայրները հանդարտեցնելու համար, և վիրաւորեալին բարեկամները նպա-

տակաւ տաղնապը աւելի կը ծանրացնէին։ Այն ատենն էր որ Քրիստոնեաներէն ումանք, սոսկումով համակուած, մարդ զրկեցին Արևեմուեան Զանկ գիւղը։

Երբ Հշի հոն հասաւ, կացութիւնը իր կարծածէն աւելի ծանր գտաւ։ Զանկ եղբայրները անհաշտելի կ'երևէին։ Քօհի կողմը, իրենց շահը նկատի առնելով, հատուցումի համար խիստ պահանջներ կ'ընէին։ և ինչ որ ամէնէն գէշ էր, Քրիստոսի փաստը յայտնապէս կ'անարգուէր կուապաշտներու առջեւ։ Սատանան յաղթանակած էր։ և մէկը չէր կրնար ըսել թէ այս տաղնապը տակաւին որքան կրնար առաջ երթալ։

Ոմէն աչք Հշիի յառած էր։ Ան ի՞նչ պիտի ըսէր։ Ի՞նչպէս պիտի ձեռնարկէր այս գործին։ ձիշտ այդ միջոցին, ամէն բան կարծես անոր ճարտարութենէն ու կարողութենէն կախեալ էր։ Այսպիսի կոփի մը մէջ սիսալ խօսք մը վառօդի դպցուած կայծի մը պէս պիտի ըլլար։ մինչդեռ վախի կամ տկարութեան ո՛կէ նշան խնդիրը աւելի գէշ պիտի ընէր։ Հշի շատ լաւ գիտէր կացութեան վտանգը։ հին թշնամութիւններ և գիւղային ատելութիւններ արթննալու վրայ էին, և դատ մը կամ կարելի է քանի մը դատեր իսկոյն պիտի սկսէին, և շատ ստակի վատնումի և վնասի պատճառ պիտի ըլլար։ վասն զի Զինաստանի մէջ մէկ բան մը ուրիշ բանի

ճամբայ կը բանայ, և այսպէս անվերջ շղթայ
մը կը կազմէ:

Եւ ասկէ աւելի, գիտէր թէ այս ամէ-
նուն ետեւը ի՞նչ կար. թէ ահարկու իրողու-
թիւնը այս էր որ այսպիսի զայրոյթ մը տե-
ղի տալ էր Սատանայի, որուն հնարքներուն
դէմ դնելու ինք արդարեւ անկարող էր:

Եւ այնպիսի բան մը ըրաւ զոր ոչ ոք
կ'ակնկալէր: Առանց բառ մը արտասանելու
գնաց և անոնց քովէն հեռացաւ: Յանդիմանել
կամ գատապարտել անօդուտ պիտի ըլլար:
Անոնց ողջմութեան կամ խղճին բողոքել այդ
վայրկեանին աղդեցութիւն չպիտի քնէր: Ուստի
ճիշտ ինչպէս որ եկած էր ճամբէ, առանց կերա-
կուր ուտելու և հանդիսատ առնելու, մինտուեց
առանձին տեղ մը, ուր կընար աղօթել:

Բաւական ժամանակ անցնելէ վերջ Հշի
նորէն երեցաւ, և մարդիկ անոր ըրածը
գիտնալու այնքան հետաքրքրուեցան որ պահ
մը կռիւը ձգեցին: Եւ երբ զանիկա տեսան,
ամբոխին զարմանքը աւելցաւ: Վասն զի փո-
խանակ մոլեգին կռուողներուն խօսք ուղղե-
լու, կամ Քօհի աղդականները հաշտեցնել
չանալու, հանդարտօրէն գնաց գէպ այն
անկիւնը ուր նստած էր վիրաւորեալը, ընդ-
հանուր յուղումին մէջ անտեսուած: Անկէ
խնդրեց որ իրեն թող տայ իր ցաւած սրունքը
դարմանելու:

Այս ըրածը զարմանալի կերպով փոխեց
խորհուրդի և զգացումի ընթացքը: Եւ երբ

Հշի վերքը պատատեց իր հայթայթած դե-
ղերով, նոյն միջոցին քաղցրութեամբ խօսելով
վիրաւորեալին հետ, մինչև իսկ դիտողները
սկսան տարբեր խորհիլ եղածին վրայ:

Յետոյ երբ դեռ Քօհի հետ զբաղած էր,
Հշի սկսաւ արտայայտել իր խորունկ վիշտը
բոլոր պատահածներուն համար, և խօստու-
վանեցաւ թէ ասոր ամօթը կը վերաբերէր ի-
րեն և ներկաներուն, որոնք ինքզինքնին
Քրիստոնեայ կը կոչէին: Հիմա ամբոխին հա-
մակրանքը շահած էր, և կրնար գրեթէ ա-
մէն բան ըսել: Հետզիետէ աւելի առաջ
գնաց, դեռ ինքզինք յանցաւորներուն հետ
մէկ ընելով, մինչև որ կրցաւ աւելի ուղղակի
Քրիստոնեաներուն խօսիլ, և ամբողջ խնդիրը
տարբեր մակարդակի մը վրայ բարձրացուց
Ասիկա ոչ միայն իրարու կամ իրենց գիւղա-
ցի գրացիներուն դէմ յանցանք էր, այլ Ա-
նոր դէմ որ զիրենք ամէնէն աւելի կը սիրէ,
և զոր իրենք իրենց սրտին խորերէն ճշմար-
տապէս կը սիրեն: Յետոյ Զանկ եղբայրնե-
րուն դարձաւ և այս մտօք անոնց խօսե-
ցաւ, այնպիսի հեղութեամբ և քաղցրու-
թեամբ որուն գիտադրել կարելի չէր: Խօսե-
ցաւ անոնց մեծ հակառակորդին յաղթանա-
կին վրայով, և վշտին վրայով Քրիստոսի
զոր իրենք նորէն խաչը հանած էին, յայտնի
նախատինքի մը ենթարկելով զանիկա (Եբր. Զ.
6): Թախանձանօք պաղատեցաւ անոնց երկուքին
աւ որ իրենց յանցանքը խօստովանին, վասն զի

երկուքն ալ յանցաւոր էին, և խօսքը վերացցուց յիշեցնելով անոնց թէ խնդիրը ո՞րքան աւելի գէշ պիտի ըլլար եթէ Աստուած իր ողբանութեամբ միջամտած չըլլար :

“Չանկ, ով պզտիկ եղբայր,” բացադանչեց, “գնա, ծունկի վրայ եկուր, և շնորհաշկալ եղիր Տէրովը քեզ անպատմելի թշուառութենէ և խզիթէ ազատելուն համար : Եթէ անիկա հարուածը մէկդի դարձոցած չըլլար, դուն հիմա մեծ եղբօրդ սպանիչը եղած պիտի ըլլայիր :

“Գալով Քօհի,” շարունակեց Հշի, խօսքը ամբոխին ուղղելով, “արդարև չնորհակալութեան արժանի է ։ Վասն զի, ուրիշի մը ստանալիք հարուածը ինքը ընդունելով, աւելի մեծ չարիք մը խափանեց, և հաւանաբար իր բարեկամին մահուանէ խուսափելուն պատճառ եղաւ : ”

Ասիկա տարբեր տէսակէտ մըն էր, և ամբոխը հաճութեան ակնարկներ կ'ուղղէին Քօհի վրայ, որ ակսած էր բարերարի դերը ստանալ : Անոր ազգականները, հակառակ իշրենց կամքին, զինաթափ եղած էին : Եւ նոյն միջոցին Չանկ եղբայրները առիթ ունեցան ինքինքնին դտնելու ։ Գնահատումի արտայայտութիւններ յաջորդեցին Հշիի յորդորին, որ թէ Քրիստոնեաներուն և թէ կռապաշտներուն վրայ ազդեց, և վերջապէս կարող եղաւ բացատրել ճշմարիտ սկզբունքները այն

հաւատքին որ այսքան տխուր կերպով սխալ ներկայացուած էր :

Բայց Հշի քայլ մը ևս առաջ գնաց ։ Գիտէր թէ խօսքերը որքան համոզիչ ըլլային, երբեք չպիտի հաշտեցնէին կոփւը, ոչ ալ բուժէին վասառուած սրունքը ։ Աւելի գործնական բանի մը պէտք կար ։ Անօգուտ էր ըսել Չանկ եղբայրներուն որ հատուցում մը ընեն, կամ Քօհերը խրատել որ ներեն ։ Այս բանին դեռ պատրաստ չէին ։ Ասկէ զատ շատ աւելի զօրաւոր է օրինակով քարոզել՝ քան թէ խօսքով միայն ։ “Եկուր իմ ետենէս,” ըսել միշտ ամէնէն պերճախօս քարոզն է :

Գործնական փոխարինում մը ըլլալու էր, վասն զի Քօհ աշխատելու անկարող էր, և շատ ալ ցաւ կը քաշէր ։ Պէտք էր անոր ազգականները հաճեցնել, և դիտողները պէտք էր համոզուէին թէ Քրիստոնէութիւնը միայն խօսքով շիտակ և պատուաւոր չէ ։ Եւ ամէնէն կարեսորը այն էր որ Չանկ եղբայրները բույրովին հաշտուէին, և Քրիստոնեաները զդային թէ այսպիսի մեղքի մը վրայ թեթեօրէն շկրնար նայուիլ, և թէն ներուի իսկ հետեւանքը տառապանք ու վնաս կ'ըլլայ :

Հշի դրամական պատրաստութիւն չունէր, բայց բողոքին ալ ուեէ միջոցէ զուրկ չըր ։ Պահ մը գիւղէն հեռացաւ, որպէս զի իր խօսքերը ներգործէին ։ ամէնէն մօտը գտնուող փոխատուին գնաց, և վերադարձաւ առանց իր մուշտակապատ վերարկուին ։ Այս պա-

կասը իսկոյն նշմարուեցաւ, վասն զի ձմեռա-
ռուան եղանակին մէջ առանց վերարկուի՝ իր
միւս հագուստները կարող չէին զի՞ք ցուր-
տէն պաշտպաններու։ Բայց իրեն եղած դի-
տողութիւններուն հակառակ, առատաձեռա-
նութեամբ գումար մը տուաւ Քօհի և անոր
ընտանիքին, ոչ թէ իրը հատուցում, այլ ի
նշան իր համակրանքին և իրը Քրիստոնեայ՝
պատահած արկածին համար զդացած ցաւին։

Յետոյ արցունքներով և ի սրտէ աղաշեց
որ Զանկ եղբայրները հաշուուին, և բոլոր
Քրիստոնեաները իրենց մեղքերը Աստուծոյ
խոստովանին ճշմարիտ զղու մնվ։ Սակայն ա-
նոնք չէին կրնար հանդուրժել որ Հշի իրենց
յանցանքին համար տառապի։ Զանկ եղբայր-
ները բոլորովին ընկեռուած էին։ Սէր և միու-
թիւն վերահաստատուեցաւ։ Եւ Հշի կարող
եղաւ ուրիշ ծուռ բաներ ևս ուզզել, և
Քրիստոնեաներու այդ պատիկ խումբը քանի
մը բաներու մէջ աւելի զօրացած թողուց այն
տխուր փորձառութեան պատճառաւ, որ
բոլորովին տարբեր հետևանք մը կրնար ունե-
նալ։ Զէին կրնար Հշի զոհողութիւնը փոխա-
րինել, և վիշտով համակուեցան երբ տեսան
թէ այդքան անզատսպար վիճակի մէջ ճամ-
բայ պիտի ելլէր այդ ցուրտ օդին իր գիւղը
վերադառնալու։ Բայց ան աշխատեցաւ զա-
նոնք սփոփել, և թախանձանօք ըստաւ,

“Հոգ չէ։ իմ պարտականութիւնս է։
Աստուած զիս կանչած է ձեր բեռերը

կրելու, և ձեզի իմ զաւակներուս պէս հոգ-
տանելու։ Պէտք է որ ընեմ, վասն զի ձեզ
կը սիրեմ, դուք իմ սրախս մէջն էք, և չեմ
կընար ըլնել։”

Այդ ժամանակէն սկսեալ Փան—թա—լիի
գործը մասնաւոր կերպով առաջ գնաց։
Քրիստոնեաները իրարու աւելի մօտեցան, և
բաւական ուրիշներ ալ աւելցան անոնց թիւ-
ին վրայ։ Շատ չանցած այնքան ափիոնա-
մոլներ դիմեցին օգնութեան համար, որ Հշի
ստիպուեցաւ գիւղին մէջ պատսպարան մը
բանալ։ Ասիկա օրհնութիւն մը եղաւ, և հոն
թէ՛ մարմաւորապէս և թէ՛ հոգեորապէս
փրկուող մարդիկ Աւետարանի պատգամը հե-
ռաւոր տեղեր տարած եցին։

Եւ Զանկ եղբայրները երբեք ետ չգացին։
Աւելի օգտակար անձեր եղան տարիներու
շրջանին մէջ։ Անոնցմէ մէկը, այսինքն յար-
ձակող պղտիկ եղբայրը, շատ գնահատելի
ծառայութիւններ մատոյց իրը եկեղեցին
սարկաւագը, և միւսը, որ նախ սարկաւագ
և յետոյ օգնական երէց եղաւ, վերջը քանի
մը տարիներ իրը միսիոնար աշխատեցաւ իր
ծննդավայրէն հազար մղոն հեռու տեղ մը,
Զինաստանի ամէնչն օտարատեաց մէկ դա-
ւառին մէջ։

նաև խորապէս գիտակից կ'ըլլար իր անկառողութեան :

1884ին այսպիսի պարագայի մը մէջ զարմանքով զգաց թէ Զաօ—չէնկ քաղաքը ծանր բեռ մըն էր իր սրտին վրայ : Որպան ազօթէր այնքան աւելի կը տագնապէր այն տեղի ժողովուրդին համար, որոնք կ'ապրէին ու կը մեռնէին առանց ո՛նէ տեղեկութիւն ունենալու փրկութեան ճամբուն վրայով :

Բայց ինք ի՞նչ կրնար ընել անսոնց կարօտութիւնը լցցնելու : Մինչև հիմա քաղաքի մէջ գործի մը ձեռնարկած չէր : Իր գործունէութեան շրջանակը աւելի գեղջկական ժողովուրդներու մէջ ըլլալ կը թուէր, և իր բոլոր պատրապանները գիւղային տեղեր հաստատուած էին : Բոլորովին տարբեր խնդիր էր յաջողութիւն գտնել երկրին կառավարական կեդրոններուն, քաղաքի սովորութիւններով և գաղափարներով տոգորուած և Քրիստոնէական հաւատքին դէմ աւելի նախապաշտեալ ժողովուրդներու մէջ :

Ասկէ զատ, ի՞նչ օգուտ ունէր գործը ընդարձակելու վրայ խորհիլ ճիշտ այդ աւենը : Մինչև իսկ ճամբորդութեան ծախքերուն համար պատրաստ դրամ չունէր, ուր կը մնար նոր պատսպարան մը բանալ : Այս գաղափարը գործնական չէր թուեր : Ասիկա Աստուծմէ չէր կրնար ըլլալ : Եւ սակայն, որքան աղօթէր, սիրտը այնքան աւելի կը ծանրաբեռնուէր այն քաղաքին համար :

ԳԼՈՒԽ 2

ՆՈՐ ՅԱՌԱԶԴԻ ՄՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Երբ Հշիի պատասխանատուութիւնները շատցան, ալ աւելի զգաց աղօթելու պէտքը : Սկիզբէն ի վեր աղօթասէր եղած էր : Բայց հիմա կը զգար թէ առաւօտ և իրիկուն սովորական ժամուն և ամէն օր հրապարակային պաշտամունքի ատեն աղօթել բաւական չէր : Աստուծոյ հետ հաղորդակցութեան համար աւելի երկար և աւելի հանդարտ ժամերու կը կարօտէր, որպէս զի անոր կամքը իրեն յայտնուէր և անոր լցցունութիւնը ընդունէր : Ուստի փոխանակ թող ատալու որ իր գործը զինք կառավարէ, և իր բոլոր ժամանակը և խորհուրդները գրաւէ, հանդարտօրէն ամէն բան մէկդի կը դնէր ժամերով և երբեմն օշըերով կամ գիշերներով աղօթելու համար, և յաճախ ծովապահութեամբ : Այս միջոցներուն էր որ սովորաբար կը յղանար գործի մասին նոր խորհուրդներ և ծրագիրներ, և Աստուծոյ հաւատարմութեան նկատմամբ նոր յայտնութիւններու կ'արժանանար ինչպէս

Ի զուր ըսաւ Տէրոջը թէ բան մը չէր կրնար ընել. դրամ չունէր. անկարելի էր ։ Զա—չնկ, իր կեղրոնական դիրքով, իր մեծ պատեհութիւններով, իր շատ շար և ափիունամոլ բնակիններով, հոգիներ՝ որոնց համար ոչ մէկուն հօգն էր, կարծես մուժին մէջ իրենց աղերսարկու ձեռքերը կը տարածէին դէպ իրեն ։ Եւ վարդապետը որ ամէն բան դիտէր՝ կը սպասէր, ակնկառոյց կը սպասէր իր պատասխանին ։ “Ոմէն իշխանութիւն ինծի տրուեցաւ,” (Մատ. ԻԲ. 18) կ'ըսէր կարծես, “և ահա ամէն օր ես ձեզի հետ եմ” Հմբ. 20 ։

Զարմանալի էր թէ ինչպէս դժուարութիւնները մէկիկ մէկիկ ցնդեցան, և իր բոլոր բանաւոր առարկութիւնները կարծես անհետացան։ Դրա՞մ ։ Դրա՞մն էր որ ժողովուրդին սիրտերը պիտի բանար և հոգիներ պիտի շահէր ։ Եթէ Տէրը ուղէր որ այդ գործը կատարուի, բոլոր պէտք եղածը ինք չէր կրնար հոգալ ։ Քաղաք մը, և այնքան հեռուն ։ Այսո, բայց երիքովի պարիսպները ինչան, առանց ձեռքերու ։ Եւ վերջապէս այնշափ հեռո՞ւ էր ։ Երբ սկսաւ խորհիլ, տեսաւ թէ, թէև այդ տեղը իր գիւղէն երկու օրուան ճամբայ հեռու էր, սակայն իրօք դրժուար չէր հոն հասնիլ ։ Վասն զի գլխաւոր քաղաք տանող պողոտային վրայ էր, և զարմանալի էր որ, արդէն հաստատուած պատրապարանները կատարեալ շղթայ մը կը կազմէին ֆան—սուէնէ մինչև այդ քաղաքին հա-

բաւային պարիսպէն հինգ մղոն հեռու ։ Ուրուն ձեռքը այսպէս ծրագրած էր, և այս ոտք գնելու քարերը պատրաստած բոլոր ճամբուն վլայ ։

Բայց նկատողութեան արժանի գործնական մանրամասնութիւններ կային. ո՞վ, զոր օրինակ, պիտի ստանձնէր այս գործը ։ Հիանձամբ չէր կրնար երթալ ։ Եւ եթէ իր օգնականներէն ումանք յարմար և յօժար գտնուէին, ինչպէս կրնար զրկել զանոնք առանց մինչեւ իսկ ճամբորդութեան համար դրամ ունենալու ։ “Ձեռքդ ի՞նչ ունիս.” կարծես այս էր հարցումը.

“Ո՞հ, Տէր, ոչինչ բայց քիչ մը դեղ ։ Միայն ափիոնի դէմ գործածուելիք այդ դեղահատերը ։”

“Ողէկ, այդ բաւական չէ”, իմ օրհնութիւնովս ։”

Եւ երբ նորէն խորհեցաւ, տեսաւ թէ թերեսս բաւական էր ։ Եթէ մարդիկը որոնք հաւատքով պիտի երթային, իր տուած դեղահատերը առնելով, պատրաստ ըլլային հետիոտն ճամբորդել պատսպարանէ պատրապարան մինչեւ որ քաղաքին մօտակայ գիւղը հասնէին և հոն սպասէին որ Տէրը զիրենք առաջնորդէ, ինչո՞ւ պիտի չըլլար ։

Համոզուելով վերջապէս թէ այս բանը հնարաւոր է, Հիանց իր տնեցիները մէկտեղ կանչեց աղօթելու համար, և ըսաւ անոնց թէ ինչպէս առաջնորդուած էր այս գաղա-

փարին։ Շատ որոշ կերպով բացատրեց թէ
այս գործը գմուար պիտի ըլլար ։ վասն զի
ժողովուրդը անհանդարտ էր, և խիստ նա-
խապաշարեալ՝ իրենց օտար հաւատք նկա-
տած բանին դէմ։ և թէ նոր պատսպա-
րանը սկսելու համար տալու բան չունէր,
բացի երեք հազար դեղահատէ և աղօթքով
հաւատարմաբար գործակցելու խոստումէ։
Բայց կը հաւատար թէ այս բանը Աստուծմէ-
է։ և թէ բոլոր պէտք եղածը ան պիտի հո-
գոյ, և այս գործը օրհնութեան միջոց մը
ընէ։ Զարմանալի՞ էր որ այդ պզտիկ խում-
բին մէջ ուրիշներ ալ կային որոնք հաւա-
տացին։

Անկէ վերջ, երկար չտևեց այդ նոր ձեռ-
նարկին մասին որոշումներ տալը, և մէկ եր-
կու օրէն Սի և Զէնկ եղբայրները իրենց
պարզ պատրաստութիւնները տեսնելով ճամ-
բայ ելան։ իրենց գիրքերը և անկողինները,
դեղը, և կերակուրի քիչ մը պաշար առնե-
լով առաջացան և դէպի հիւսիս երեսուն
մղոն ճամբորդելով ֆանի գիւղը հասան, ուր
պատսպարան երթալով ուրախութեամբ ըն-
դունուեցան, և իրենց պատմութիւնը ըրին։

“ի՞նչ,” բացադանչեցին լսողները զարման-
քով, “Քաղաքին մէջ տուն չունիք, և ոչ ալ
վարձելու դրամ ունիք։ Նախնական ծախքերը
հոգալու ալ ստակ չունիք։ Ոչինչ բայց միայն
երեք հազար դեղահատեր։ ինքինքնիդ նե-

դութեան մատնելի զատ ի՞նչ կրնաք ընել
Զաօ—չէնկի մէջ։”

Բայց երբ պարագաները բացատրուեցան,
ամէն բան շատ տարբեր երեցաւ։ Ֆան և
միւները համակրութիւնով լեցուեցան, և
խոստացան եղբայրները յիշել իրենց աղօթք-
ներուն մէջ։ Նաև անոնց պաշար հայթայ-
թեցին մինչև միւս իջևանը, և զանոնք ճամ-
բայ հանեցին դէպի Սու—փու։

Այսպէս քաջալերուած, Սի և Զէնկ իրենց
ճամբան գացին, մէկ երկու գիշեր ֆանթա—
լի և ուրիշ պատսպարաններ կեցան ճամբուն
վրայ, մինչև որ քաղաքը տեսնուեցաւ։ Վեր-
ջին պատսպարաննէն անդին, հարաւային ար-
ուարձանին մօտ գիւղի մը մէջ կը բնակէր
Քրիստոնէութեան հետամուտ եղող մէկը, ո-
րուն անունը իրենց ըսուած էր, և ուրիշ բան
չէին կրնար ընել բայց միայն անոր տունը
երթալ և իրենց նպատակը յայտնել։

Ասիկա անյոյս առաջարկութիւն մը թուե-
ցաւ այս մարդուն։ Բայց հրաւիրեց որ քանի
մը օր իր տունը կենան, և կը զգուշանար
զանոնք քաջալերել։”

“Քաղաքին ժողովուրդը կոչտ և տգէտ է,”
ըսաւ, “անտարակոյս պատսպարանի մը պէտք
կայ։ Բայց գիտնալով որ դուք օտար կրօն-
քին յարած էք, յիմարաբար պիտի հակառա-
կին ձեր իրենց մէջ հաստատուելուն։”

Ասիկա շատ հաւանական երեցաւ, և եղ-
բայրները որոշեցին մէկ երկու օր աղօթքով

անցընել՝ քաղաքին մէջ բարեկամներ շահելու
ձեռնարկելէ առաջ։

Նոյն միջոցին Ցէրը իրենց համար կը դոր-
ձէր։ Լուրը արագ կը ճամբորդէ։ և Զաօ—
չէնկի փողոցներուն և թէյարաններուն մէջ
մարդիկ արդէն կը խօսէին անոնց գալուն
վրայով։ Այս և Զէնկ չէին գիտեր թէ Հշիի
պատսպարաններուն համբաւը քաղաք հասած
էր։ և հակառակ հոն տիրող նախապաշար-
ման, այն տեղի ափիոնամոլ բնակիչներէն շա-
տեր պատրաստ էին ուրախութեամբ ողջու-
նել փրկութեան այդքան յուսալից գաղա-
փար մը։

Այսպէս Այս և Զէնկ անակնկալ այցելու-
թիւն մը ընդունեցին։ Երբ կ'ազօթէին, ի-
րենց հիւրընկալը զիրենք դուռը կանչեց, ուր
կը սպասէին երկու պարոններ, որոնք անոնց
հետ տեսակցելու կը փափաքէին։ Այս այցե-
լուները անձկալից և բարեկամ կ'երե-
ւէին։ Յայտնի էր թէ այս մարդիկը քաղա-
քէն էին, և իրենց հետ դրամ բերած էին
և դերձանի վրայ անցուած քանի մը հաղար
մանր դրամներ անոնց ոտքը դրին։

Յարգական բարեներ փոխանակելէ վերջ,
Այս յայտարարեց թէ խորապէս զգածուած
են իրենց ցուցուած այդ պատիւին համար։

“Գոհունակութեամբ լսած ենք,” պատաս-
խանեցին անձանօթ մարդիկը, “թէ դուք,
տեարք, մեր մէջ եկած էք բարի գիտաւո-
րութիւններով, և օտար ծխախոտի զոհերը

գարմանելու համար բարեսիրական հաստա-
տութիւն մը բանալ կը խորհիք։”

Պատշաճ համեստութեամբ, Սի պատաս-
խանեց թէ իրենց փափաքն էր ծառայութիւն
մը մատուցանել, եթէ աղնիւ քաղաքացիները
իրենց բնակարան մը չնորհէին քաղաքին մէջ։

“Այդ մասին,” բացագանչեցին այցելու-
ները, “կ'աղաչենք դուք հոգ մի ընէք։ Մենք,
ձեր պղտիկ եղբայրները, կը փափաքինք ան-
միջապէս շէնք մը վարձել և կահաւորել
զայն պատուական պատսպարան մը ըլլալու
համար, և կը պաղատինք որ մեզ արտօնէք
ձեր համբաւեալ դարմանին օդուաները վա-
յելելու։”

Զայս ըսելով դեղի համար իրը կանխա-
վճար դրամ հանեցին, և տեսնուեցաւ որ
անձանօթները պատրաստ էին, այն տոեն և
հոն, բոլոր անհրաժեշտ կարգադրութիւննե-
րուն ձեռնարկելու։ Տրուած դրամադրուխը
պիտի վերագարձուէր կամ անոր տոկոսը
վճարուէր, երբ պատսպարանը ինքնապահ
ըլլար։

Այս և Զէնկ ապշած սիրտերով նայեցան,
վասն զի դժուարութիւնները լուծուած էին
և իրենց աղօթքներուն իրենց բոլոր խնդրա-
ծէն և խորհածէն աւելի պատասխան ընդու-
նած էին։ Ասկէ աւելի մեծ յաջողութիւն չէր
կրնար ըլլալ։ և քիչ վերջը պատուաւոր հիւ-
րերու պէս անոնց ընկերակցութեամբ անցան
քաղաքին փողոցներուն մէջէն, և կը խորհիւն

որ եթէ առանց հրաւիրուելու ներս մտած ըլլային, ո՞րքան տարբեր պիտի ըլլար իրենց վիճակը :

Առաջ երազի պէս թուեցաւ իրենց այնքան զարմանալի էր որ զրեթէ չելն կրնար հաւատալ, երբ տեսան թէ տունը վարձուած էր, կահ կարասիքը զրկուած, և կանթեղներ, պնակներ, խոհանոցի անօթներ, ալիւր, իւղ, թէյ և ուրիշ անհրաժեշտ բաներ առատօրէն հայթայթուած էին : Կարելի եղածին չափ չուտ գործի սկսան, վասն զի իրենց նոր բարեկամները կ'անձկային որ օր առաջ դարձանումի սկսուի : Մէկ խօսքով՝ Զաօ—չէնկի պատսպարանին հաստատուելէն վերջն էր որ ժամանակ ունեցան այս բարի լուրը հաղորդելու անոնց՝ որոնք իրենց համար կ'ազօթէին :

Սկիզբէն Աստուծոյ օրհնութիւնը մասնաւոր կերպով մը հանգչեցաւ այս ձեռնարկին վրայ : Յուտով Հիփ հսկողութեան տակ դժուուղ բոլոր պատսպարաններուն ամէնէն մեծը եղաւ : Ամէնէն առաջ դիմողները այնքան գոհացուցիչ կերպով դարմանուեցան որ ուրիշ շատեր ալ անոնց ետևէն եկան, և վեց ամսուան մէջ հարիւր տառապեաները յաջողապէս դարմանուեցան : Այս մարդոցմէն շատերը կռապաշտութենէ դարձան և եռանդուն ֆրիստոնեաներ եղան : Ինչպէս ուրիշ տեղերու մէջ հոս ալ կանոնաւոր կիրակնօրեայ պաշտամունք հաստատուեցաւ, և վերջապէս կազմուեցաւ եկեղեցի մը

որ 1903ի Առաջանային մէջ երեք հարիւր անդամ ունէր :

Այս նոր յառաջդիմութիւնը խրախոյսի և օրհնութեան պատճառ եղաւ բոլոր չրջականերուն մէջ։ Դրամական աւելի միջոցներ ունենալով Հիփ քանի մը նոր պատսպարաններ և բացաւ : Եւ ամէն տեղ հոգիներ փրկուեցան և պղտիկ եկեղեցիներ կազմուեցան : Թէնկ միջիւսէնի մէջ իր դեղարանին յարակից նաև պատսպարան մը բացաւ . և այնպէս կարգադրեց որ իր տան մէջ թէ՛ կին և թէ՛ այր հիւանդներ կրնային դարմանուիլ : Ասիկա մեծապէս աւելցուց իր տան մէջ առաջ տարուած գործը . բայց նոր օդնականներ կ'ելլէին իր շուրջը, և պատեհութիւնները որքան շատնային այնքան աւելի կը սորվէին Աստուծոյ միջոցներուն դիմել :

Այսպէս 1884ի վերջերը, իր դարձի գալէն իրը հինգ տարի ետքը, Հիփ արդէն բաւական լայնած աւալ գործի մը առաջնորդը եղած էր : Ութը տասը պատսպարաններ հաստատուած էին. Թէնկ—միջիւսէնէ, իր դիւդէն դէպի հարաւ, Զաօ—չէնկ քաղաքէն դէպի հիւսիս քառասուն մզոն տարածութեան մը մէջ, և այդ բոլոր գծին վրայ գիւղերու և զիւղակներու մէջ հաւատացեալներու պղտիկ խումբեր կանոնաւորապէս կը հաւաքուէին պաշտամունքի համար :

Բայց Հիփ դեռ գոհ չէր: Միայն սկզբնաւորութիւն մը եղած էր: Թրիստոսի սէրէն ստիպուե-

լովեւ ամէն կողմէ կորսուով հոդիներու կարօտուաթիւնը տեսներով ա'լ աւելի առաջ կը մղուէր, լոյսը սփուերու հեռուները տիրող խաւարին մէջ։ Զաօ—չէնկէ դէպի ի հիւսիս, օրուան մը ճամբայ գաւառին գլխաւոր քաղաքին աւելի մօտ, կար ուրիշ կարեոր քաղաք մը, որուն վրայով չշի շատ կը խորհէր այն ատեն։ Հօհ—չօ քաղաքը իր գեղեցիկ դիրքով, որ բազմամարդ և գիւրամատչելի էր, դեռ Աւետարանի լոյսէն զուրկ էր։ Անկէ անցնող միսիոնարներ իրենց ճամբորդութեան միջոցին հոն այցելած էին, բայց այս կերպով ցանուած սերմը արդիւնք մը չէր ունեցած։ Ամիսներով չշի փափաքած էր այս քաղաքին մէջ պատսպարան մը բանալու, սակայն ուրիշ գործերով զբաղած էր և դրամական գիւրութիւն ալ չունէր։

Այսու հանդերձ կ'աղօթէր Հօհ—չօի համար, իր սիրտը անոնց կարօտութիւններով ալ աւելի բեռնաւորուած էր, վասն զի աղօթերէ զատ բան չէր կրնար ընել անոնց օգներու։ Ամէն առաւօտ ընտանեկան աղօթքի միջոցին այն քաղաքը կը յիշէր, և որոշ կերպով կը խնդրէր որ Աստուած գործիչներ զրկէ հոն։

Վերջապէս Տիկին չշի կարեկցութեամբ լեցուն իր քով եկաւ և ըսաւ,

“Երկար ատենէ ի վեր Հօհ—չօի համար աղօթած ենք։ Բան մը ընելու ժամանակը եկած չէ։ Ինչու մարդիկ չդրկենք և հոն

պատսպարան մը չըանանք, Զաօ—չէնկի և ուշը տեղերու մէջ բացուածներուն նման։”

“Ուրախութիւնով պիտի բանայի,” պատասխանեց ամուսինը։ “Բայց այդպիսի գործ մը ծախսի կարօտ է, և մեր ձեռքը դրամ չկայ։”

“Ո՞րչափ դրամի պէտք կայ” հարցուց տիկինը։ “Երեսո՞ւն հազար դրամ։ Իրաւ մեծ գումար մըն է,” ըսաւ և անմիջապէս գնաց։

Բայց Տիկին չշի չէր կրնար մոռնալ Հօհ—չօի կարօտութիւնները, և բոլոր օրը խորհեցաւ թէ արգեօք ի՞նք բան մը չէր կրնար ընել փրկութեան Աւետարանը այդ քաղաքը զրկելու համար։ Բայց երեսուն հազար դրամ։ Ատենօք կրնար այսչափ գումար մը հայթայթել։ Սակայն հիմա արժէքաւոր բան շատ քիչ ունէր։ Այսու հանդերձ կ'անձկար որ այդ մարդիկը Յիսուսի վրայով լսէին։

Յաջորդ առաւօտուն չշի նորէն աղօթեց Հօհ—չօի համար, Տէրոջը առջև յիշեց այն քաղաքին կարօտութիւնները, և խնդրեց որ չուտով կարելի ըլլայ պատսպարան մը բանալ հոն։ Կարճ պաշտօնը վերջացաւ, Տիկին չշի փոխանակ ըստ սովորականին սենեակէն մեկնելու, սեղանին քով գնաց։ և պղտիկ ծրար մը դնելով իր ամուսինըն առջև, հանդարատօրէն ըսաւ,

“Կարծեմ Տէրը պատասխանեց մեր աղօթքներուն։”

Զարմանալով թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէ իր

կինը՝ Հյի ծրարը վերցուց։ Մանր էր այն և
քանի մը լաթերու մէջ փաթթուած։ Վերջա-
պէս, գունաւոր թաշկինակի մը մէջ, զար-
մանքով գտաւ բոլոր այն գոհարեղէնները ո-
րոնք Զինացի կնոջ մը համար խիստ արժէ-
քաւոր են, ոսկի և արծաթ մատանիներ և
ապարանջաններ, գեղեցիկ զարդասեղներ,
օղեր և որիշ զարդեր որոնք կը կազմէին իր
ամուսնոյն իրեն տուած հարսանեկան նուէրը։

Արցունքէն աղօտացած աչքերով իր կնոջը
նայեցաւ, և հասկցաւ անոր երեսոյթին կրած
փոփոխութիւնը։ Իր դիրքը ունեցող ամուս-
նացեալ կնոջ մը բոլոր զարդերը գացած էին։
Մատերուն վրայ մատանի չկար, արծաթ-
զարդասեղներ չէին երենար մազերուն սև
հիւսուածներուն տակէն այլ զանոնք միայն
դերձանով և եղէդի սէզով կապած էր։

“Հոդ չէ,” պատասխանեց ուրախութեամբ,
երբ Հյի կէս մը դիազողութիւն ըրաւ։ “Ես
առանց ասոնց կրնամ ըլլալ։ Թող Հօհ-չօի
մէջ Ու ետարանը մուտ գտնէ։”

Հյի առաւ ընծան որ այդքան մեծ նշա-
նակութիւն ունէր, և անով պատսպարան մը
բացուեցաւ որ շուտով քաղաքին մէջ լոյսի
և օրհնութեան կեդրոն մը եղաւ։ Շատ հի-
ւանդներ յաջողապէս գարմանուեցան, և շատ
շանցած հոն հաստատուեցաւ գործ մը որ
հետզհետէ կանոնաւոր միսիոնարական կայան
մը եղաւ և մինչեւ այսօր կը շարունակուի։

ԳԼՈՒԽ Է

ՀՅԻ ՊԱՇՏՕՆԱՊէՍ ՀՈՎԻԻ ԿԸ ԶԵՐՆԱԴՐՈՒԻ
ՏՆՈՐԵՆ ՍԹԵՎԼՆՍԼՆԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

1885ի ամառը Զինու ներքին առաքելու-
թիւնը զօրացաւ Անգղիոյ համալսարաններէն
Մըանաւարտ երիտասարդներու կարող խում-
բով մը, և այս տարուան միշցին էր որ
Մը Սթէվլնսըն, առաքելութեան տնօրէնը,
երէց Հյի հետ անձնական ծանօթութիւն
ունեցաւ։

Հետևեալը այդ փորձառու միսիոնարին
երէց Հյի մահուանէն վերջ անոր վրայով
գիրքիս հեղինակուհիին հետ ունեցած խօ-
սակցութիւնն է։

“Ոչ. գէմքը գեղեցիկ չէր։ Բայց մէկը
չէր կրնար ժամ մը անոր ներկայութիւնը
վայելել առանց զգալու թէ անիկա ունէր
նպատակ մը, հաղորդելիք Աստուածային
պատգամ մը, և կ'ապրէր յաւիտենականու-
թեան համար։ Անոր աչքերուն մէջ կար բան

մը, որ զգացնել կու տար թէ պայծառ և
խորին համոզում կայ իր մէջ։

“Դանդաղ կամ ծանրաշարժ չէր։ Աշխոյժ
շարժուձեեր ունէր։ միշտ զբաղած էր, ամէն
բան կը տեսնէր և քաղաքավարութեան մա-
սին բծախնդիր էր։ Բայց չնշին բաներու
կարևորութիւն չէր տար, պարապ հարցում-
ներով ժամանակ չէր վատներ։ Մէկ նպա-
տակ մը ունէր, և այն ալ ամէնէն մեծ բանն
էր որ կրնայ գրաւել մարդուն հոգին։ Իրեն
համար Աստուծոյ գոյութիւնը ճշմարտութիւն
մըն էր։ Ամէն բանի մէջ և շարունակ Աս-
տուծոյ հետ կ'ապրէր։ Իր կեանքին տենչն էր
հոգիներ փրկել”

“Անոր հետ շատ տեսութիւն կրցա՞ք ընել”

“Այո, թէ ցորենի հունձքի ժամանակ
էր. սակայն քանի մը անդամ Փինկեանկ
եկաւ, և օրերով հոն կեցաւ մեզի հետ։ Շատ
անդամ երկար խօսակցութիւններ կ'ունենա-
յի՞ք։ Անոր քարոզելի ալ լսեցի կրկին և
կրկին, վասն զի ամէն գիշեր աղօթքի ժողով-
ներ կ'ունենայի՞ք, և ցորեկներն ալ Սուրբ
Գիրքի դաս՝ Քրիստոնեաներուն հետ։ Անոր
դանուած տեղը մէկը պարապ չէր կրնար
մնալ։ Գործնական խնդիրներ կարգադրելու
մասին ալ ուշադրութիւն ըրի անոր, և որչ
քան դիտէի զինքը այնքան աւելի մեծ
տպաւորութիւն կ'ընէին վրաս անոր քաղցրու-
թիւնը, իմաստութիւնը և կարողութիւնը։”

“Եւ մէկտեղ կ'աղօթէի՞ք”

“Անկարելի էր Հիփ հետ ըլլալ առանց
աղօթելու։ Ամէն բանի մէջ իր առաջին
բնազդն էր Աստուծոյ դիմել։ Լուսալէն շատ
առաջ, այդ ամառուան առաւատները կը լսէի
որ բակին միւս կողմը եղող իր սենեակին մէջ
ժամերով կ'աղօթէր և կ'երգէր։ Աղօթքը կար-
ծես անոր կեանքին մթնոլորտն էր, և շատ որոշ
պատասխաններ կ'ակնկալէր և կ'ընդունէր։”

“Անդամ մը երբ իրեն հետ կը ճամբոր-
դէինք պղտիկ պանդոկ մը հասանք, և կը
յիշեմ որ խեղճ կին մը իրեն եկաւ թեերուն
մէջ ունենալով պղտիկ տղայ մը, որ հիւանդ-
էր և շատ կը տառապէր։ Ժողովուրդը այսպէս
իրեն կու գար ամէն տեղ։ Գիտէին թէ Աստու-
ծոյ մարդն է ան և կրնայ իրենց օգնել։ Շատ
ուշագրաւ տեսարան մըն էր երբ մարդիկ ընա-
կան կերպով անոր բոլորտիքը կը հաւաքուէին
իրենց նեղութիւնները, այստեղու, ընդունուած
իրողութիւն մը նկատելով թէ անոր ժամա-
նակը և կարեկցութիւնը տրամադրելի էին ի-
րենց համար։ Այս մայրը, զոր օրինակ, մեծ
տագնապով եկաւ, երբ լսեց թէ անիկա
պանդոկն է։”

“Հիփ անմիջապէս ոտքի ելաւ զանիկա դի-
մաւորելու համար։ Բան մը չէ, լսաւ, մի
խռովիր։ Պղտիկը շուտով պիտի աղէկնայ։
Յետոյ տղեկը գրկեց և անոր բժշկուելուն
համար աղօթեց։ կինը մեծապէս միխթար-
ուած գնաց։ Եւ քանի մը ժամ ետքը տեսայ
որ պղտիկը ասդին անդին կը վազուըռտէ

փողոցին մէջ, կատարելապէս առողջ և երջաշնիկ : Հշիի հետ գտնուող մը կը վարժուի այսպիսի բաներու :

“Այս տեսարանը երբեք չպիտի մոռնամաքինկ—եանկի համաժողովէն վերջն էր : Հշի և քանի մը Քրիստոնեաներ դեռ հոն էին : Գիշերը ուշ ատեն Մր. Քասակլզ զիս դուրս կանչեց տեսներու համար ինչ որ տեղի կ'ունենար : Իրեն հետ լրիկ դիմացի բակը գացիր Երբ մօտեցանք, լսեցինք լայի և աղաջանքի յած ձայներ : Հոն էին, սիրելի մարդիկ, ամբողջ խումբ մը, ծունկի վրայ եկած Հշի իրենց մէջտեղը, Աստուծոյ կ'աղաղակէին սիրելի ազգականներու և բարեկամներու դարձի գալուն համար : Շատերը կու լային : Եւ Սուրբ Հոգիին զօրութեան մասին այս ազօթներուն մէջ արտայտյառուած եռանդը և անկեղծութիւնը շատ նշանաւոր և սրտառուչէր :

“Ազօթքի կը հաւատային, բարեխօսական ազօթքի : Ընօգուտ պիտի ըլլար զանոնք համոզելու ջանալ թէ այսպիսի ազօթք մը միայն տեսակ մը հոգեկան մարզանք է, որուն օգուտը սոսկ ենթակայական է : Շատ աղէկ գիտէին ազօթքի զօրութիւնը անոնց կեանքերուն վրայ որոնց համար կ'ազօթէին, ինչպէս նաև իրենց կեանքերուն վրայ :”

“Եւ այդ օրերուն մէջ Հշիի գործը ի՞նչ տպաւորութիւն ըրաւ ձեր վրայ : Ընդարձակ գործ մը երեցաւ :”

“Զարմանալիօրէն ընդարձակ երեցաւ :

Պատսպարանները այն ատենն իսկ բազմաթիւ, լաւ կազմակերպուած և յաջող էին : Հշի արտասովոր կերպով գործի մարդ էր, և բոլոր ձեռնարկած բաները կատարելապէս ի գլուխ կը հանէր : Իր մեծ տան մէջ ամէն բան կարգադրուած էր, և ամէն մէկուն գործը կանոնաւորապէս որոշուած էր : Եւ պատսպարաններուն համար դեղ շինելը դիւտելու արժանի տեսարան մըն էր :

“Քանի մը տարբեր տեսակ դեղահատեր չէր պատրաստեր ?”

“Անտարակոյս կը պատրաստէր, այլի այլ յաւ եր դարմաներու համար, և ամէն մէկուն յատկանշական անուններ կու տար : Մէկը Լօհ-ու էն Ուանթսի, կամ Դրախտի Դեղահատ կը կոչուէր . կը յիշեմ որ հաճելի դեղադիր մըն էր այս : Բայց ափիոնամոլութենէ տառապողներու կանոնաւոր դարմանումին համար երեր տեսակ դեղահատեր կոյին որոնք յաջորդաբար կը գործածուէին : Ուանթինը կը կոչուէր Սէնկ-մինկ Ուան, կամ կենսատու դեղահատ : Եւտոյ կու գար Քու-մինկ Ուան, կամ կեանք հաստատող Դեղահատ : Երրորդը և վերջինն էր Ֆիւ-իւէն Ուան, կամ կազդուրիչ Դեղահատ, որ հիւանդներուն կը տրուէր գործածելու իրենց պատսպարանէն մեկնելէն վերջ :

“Ամբողջ գործը խիստ շահեկան էր : Ես անձամբ տեսայ որ շատ մարդիկ վրկուած են այս պատսպարաններուն միջոցաւ : Եւ

ետքերը, երբ գործը աւելի առաջ գնաց, ինծի ամէն բան կը տեղեկացներ կանոնաւոր թղթակցութեամբ։ Աղէկ և արագ կը գրէր, և յաճախ կանգուն մը կամ աւելի երկայն նամակներ կը դրէր։”

“Իբր քարոզիչ ի՞նչ էին իր գլխաւոր յատկանիշերը։”

“Աներկիւղ և համոզիչ էր մինչև իսկ փողոյներուն մէջ կը քարոզէր մեծ համարձակութեամբ։ Ոճը մշակուած և շատ յանկոցիչ էր։ Շարունակ կը գործածէր բազմաթիւ լաւ Զինական օրինակներ։ բայց մինչև իսկ կուապաշտ ունկնդիրներու խօսած միջոցինքիչ անդամ կ'ակնարկէր գասական գրութիւններու։ Իր միակ զէնքն էր Աստուծոյ Խօսքը։ Ժողովուրդը, թէ՛ կուապաշտներ և թէ՛ Քրիստոնեաներ, կը սիրէին անոր ունկնդրել։ Ժամերով կրնար անոնց ուշագրութիւնը գրաւել։ Անոր քարոզները գլխաւորաբար մեկնական էին, և յաճախ կը զարմանայի այն եղանակին վրայ որով ճշմարտութիւնը կը պարզէր, նոր իմաստներ ի լոյս հանելով։ Քրիստոսի փորձութիւններուն վրայ ըրած մէկ ուղերձը լսեցի որ խիստ նշանաւոր էր։ Վում տպաւորութիւնը մինչև այսօր միտքս մնացած է։

“Բայց իբր երէց էր որ Հջի գերազանց էր։ շատ բնականօրէն հովիւ էր։ Ժողովուրդը իրենց սիրտերը անոր կը բանային։ և ինք խիստ արթուն էր անոնց հոգեւոր բարելաւութեան հոգ տանելու։ Ասիկա խիստ մեծ ազդեցու-

թիւն ըրած է վրաս։ Ինք ամէնուն բեռը կը կրէր։”

“Իր տառապանքներուն և փորձութեան միջոցաւ, կարծեմ, ուրիշներու օգնելու գաղտնիքը սորված էր, այնպէս չէ։”

“Այս շատ տառապած էր, և դեռ հոգեկան պայքարի մէջ էր։”

“Աղէկ դիտէր թէ ի՞նչ է փորձութիւն։ Աստուծոյ հետ հաղորդակցութեան մէջ էր։ և եթէ կրնայ ըստիլ, նաև Սատանայի հետ հաղորդակցութեան մէջ էր։ Երբեմն կ'ունենար զարմանալի փորձառութիւններ, որոնք ինձի կը յիշեցնէին լուտերի փորձառութիւններէն մէկը վարդպուրկի մէջ։ Բայց այսպիսի պայքարներու մէջ սորված էր ծունկի վրայ գալով յաղթել։ Աղօթքով և ծումապահութեամբ փորձիչին դէմ կը մարտնչէր։ Արդարեւ ի՞նչ նեղութեան մէջ ալ գտնուէր անմիջապէս այս Սուրբ Գրական միջոցին կը դիմէլ։”

“Այսպիսի յարատե ծումապահութիւնը զինքը բաւական չէր տկարացներ։”

“Ոչ, զարմանալի է որ բնաւ տկարութեան նշան չէր երենար իր վրայ։ Այսպիսի հոգեւոր բնութիւն մը ունէր որ այս բանը իրեն բնական կը թուէր։ Մինչև իսկ ճամբորդութեան միջոցին դիտեմ որ ամբողջ երկու երեք օր ծոմ կը պահէր երբ գործին մէջ դժուարութեան մը վրայ կը մտածէր և կ'ա-

զօթէր։ Որչափ որ կը յիշեմ այսպիսի ժամանակներ թէյ անգամ չէր խմեր, Շատ անգամ լուռ կը կենար, խորհուրդի և աղօթքի մէջ խորասուղուած։ Բայց զարմանալի կերպով կը տոկար երկնային զօրութեամբ։ Եւ եթէ ո՛նէ ակնարկութիւն ըլլար իր բան կերած չըլլալուն, զուարթօրէն կը ժպտէր և կ'ըսէր, թէն-էն-նին անիլին, Երկնաւոր Հօրը չնորհաքը։ Ճգնաւորական շարժառիթով չէր որ ծոմ կը պահէր։ Մարմինը ճնշելու համար ալ չէր, այլ պարզապէս աղօթելու մէջ այդմիջոցով օգտուելու համար։ Ստուդիւ այնպէս համազուած էր թէ ծոմապահութեամբ աւելի աղէկ կրնայ աղօթել։ Այսպիսի ժամանակներու մէջ անոր երեղյթը աննկարագրելի բան մը ունէր. լրջութիւն մը առանց տրտմնաթեան ո՛նէ նշոյլի, և երկնային բաներու իրադործում մը որ ինձի այնպէս զդացնել կու տար իրը թէ ուրիշ աշխարհէ եղող մէկու մը հետ կը խօսիմ։”

“Շատ աղէկ կրնամ հասկնալ թէ դրեթէ անտես պիտի ընեք անոր նկարագիրին պակասութիւնները և տկարութիւնները։ Սակայն դիտած ըլլալու էք թէ հրամայելու և մինչեւ իսկ երբեմն ուրիշներուն գաղափարները չյարգելու ձգտում մը ունէր։”

“Այս, շատ դրական էր։ Բայց իր այս ընթացքը չէիք կրնար շփոթել հպարտութեան կամ կամակորութեան հետ բառին

սովորական իմաստով։ Երբ զինք ճանցայ, իր խիստ յաճախ գործածած բացատրութիւններէն մէկն էր, թիէն-ֆուհ-թիհ չի-ի, ‘Աստուծոյ կամքը,’ կամ երկնաւոր Հօրը կամքը։ Եւ գլխաւորաբար այս էր, Աստուծոյ կամքին մասին իր ունեցած ստուգութիւնը, որ զինքը վատահ և հաստատակամ կ'ընէր։ Յաճախ Ցէրոջը կը սպասէր անոր կամքը գիտնալու համար։ Եւ երբ անգամ մը զգար թէ Ցէրոջը կամքը յայտնուած է, ալ անդրդուելի էր։ Անտարակոյս այսպիսի դիրքի մը մէջ վտանգ կայ։ և այնքան զօրաւոր կամք ունէր որ ուրիշներու դատողութեան ըստ բաւականին կարեռութիւն չտալու հակամէտ էր։ Բայց ոչ թէ իր կերպին վրայ էր որ կը պնդէր, այլ Աստուծոյ կերպին վրայ։”

“Խիստ աներկիւղ էր։ Չէր վարաներ որոշակի աղօթել բաներու համար, և յետոյ Աստուծոյ յիշեցնել իր խոստումները։ Հիմա ատիկա կարգադրուած է, ’կ'ըսէր։ Երկնաւոր Հօրը յանձնած ենք։ Անիկա մեզի համար պիտի կատարէ։ Ահա խոստումը։’ կամ եթէ հաւատար որ բանի մը մասին առաջնորդուած է, առանց վարանելու կ'ըսէր ճիշտ ինչ որ Ցէրը իրեն ըսած էր։ Մարդիկ չէին հասկնար զինք և կը կարծէին որ մնապարծ կամ յաւակնոտ է։ Բայց աւելի դաւիթին հոգին էր։ Ցէրը իր աչքին հաճոյ երկեցածը թող ընէ’ (Բ. Թագ. Ճ. 12), և իրեն այսպէս

ըսել տուողը իր հաւատքն էր, և այնպիսի
հաւատք մը որ չէր վախնար ամէնուն յայ-
տարարելու զայս :

“Երբեմն կը սխալէր, բայց յաճախ իր
շիտակ ըլլալը կ'ապացուցուէր :”

“Ուրիշներուն առաջնորդելու և անոնց
վրայ աղղելու մասնաւոր կարողութիւն մը
ունենալը նշմարեցի՞ք :”

“Ո.յդ մասին ունեցած կարողութիւնը նշա-
նաւոր էր. արտասովոր աղղեցութիւն մը ու-
նէր : Ուռանց մասնաւոր ջանքի յայտնապէս
ամէնուն վրայ կարծես կ'աղղէր : Մարդիկ
ինքնարերաբար անոր կը հետևէին և կը վստա-
հէին : Ասկէ զատ նախաձեռնութեան մեծ
կարողութիւն ունէր, և արտաքոյ կարգի կո-
րով և քաջութիւն :

“Բայց ամէնէն նշանաւոր բանն էր իր հոգեոր
միտքը և ջերմ բարեպաշտութիւնը : Իրեն
համար բնաւ բան մը չկար կեանքի մէջ, ոչինչ
կար աշխարհի մէջ, բայց միայն սէր Քրիս-
տոսի համար և մարդոց հոգինեցուն համար :
Իր բոլոր ունեցածը Աստուծոյ սեղանին վրայ
էր. ժամանակ, դրամ, տուն, բարեկամներ,
մինչև իսկ կեանքը : Մէկը անոր հետ չէր
կրնար գտնուիլ, ինչպէս ես այդ ամառը ար-
տօնութիւն ունեցայ գտնուելու, առանց
ստանալու բոլըրովին նոր գաղափարական մը
Քրիստոնէական կեանքի և ծառայութեան
մասին :

Աւելի ետքելը. Մը. Հըտսըն թէլլը, Զի-
նու Ներքին Առաքելութեան հիմնագիրը, ան-
ձամբ ծանօթացաւ Հշիի հետ, և իր Հընկ—
թընկ գաւառը այցելելուն առթիւ էր որ Հշի
պաշտօնապէս տնօրէն երէց (այսինքն եպիսկո-
պոս) կարգուեցաւ այդ գաւառին և երկու
դրացի գաւառներու վրայ : Ուրիշ մէկուն վրայ
չէին կրնար խորհիլ անշուշտ, բայց միայն այն
մարդուն վրայ զոր Աստուած գործածած էր
այս գործը հիմնելու և շարունակելու համար :
Թէկ անուանապէս ֆինկ-եանկի եկեղեցիին
երէցն էր միայն, սակայն Հշի արդէն գոր-
ծունէութեան շատ աւելի ընդարձակ շրջա-
նակ մը ունէր : Զայն միայն Հընկ-թընկի ե-
րէց կարգելը անոր աղղեցութիւնը քիցնել
պիտի ըլլար և ոչ թէ աւելցնել : Վասն զի ի-
րապէս Քրիստոնեաներուն կը ծառայէր մա-
նաւանդ իբր երէց այդ երկու գաւառներուն
մէջ, և մինչև անգամ գետին արևմտեան
կողմն ալ : Եղական դիքը մը կը զրաւէր ան,
զոր “Մեր Հավիւը” կը սիրէին կոչել : Ուս-
տի աղօթելէ և խորհրդածելէ վերջ որոշուե-
ցաւ այս գաղափարը ընդունիլ, և զայն պաշ-
տօնապէս տնօրէն երէց կարգել երեք գա-
ւառներու վրայ, որպէս զի բոլոր եկեղեցնե-
րը անոր պաշտօնավարութենէն օգտուէին :
Ո.յսպէս աղատ պիտի ըլլար երթալու հոնոր
իրեն պէտք կար, և ընդարձակ ասպարէզ
մը պիտի ոնենալ ապագայ զարդացումներու
համար :

Բայց այս բանը որոշուելուն պէս անակնկալ դժուարութիւն մք երեան ելաւ : Վասն զի երբ կարգադրութիւնը Հչիի տեղեկացուցին՝ ետ քաշուեցաւ և կրկին կրկին մերժեց այս պաշտօնը ընդունիլ :

“Ես ինքնս տկարութիւններով և պակասութիւններով լեցուն եմ,” անդեց, “Ի՞նչպէս կրնամ բոլոր եկեղեցիներուն վերատեսչութեան պաշտօնը ստանձնել : Աւելի աղէկ կ'ըլլայ որ այսպիսի մեծ պատասխանատուութիւն ունեցող պարտականութիւնները փորձառու օտարական ուսուցիչներու յանձնուին :”

Երբ իրմէ խնդրուեցաւ որ այս խնդիրը նկատողութեան առնէ, ինչպէս ըստ սովորութեան կնճուոտ պարագաներու մէջ կ'ընէր, ինքինք աղօթքի և ծոմապահութեան նուիրեց : Բայց տակաւին ինքինք այդ պաշտօնին անյարմար սեպելու գաղափարը չէր կրնար ձգել : Վերջապէս Մր. Սթէվլոն իրեն եկաւ և ըստաւ,

“Եղբայր Հչի, ի՞նչպէս կրնաք այդ առաջարկութիւնը մերժել : Աստուած ինք կանչած է ձեզ այդ պաշտօնին, և արդէն տարիներէ ի վեր ձեզ գործածած է այն գործին մէջ որմէ դուք հիմա ետ կը քաշուիք : Ասիկանոր խնդիր մը չէ, բայց պարզապէս Անոր հիմա և արդէն ըրածներուն բացայայտ ճանաչումն է :”

Խնդրոյն այս կերպով ներկայացուիլը հա-

մողում գոյացուց Հչիի մտքին մէջ: “Ո՞հ, ” խորհեցաւ Հչի, “Մր. Սթէվլոնընի ըստածը անշուշտ ճշմարիտ է : Տէրը զիս կարողացուցած է սկիզբէն ի վեր այս պղտիկ եկեղեցիներուն հոգ տանելու : Եթէ իրեն հաճելի կը թուի գեռ իմ միջոցաւս գործել, և աւելի ընդարձակ գործեր կատարել, ի՞նչպէս կրնամ համարձակիլ մերժելու :”

Այսպէս դժուարութիւնը լուծուեցաւ . և ինքինք երկնային զօրութեան յանձնելով Հչի ընդունեց այդ առաջարկութիւնը որ գիտէր թէ շատ մեծ պատասխանատուութիւն կը պարունակէ : Փորձառութեամբ արդէն սորված էր թէ Աստուածոյ եկեղեցին մէջ ճշմարիտ առաջնորդութիւն կը նշանակէ խաչ կրելու, ծառայութեան և անձնուրացութեան մէջ ուրիշները գերազանցել : “Առաքեալի մը նշանները” որ Պողոս կրկին կրկին առաջ կը բերէր իր պաշտօնի կանչուած ըլլալը ապացուցանելու համար, իրեն համար ևս շատ իրական և նշանակալից էին : (Ա. Կոր. Դ. 1—13 և Գ. թ. 2: Բ կոր. Դ.: Եւ Բ կոր. ԺԱ. 5—12, 15:) Եւ “Այս բաներուն ո՞վ բաւական է” (Բ կոր. Բ. 16) հարցման սորված էր սա պատասխանը տալ, “Մեր բաւականութիւնը Աստուածմէ է :” Բ կոր. Գ. 5:

Խիստ վսեմ վայրկեան մըն էր այս Հչիի կեանքին մէջ, և այնպիսի վայրկեան մը որուն մէջ Հչի զգաց նոր կոչում մը և աւելի

Խորունկ անձնանուիրում մը ապադայ տաւ
րիներու գործին : Այդ աղօթքներուն և այն
ատեն ուխտի և օրհնութեան համար անոր
դլսուն վրայ դրուած ձեռքերուն յիշա-
տակը առաջ բերաւ իր մէջ Աստուածային
կոչման այնպիսի զգացում մը զոր ուսէ
դժուարութիւն կամ վհատութիւն չէր կըր-
նար չնչել :

ԳԼՈՒԽ Ը

ԴԵՏԻՆ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԿՈՂՄԸ

Ճամբորդները դէպ ի հարաւ ֆինկ—եանկ
կ'երթային , և հեռու և մօտ իրենց գիւղա-
յին տուները վերադարձող Քրիստոնեաները
այդ օրերու օրհնութիւնները իրենց հետ կը
տանէին : Մը Թէյլըրի այցելութիւնը վեր-
ջանալու վրայ էր . բայց տեղ մը կար զոր
կը զգար թէ պէտք է տեսնէ այդ գաւառէն
մեկնելէ առաջ , և ի մեծ ուրախութիւն Հին-
ընդունեց անոր տունը կիրակի մը անցընելու
թախանձագին հրաւէրը :

Բայց առաջ ուրիշ համաժողով մը տեղի
պիտի ունենար հարաւային քաղաքին մէջ ,
Մջականերու և գետին միւս կողմի Քրիստոն-
եաները հաւաքելու համար : Հին միսիոնա-
րական տան մէջ արդէն շատ Քրիստոնեաներ
կը սպասէին , և շուտով “Յարդելի Աւագ Ե-
րէցը” սիրալիր խանդով ողջունեցին ֆինկ—
եանկի գլխաւոր կայանին մէջ : Շան—սիի մէջ
ամէնէն կանուխ դարձի եկողներուն բոլորն ալ
հոն էին , այնպիսի մարդիկ որոնք ճանչցած
էին Տէյլիտ Հիլը , և անոնց հետ նաև վեր-

չերս Քրիստոնէութեան հետամուշ եղող խումբ մը մարդիկ որոնք եկած էին գետին արևմտեան կողմի լեռնային դաւառէն :

Խիստ շահեկան էին այդ իրիկունը վկայութեան ժողովին մէջ պատմուած պատմութիւնները երբ ուրիշ շատերու հետ Զիու, Թա—նինկի Քրիստոնեաններուն սիրելի “ԱԵՀԱՄԻՐՏՈՒ” պատմեց թէ ինչպէս Քրիստոսի հաւատքին դարձած էր :

Պուտտայական տաճարի մը մէջ զարմանալի կերպով Յիսուսը գտած էր ան : Իր ծեր բարեկամը Զանկ քուրմը, Թա—նինկ մերադարձած էր կարճ բացակայութենէ մը վերջ, և սրտագին բարի գալուստ մաղթելու համար Զիու զայն տեսնելու դնաց : Տաճարին գաւիթներուն վրայ հանդարտ սենեակի մը մէջ երկար ատեն նատան բարեկամական խօսակցութեամբ զբաղած : Քիչ մը վերջը գիտունին սուր աչքը փոշոտ դսրակի մը վրայ նշմարեց արտասովոր երեսոյթով գիրք մը :

“Հոն Բ'նչ ունիք, յարդելի եղրայր,” հարցուց և սենեակին միւս կողմը դնաց գիրքը առնելու համար :

“Ո՞հ, ատիկա զարմանալի գիրք մըն է . ճամբորդութեանս միջոցին դտայ . օտարականներու դասական մէկ գիրքն է : Զեմ կարծեր որ անոր շատ կարեորութիւն պիտի տաք :

Բայց Զիու հետաքրքրուած էր : Բնականէն, ինչպէս նաև լնդունած դաստիարակու-

թեան միջոցաւ, ընթերցասէր մէկն էր, և կանուխէն ընդհանրապէս կարդացուած գիրքերը ուսումնասիրած էր, և իր վկայականը ստանաւէն վերջ դեռ ուսանիլը կը շարունակէր : Այդ լեռնային գաւառներուն մէջ կարդալու շատ բան չկար : Բանուկ ճամբէն հեռու էին, և պղտիկ քաղաքին մտաւոր կեանքը կայուն վիճակ մը ունէր : Բայց ահա Զիու նոր բան մը գտած էր . և անյագաբար էջերը կը թղթատէր : Ծերունի Զանկ հանդարտօրէն իր ծխափողը կը ծխէր, և դուրս ելաւ հոգ տանելու խունկին և մոմերուն, զորս կուռքերուն առջև վառ պահելու էր . բայց Զիու իր այցելութեան մնացեալ միջոցին մէջ ամէն բան մոռցած և առաջին անդամը ըլլալով այդ զարմանալի պատմութեան մէջ խորասուղուած էր :

Մարկոսի Աւետարանն էր կարդացածը : Եւ երբ կը կարդար այդ կեանքը, որ այն քան պարզ և այնքան վեհ էր, անգրաւեց իր պիրտը : Նորէն նորէն տաճար կու գար բարեկամը տեսնելու և պղտիկ գիրքը ուսումնասիրելու, մինչև որ պարունակութիւնը ծայրէ ծայր մոքին մէջ տպաւորուեցաւ : Բայց ոչ Զանկ քուրմը, ոչ ալ ուրիշ ունէ մէկը որուն վրայով լսած էր, իրեն աւելի տեղեկութիւն կրնային տալ, թէն ինք կ'անձնակար այս մասին աւելի բան գիտնալու :

Յիսուս Նազովրեցին, Հրէից Արքան, Առտուծոյ Որդին, մաքսաւորներու և մեղաւոր-

ներու Բարեկամը . ո՞վ կրնար ըլլալ այս
սքանչելի Ուսուցիչը : Ի՞նչ կարողութիւն , իս
մաստութիւն , սէր : Զարմանալի չէր որ ժո-
ղովուրդը աղաղակեց , “Ոմէն բաները աղէկ
ըրաւ ասիկա” (Մար. Է. 37) : Բայց ի՞նչ
տարօրինակ կերպով այս ամէնը կը վերջա-
նայ : Մեռաւ խաւարի մէջ , և արևուն ծա-
գած ատենը , ահա , յարութիւն առած էր :
Արդեօք ասիկա ճշմարիտ կրնա՞ր ըլլալ : Եւ
եթէ ճշմարիտ էր , այս ամէնը Ե՞րբ տեղի
ունեցաւ : Հիմա ո՞ւր է անիկա : Աւետարանը
ի՞նչ է : Ի՞նչպէս կրնայ մէկը “հաւատալ”
Եւ այդ քարոզիչները ո՞ւր կրնան գտնուիլ :
Ահա այս էր գժուարութիւնը : Կարծես
անոնցմէ ոչ մէկը եկած էր արեւմտեան լեռ-
ները : Որչափ ալ ջանար , չեր կրնար լսել
այնպիսի մէկուն վրայով որ կարող ըլլար այս
գրքոյկը իրեն բացատրել : Եւ սակայն գիրքը
հոն էր : Ո՞վ բերած էր զայն : Ասոր նման
ուրիշ գիրքեր ալ կայի՞ն : Որդեօք այս գիր-
քին սորվեցուցածները ի գործ դնելու և տա-
րածելու համար ունէ ընկերութիւն կա՞ր :
Եթէ կար , կ'ուզէր այդ ընկերութեան վե-
րաբերիլ : Բայց ծայր մը չէր կրնար գտնել :
Վերջապէս , գրեթէ տարի մը ետքր ,
զրոյց մը հասաւ ականջը թէ օտարական մը ,
Ծնդլիացի մը , եկած է դաւառին հարաւա-
յին կողմը , և Փինկ—եանկի մէջ կը սորվեցնէ
կրօնք մը զոր ինք կը կոչէ “Աւետիս թիսուսի
վրայով” Ծնունը Տէյլիտ չիլ է , և տաճա-

րին մէջ Զանիկի ունեցած պղտիկ Մա—քօին
նման գիրքեր կը ծախէ : Չիու ո՞րքան կ'անձ-
կար երթալ և զայն տեսնել : Բայց Փինկ—
եանկ լեռներէն անդին երեք օրուան ճամբայ
հեռու էր , և Չիու իր ագարակով և դպրո-
ցով զբաղած ըլլալուն պատճառաւ չէր կրնար
այդքան հեռու տեղ մը երթալ :

Քանի մը ամիս վերջը իր աշակերտներէն
մէկը քաղաք պիտի երթար մեծ քննութեան
մը համար , և երբ վերադարձաւ իր հետ
բերաւ օտարականներու դիրքերէն երկու ու-
րիշ գիրքեր որոնք խորհեցաւ թէ շահեկան
պիտի րլան իր ուսուցչին : Չիու եռանդով
ընդունեց զանոնք , և երիտասարդին հար-
ցումներ ըրաւ անոր բոլոր տեսածներուն և
լսածներուն վրայով : Աակայն նոր կրօնքին մա-
սին աւելի տեղեկութիւն չկրցաւ առնել , բայց
միայն օտարականներուն բնակած տեղին
հասցէն սորվեցաւ :

Տարի մը ետքը վերոյիշեալ ուսանողը նո-
րէն գնաց , և այս անգամ հետը բերաւ ամ-
բողջ նոր կտակարան մը :

“Շարունակ կը կարդայի ,” ըստ Չիու ,
“թէև շատ փիչ կը հասկնայի : Ինչ որ մաքիս
վրայ տպաւորութիւն ըրաւ , Յիսուսի սա
խօսքն էր թէ յաւիտենական կենաց ճամբան
նեղուացք է և դուռը նեղ է , և քիչուոր են
անոնք որ զանիկա կը գտնեն (Մատ. Է. 14) :
Աւաղ , խորհեցայ , ժամանակը կ'անցնի :

կեանքիս վախճանը շուտով պիտի հասնի .
սակայն ես այն ճամբուն մէջ չեմ, և դուցէ
երբեք պիտի կարող չըլամ գտնել զայն :

Երկու տարիներ ևս յամրաբար անցան,
և վերջապէս Զիու ա'լ չէր կրնար համբերել:
Ամէն բան ձգելով Փինկ—եանկ գնաց, և
օտարազգին տունը փնտուեց : Տէյփիտ Հիլ
գացած էր, բայց Մր. Տրէյք երբ իր այցե-
լուին մտաւոր կարողութիւնը տեսաւ, ստի-
պեց զայն որ քանի մը օր կենայ և խնդիրը
հանդարտորէն քննեն : Զիու ուրախութեամբ
ընդունեց զայս : Եւ իր այցելութեան միջո-
ցին Արևմտեան Զանկ դիւզէն ո՞վ կը կարծէք
թէ եկաւ . Հչի Քրիստոնեայ դիտունը : Հչիի
օգնութիւնը և համակրանքը միսիոնարին ջան-
քերուն հետ միանալով, շուտով ամէն բան
պարզուեցաւ : Եւ Զիուի յայտնուածը ի՞նչ
վսեմ՝ յայտնութիւն էր :

Գրքիս անձուկ էջերը չեն ներեր պատմե-
լու թէ ի՞նչպէս Զիու այն ատեն փութով վե-
րադառաւ լեռներուն վրայէն, և անդամ մը
ևս փնտուեց իր ծերունի բարեկամը . թէ
ի՞նչպէս երկար ատեն խօսակցեցաւ անոր
հետ Պուտայական տաճարին մէջ, և թէ
ի՞նչպէս Զանկ քուրմը Փրկչին ոտքը առաջ-
նորդեց . ոչ ալ խօսելու այն եռանդին և
սիրոյն վրայով որով միասին սկսան աշխատիլ
Աւետարանի պատգամը ընդարձակօրէն տա-
րածելու : Շատ հալածանք կրեցին : Բայց ի-
րենց սիրտերուն հուրը աւելի պայծառօրէն

կը վառէր, և ուրիշներ սկսան անձկալ այն
օրհնութեան որ անոնց կեանքերը այսպէս
փոխած էր :

Ոնդամ մը Զիու իր եղբայրը Փինկ—
եանկի եռամսեայ ժողովին տարաւ . այս երիւ-
տասարդն ալ Տէրոջը վրայով սորված էր :
Երբ վերադառան, իրենց ընտանիքը մեծ
տաղնապի մէջ գտան : Զիուի միակ զաւակը
վանդապաւոր կերպով հիւանդ էր, և իրենց
տուն համնելէն քանի մը ժամ վերջը մե-
ռաւ . Եղբայրը ևս հիւանդացաւ : Բայց իր
կարծ հիւանդութեան միջոցին, և մինչև այն
վայրկեանը երբ այս աշխարհէս մեկնեցաւ
Տէրոջը քով երթալու՝ կրկին կրկին յաղթա-
կան ցնծութեամբ կ'ըսէր,

“Փառք Աստուծոյ, Փառք Աստուծոյ :
Յիսուս յիրաւի մարդոց Փրկիչն է :”

“Անցեալ օր ինձի հարցուցին,” ըսաւ Զիու
վերջապէս աւելի նոր նեղութիւններու ակ-
նարկելով, “թէ արդեօք ետ պիտի դառնամ
և կուռքերը պաշտօ՞մ թէ ոչ : Երրեք,
պատասխանեցի, ‘Աստուծոյ օգնութեամբ :’
Ասոր վրայ մանտարինը զիս սաստիկ ծեծել
տուաւ : Հիմա զիս սատիճանազո՞րկ ընել
մտադրած է : Բայց ես այս ամէնը ոչինչ կը
սեպեմ : Յիսուս ասկէ աւելի մեծ փառք պա-
հած է մեզի : Ստուգիւ այս Փրկութիւնը մե-
ռելներէն ողջննալու պէս է : Մենք որ Յի-
սուսի կը վստահինք, ունինք խաղաղութիւն մը
զոր ոչինչ կրնայ խանդարել :”

Զարմանալի չէր որ Քրիստոնեաները զի՞նքը
կը սիրէին, այդ տաքսիրտ, անվեհեր մարդը,
և ուրախութեամբ ողջունեցին անոր երէց
անուանուիլը թա—նինկի եկեղեցիին, ուր իր
ծերունի բարեկամը Զանկ այն ատեն օգնա-
կան երէց էր։ Զեռնադրութիւնը տեղի ու-
նեցաւ համաժողովին վերջին նիստին մէջ,
երբ հինգ սարկաւագներ ևս որոշուեցան։

Թէև շատ փափաքեցան Մր. Թէյլը ի-
րենց հետ արևմտեան լեռները տանիլ, սա-
կայն անոր ժամանակը չէր ներեր, և երկար
հրաժեշտ մը մաղթեցին ֆինկ—եանկի դուռը
երբ ան Հշիի հետ ճամբայ ելաւ Արևմտեան
Զանկ գիւղը երթալու։ Բայց թէև “Յարդելի
Աւագ Երէցը” չէր կրնար անոնց ընկերանալ,
սակայն թա—նինկի Քրիստոնեաները բարի
լուրեր տարին, վասն զի Մր. Սթէվլոնը
խոստացած էր շատ չանցած իրենց դալ Երէց
Հշիի հետ, որուն անունը ամէնուն ալ ծա-
նօթ և սիրելի էր։

Այդ ամառուան իրիկուան զովարար վեր-
ջալոյսին Մր. Թէյլը և իր խումբը սիրով
ողջունուեցան Հշիի բնակարանին մէջ որ վա-
յելչօրէն պատրաստուած էր զիրենք հիրեն-
կալելու համար։ “Թ—հու—նիւ,” “Մեծ եր-
ջանկութեան տարի,” կամ “Տէրոջը ընդու-
նելի տարին,” խօսքը խոշոր տառերով կար-
միր յատակի մը վրայ դուռած՝ կը զարդարէր
հիւրասենեակը։ բոլոր դուռերուն վերի կող-
մերը և քովերը կը փայլէին կարմիր թուղթէ

լայն ժապաւէններու վրայ գրուած պատշաճ
համարներով և նշանաբաններով։

“Ամէն բան խիստ յանկուցիչ էր, և մենք
իշխաններու պէս կը պատուասիրուէինք,” ը-
սաւ Մր. Սթէվլոնը այդ առիթը յիշելով։
Եւ Հշիի երջանկութիւնը չափ չունէր Պուա-
քելութեան վարիչներուն ներկայութիւնը իր
յարկին ներքեւ վայելելուն համար։

Լուծուելիք շատ խնդիրներ կային այդ
բազմուղբաղ օրերուն մէջ, ինչպէս հետևեալ
հարցերը։ նոր ձեռնադրուած երէցներ ունե-
ցող եկեղեցիներուն ինքնապահութիւնը։ պա-
տրսպարաններուն դրամական վիճակը և ա-
նոնց ընդարձակումը։ և Աւետարանի գի-
տութիւնը հեռուները և ընդարձակօրէն տա-
րածելու համար ամէնէն աղէկ միջոցը։ Ամէն
բանէ աւելի Հշիի միտքը գրաւած էր կարեոր
ուղղութիւնով մը նոր Փայլ մը առնելու
բուռն փափաքը զոր հիմա յայտնեց Մր. Թէյ-
լը ։ Վերջերս զիսաւոր քաղաքը այցելած
միջոցին տեսած էր միսիոնարական գործի
նոր կերպ մը որով խորապէս շահազրդուուած
էր։ վասն զի հոն, ոչ միայն միսիոնարներու
կիները կ'աշխատէին քաղաքին կիներուն և
տղաքներուն մէջ, այլ նաև վարժուհիներ,
որոնք ազատ էին իրենց բոլոր ժամանակը
նուիրելու գպրոցներու և աւետարանչական
գործի։ Ճիշտ ասոր պէտք կար։ և անկէ ի
վեր շարունակ կը փափաքէր և կ'աղօթէր որ
եր գաւառին մէջ այսպիսի գործիչներ առաջ

գային : Բայց մինչև հիմա ոչ մեկ հատ եւրեան ելած էր :

“Ո՞նոնց խիստ շատ պէտք կայ : Հիմա Հօհ—չօի մէջ, զոր օրինակ . . .”

“Ոհ, ամէն բան ըսէք ինծի Հօհ—չօի վրայով,” ընդմիջեց Մր. Թէյլը : “Ոյդ կայանը իրը աղօթքի պատասխան մասնաւոր նուէրով մը չէր որ բացուեցաւ :”

“Այո,” պատասխանեց Հշի : “Ոյս պարագան այդշափ հեռուէն լսեցիք :”

“Ո՞նչուշտ լսեցինք : Եւ զՊատուած օրհնեցի այն սիրոյն համար որով այս նուէրը մատուցուեցաւ :”

Յետոյ իր ազնիւ հիւրընկալուհին դարձաւ և ըստւ, “Դժուար չեղան ձեզի բաժնուիլ ձեր բոլոր գոհարեղէններէն, մինչև իսկ այն բաներէն որոնք հարսանեկան օժիտ եղած էին :”

“Ոհ, ոչ, դժուար չէր,” պատասխանեց կինը իսկոյն . . . Յիսուսի սիրոյն համար էր :

“Եւ այդ կայանին գործը, ” շատ քաջալերիշ եղած է : Հոն արդէն քսան այր մարդիկ դարձի եկած են : Բայց, աւաղ, կին չկայ : Մեր սիրտերը յաճախ կը տիրին երբ մեր բոլորտիքի տուներուն նեղութեանը և մթութեանը վրայ կը խորհինք, և միսիոնարուհիներ ունենալ կը փափաքինք, որպէս զի այն տեղի և ամէն քաղաքներու կիներուն երթան Յիսուսի սիրովը :”

“Բայց այդ լինչպէս կրնայ ըլլալ,” հարհուց Մր. Թէյլը : “Ամուսնացած միսիոնարները քանի մը հոգի են, և ամէնն ալ ուրիշ կայաններու մէջ զբաղած են :”

“Այո, մենք ատոր վրայ խորհած ենք : Զենք կրնար ըսել որ անոնք իրենց աշխատութիւնները ձգ են : Բայց եթէ դուք, պատուարժան տեարք, մեզի դրկել վստահիք երկու կամ աւելի վարժուհիներ, Հօհ—չօի խնդիրը շատ լաւ կերպով լուծուած պիտի ըլլայ :”

“Մենք զանոնք պիտի սիրենք և հոգ տանինք անոնց,” ընդմիջեց Տիկին Հշի : “Եւ այդ գաւառին կիներուն մէջ աղէկ պատեհութիւն պիտի ունենան ֆրկչին վրայով խօսելու :”

“Բայց դժուար է օրիորդներու ձգել իրենց երկիրը և ծնողքի և բարեկամներու սէրը, այդպիսի ջինական քաղաքի մը մէջ առանձին ապրելու համար, հակառակ ձեր ժողովուրդին ինչպէս նաև մեր ժողովուրդին մէջ տիրող նախապաշտումներուն :”

“Մեր կիները շուտով պիտի հասկնան,” պատասխանեց Տիկին Հշի : Եռանդով : “Ո՞նչուշտ դժուար պիտի ըլլայ . . . կարելի է մեր խորհածէն աւելի դժուար : Բայց չէ՞ք կարծեր որ մէկ կամ թերեւս երկու օրիորդներ դտնուին որոնք Յիսուսի սիրոյն համար յօժարին գալ . . . որպէս զի Հօհ—չօի կիները Աւետարանը ունենան :”

Մր. Թէյլը շատ յուղուեցաւ և խոստացաւ այդ մասին բան մը ընել . . . և մասնաւու-

րապէս աղօթք մատուցուեցաւ որպէս զի Ցէրը
ինք ընտրէ և շատ չանցած գէթ երկու մի-
սիոնար օրիորդներ զրկէ այդ քաղաքին հա-
մար : իրենց աղօթքին բարի պատասխան ըն-
դունեցին տարւոյն վերջին ամիսներուն մէջ :

Մասնաւորաբար օրհնեալ աղջեցութիւն
մը ունէր այդ ժամերուն տեսակցութիւնը ,
և կը զգային թէ քիչ ատենէն պիտի բաժ-
նուին : Ասոնք վերջին խօսակցութիւններն էին,
վերջին աղօթքները , վերջին ժողովները անոր
մեկնելէն առաջ , այն սիրելի բարեկամին որ
կարելի է այլ ևս երբեք Շան—սի չպիտի
դար : Սակայն զուարթութիւն մը և եռանդ
մը կար որուն նմանը քիչ անգամ կ'երեկը
մինչև իսկ Հջիի տան մէջ . վասն զի Մր. Սթէ-
վենսըն և Մր. Սթէնլի Սմիթհ հոն էին , և
զլսաւոր քաղաքէն Տր. Էտուըրտս եկած էր ,
ինչպէս նաև Փինկ—եանկէն Երէց Սօնկ և
գետին անդիի կողմէն Երէց Զիու :

Երբ Կիրակին եկաւ , Քրիստոնեաները
պարունակելու չափ ընդարձակ սենեակ մը
չկար . և պղտիկ բակը , վրանակով մը վայել-
չօրէն ծածկուած , իրը մատուռ կը ծառայէր :
Չիու առաջնորդեց առաւոտեան ժողովին , իր
սովորական եռանդուն կերպովը . և այդ ժա-
մէն սկսեալ՝ օրը խիստ շահեկան և օգտակար
կերպով անցաւ . և երբ իրիկուան ստուեր-
ները կ'իջնէին , պաշտամունքը վերջացաւ
վկայութեան ժողովով մը ուր աղջու շատ
պատմութիւններ ըսուեցան Աստուծոյ հրաշա-

գործ շնորհքին վրայով : Ո՞հ , այդ պատմու-
թիւնները , զորս կը պատմէին բերկրալի հա-
ւատքով և փայլուն դէմքերով՝ խորապէս յու-
զեցին սիրտը Մր. Հրտուն Թէյլըրի որ քսան
տարիէ ի վեր կ'աղօթէր և կ'աշխատէր որպէս
զի Զինաստանի ներքին մասին մէջ Աւետա-
րանը տարածուի :

Բայց աւելի սրտառուչ և յիշատակելի
էր հետեւալ առաւօտեան հանդարտ ժամը ,
երբ առաջին անգամ ըլլալով Արևմտեան
Զանկ գիւղին մէջ յիշատակուեցաւ մեռնող
սակայն անմահ սէրը անոր որ ըսաւ , “Ասիկա
ըրէք զիս յիշելու համար” (Ղու. ԻԲ. 19) :
Ամառուան արեւը սենեակէն ներս կը մտնէր
և քաղցր լուութեան մէջ կը հանդէր սիրելի
գլուխներու վրայ , երբ քիչ վերջը իրարմէ
բաժնուելիք բարեկամները Տէրոջը սեղանին
շուրջը հաւաքուած էին :

Եետոյ սկսան վերջին պատրաստութիւն-
ները տեսնել երկար ճամբորդութեան համար ,
որ տասը շարաթ կամ աւելի պիտի տեէր
դէպ ի ծովեզու : Իրիկուան մօտ էր երբ Մր.
Թէյլըր և իր հետ եղողները ճամբայ ելան ,
վասն զի կը նախընտրէին գիշերը ճամբորդել
քան թէ ցորեկուան փոշիին և տօքին մէջ :
Դիւղէն շատ անձեր բաւական տեղ անոնց
ընկերակցելու և ակամայ անոնցմէ հրաժեշտ
առնելու համար անոնց հետ գացին : Եւ
մինչև որ “Յարգելի Աւագ Երէցը” չարգիլեց
անոնց աւելի առաջ երթալը , չհամակերպե-
7

յան ետ դառնալու բայց մինչև իսկ այն առ տես Հշի չեր կրնար Մր. Թէջլըրէ բաժնուիլ։ Եատ խորհուրդներ կային անոր սրտին մէջ, և շատ հարցումներ, շատ փափաքներ։ և միասին մղններով առաջացան խաղաղ դաշտին մէջ։ Վերջապէս բաժանման վայրկեանը հասաւ, և կամաց կամաց հեռաւորութիւնը ընտառածակեցաւ այդ միայնակ անձին և սիրելի բարեկամներուն միջև, որոնք իրմէ զատուելով ուրիշ պարտականութիւններու կ'երթային։

Երբ Հշի այդ իրիկունը, վերջալոյսին առանձին վերադարձաւ, կը խորհէր այն կեանքին վրայ զոր Աստուած այսպէս գործածած և օրհնութիւն մը ըրած էր։ և յետոյ կը խորհէր իր կեանքին վրայ։ ի՞նչ փոփոխութիւններ տեղի ունեցած էին իր մէջ և իր բոլորտիքը այդ միւս բաժանումէն ի վեր եօթը տարի առաջ, երբ Տէյլիտ Հիլլ, որուն միջոցաւ ինք Քրիստոսի առաջնորդուած էր, զինք տիսրութեան մէջ ձգած գացած էր սա քաղաքին դուռը։ Այն ատեն ինք միակ Քրիստոնեան էր իր ընտանիքին և դրացիներուն մէջ։ Հիմա ի՞նչ մեծ տարրերութիւն, միտքը եկան բոլոր պատրապարանները և եկեղեցիները, դիւղերու ժողովները և երեք ընդարձակ գաւառներու մէջ ցրուած Քրիստոնեաները որոնց վրայ ինք այդքան նորիրական պաշտօն մը ստանձնած էր։ Եւ ասիկա միայն սկիզբն էր։ Արդեօք ապագայ օրերը ինչե՛ր պիտի բերէին։

Երբ լուսինը լեռներուն վրայէն ծագե-

ցաւ, Հշի կրցաւ տեսնել լրութեամբ պատաճ գիւղերը, ուր այրեր և կիներ կ'ապրէին և կը մեռնէին խաւարին մէջ։ Եւ անտեսանելի բազմաթիւ պղտիկ և մեծ քաղաքներ կային, և անոնց ետևը ուրիշ հարիւրաւորներ եւ, տառապանքով և մեղքով լցուն։ Ասկէ առաջ երբեք այսքան զդայած չէր կարօտութիւնները և պատեհութիւնները և անոնց վրայ այնքան խորհած չէր։ Երբեք այսքան գիտակից եղած չէր իր Աստուծոյ կարօտըլլալուն։

“Յիշեցէք ձեր առաջնորդները որոնք Աստուծոյ խօսքը ձեզի խօսեցան, և անոնց վարմունքին վախճանին նայելով՝ իրենց հաւատքին նմանող եղէք։ Յիսուս Քրիստոս նոյն է երէկ ու այսօր և յաւիտեանս։” Եբք. Ժ. 7, 8։

“Յիսուս Քրիստոս նոյն է։” Նոյն է մեզի համար ինչպէս էր անոնց համար։ Անոնք կ'անցնին։ բայց Ան կը մնայ։ ի՞նչ փոյթուրեմն աննկարագրելի կարօտութիւնը, առանձնութիւնը, փափաքը։ Խորերը զնա։ “Յիսուս Քրիստոս նոյն է։”

Երեք շաբաթ վերջը Հշի իր կեանքի ծառայութիւններու մէկ նոր տեսակին սկսաւ, Երբ Մր. Սթէվլնսընի հետ ճամբայ ելաւ իր գործունէութեան ընդարձակ դաշտը այցելելու։ Պղտիկ եկեղեցիներ կազմեց և գետին արևմտեան կողմը Զիուի լըջանակին մէջ նոր դարձի եկողները մկրտեց։

Աստուծոյ խօսքին մէջ ի՞նչ կենդանի զօռութիւն կայ որով չոգին կը ներգործէ զայն ընդունելու պատրաստ եղող սրտի մը վրայ ։ Ութը տարի առաջ Պուտոտայական տաճարին մէջ Մարկոսի Աւետարանին մէկ օրինակը դտաւ Ընթերցող մը որ պատգամը Ընդունելու պատրաստ էր ։ Հինգ երկար տարիներ յաջորդեցին, որոնց միջոցին ճշմարտութիւնը կամաց կամաց կ'ընձիւղէր այդ կեանքին մէջ Քոլորովին միայնակ այդ հոգեկան խոր մթութեան մէջ ան ընդունեց իրեն հասած դոյզն տեղեկութիւնը, և հետզիետէ աւելի մեծ լոյսի առաջնորդուեցաւ ։ Իրմէ զատ ոչ Քրիստոնեայ ոչ ալ Քրիստոնէութեան հետամուտ մէկը կրնար գտնուիլ այդ ժամանակ իր գիւղէն նոյն իսկ քանի մը օրուան ճամբայ հեռու ։ Եւ իր բոլոր կեանքին մէջ երբեք պատահած չէր մէկուն որ ճանչնար կամ սիրէր Տէրը ։ Բայց վերջապէս հասաւ վայրկեանը երբ ուրիշ հաւատացեալ սիրտերու հետ հաղորդակցութեան մէջ մտաւ, “Աստուծոյ վսիմ արևեծագը զանիկա դտաւ” ։

Այն ժամանակէն ի վեր միայն երեք տարի անցած էր ։ Բայց ո՞րքան շուտ հունձք առաջ կու գայ երկար ատեն թաղուած սերմէն՝ գարնան տաք արևին հպումին ազդեցութեամբ Նոյն Հոգիին ազդեցութեամբ ծարաւ հոգիներ կենդանի ջուրը փնտուեցին ։ Յիառւս Քրիստոս միշտ չկրնար ծածկուած մնալ, ինչպէս մնացած էր մինչև այն ատեն ։

Գիրքը տարիներով մնացած էր այդ պղտիկ տաճարին մէջ, սակայն միայն մէկ հոգիի մը յայտնուած էր կենսատու պատգամը ։ Բայց երբ կենդանի, սիրող և իր մեծ փրկութեան ցնծութիւնովը զեղուն սիրտ մը գտնուեցաւ, որուն միջոցաւ Փրկիչը ինքզինք կրնար յայտնել, այդ կենդանի Աւետարանը խօսիլ ոկաւ ։ “Ես ալ երբ երկրէ բարձրանամ, ամէնն ալ ինծի պիտի քաշեմ” (Յովհ. Ժ. 32) ։ Այս իրեն քաշուեցան Զանկ քուրմը, և Զիոնի եղրայրը, անոր ծերունի մայրը, և ուրիշ շատեր անօթի էին այն օրհնութեան զոր իրենց կեանքին նման ուրիշ կեանքի մը մէջ կը տեսնէին ։ Եւ որքան աւելի այս Քրիստոնեաները իրենց Տէրովը սորվեցուցածներուն համեմատ կ'ապրէին, ցնծութիւնով անոր խաչին կը մասնակցէին և հակառակ հալածանքներու և չարչարանքներու անոր սիրելի անոնը կը գտաւնէին, այնքան աւելի բարձրացեալ Փրկիչը ուրիշ սիրտեր կը քաշէր իր խաղաղութեան և ցնծութեան ։

Եւ յետոյ միսիոնարները եկան ։ Աստուծոյ կենդանի մէկ գործը գտնելով զայն զօրացնելու և զարգացնելու աշխատեցան ։ Եւ այսպէս օրհնութիւնը տարածուեցաւ ։ Մինչեւ որ Մըր Սթէվլընարն և Հիմ լեռներուն վրայէն հոն գացին, եկեղեցիներ կազմելու և մլրտելու շատ հաւատացեալներ որոնք երբեք կարող եղած չէին մինչև Փինկ—եանկ ճամբորդել ։

Թէ ի՞նչպէս ճշմարտութիւնը հասած էր շատ սիրտերու այդ հեռաւոր քաղաքներուն և գիւղերուն մէջ, հիմա չենք կրնար բացատրելու ձեռնարկել. ոչ ալ թէ ի՞նչպէս ճամբորդները հոսանքներէ անցնելով և լեռներուն կիրճերէն մազլցելով ճամբորդեցին օրէ օր այդ սիրուն և ամայի գաւառին մէջ, Աստուծոյ յայտնապէս գործելուն համար ցնծալով։ Թա—նինկի մէջ, երեք օր ջուրի հոսանքներուն վրայէն անցնելէ վերջ իրենց հասած առաջին քաղաքին մէջ գտան խիստ շահեկան գործ մը, որ առաջ կ'երթար, և կեցան միսիոնարական տունը ուր Մը. Քասսէլզ ինքզինք ժողովուրդին այնքան սիրցուցած էր որ զօրաւոր մարդիկ տղոց պէս լացին երբ անոնցմէ բաժնուեցաւ օգնութեան աւելի կարօտ տեղ մը երթալու համար։ Քրիստոնեաները և մկրտուիլ փափաքողները հաւաքեցին, և դէպ արևմուտք գացին Զիուի տունը, սեպ նեղ ձորի մը մէջ, որուն մէջէն լեռնային հոսանքը, վերջին անձրևներէն յորդելով ջրվէժ մը ձեւացուցած էր մինչև դեղին գետը։

Հոն այնպիսի սիրալիր ընդունելութիւն մը կը սպասէր իրենց, զոր գիտեն միայն այն Քրիստոնեաներ որոնք իրենց կեանքին մէջ մէկ անգամ իրարու կը պատահին կռապաշտութեան թանձր խաւարին մէջ։ Առաջին անգամն էր որ Հիմայի այս գաւառը կ'այցելէր, և միթէ ինք մասնաւոր նշանակութեամբ մը անոնց

“Հովիւը” չէր։ Առաջին ժողովն էր ուր Զիուներկայ էր իրը իրենց նոր երէցը։ և առաջին անգամն էր որ կը ծանօթային այն միսիոնարներուն զորս անունով լաւ կը ճանչային և կը սիրէին զանոնք իրենց կատարած գործին համար։ Եւ յետոյ այս օրերուն մէջ պիտի տեսնէին թա—նինկի եկեղեցին նաւակատիքը և ֆէն գետին արևմտեան կողմը կատարուելիք առաջին մկրտութիւնները։ Նաև այս օրերը հալածանքի օրեր էին։ և վեհ զգացում մը կը տիրէր ամէն սրտի մէջ Տէր թիսուսի չարչարանքներուն՝ մինչև իսկ անոր մահուան հաղորդ ըլլալու կարելիութեան և արտօնութեան համար։

Այսպէս լեռներուն մէջ եղող Զիուի տան մէջ անցուած այդ ժամերուն օրհնութիւնը և վսեմութիւնը կարելի չէ նկարագրել։ Այսպիսի փորձառութիւններ առատ վարձատրութիւններ են միսիոնարին բազդին մէջ և զանոնք վայելելու համար պէտք է վճարել ամէն ինչ գին որ հարկ է գեռ անոնք չյայտնուած։ Սքանչելի էր այդ ամէն սիրտերը միացնող սէրը և ցնծութիւնը զգալ, լսել վկայութիւնները այդ պարզ և ջերմեռանդ այրերուն և կիներուն որոնք իրօք Սատանայի իշխանութենէն փրկուած և Աստուծոյ զաւակներուն փառաւոր ազատութեանը բերուած էին։ Եւ մասնակցիլ այդ աղօթքներուն և օրհնութիւններուն որոնք արքայութեան դրան կը վերածէին այն սենեակը որ բազմութիւնով

Եր և տղմային ապառաժի մը մէջ փորուած այրի կը նմանէր, և կը դտնուէր հետոն Զինաստանի խորերը : Պլաւացող կանաթեղները աղօտ կերպով կը վառէին, և ժամերը իրարու ետեէ կը սահէին, մինչև որ կէսգիշերուան յաջորդեց արշալոյսը, և տակաւին ժողովները հազիւ վերջանալու վրայ էին: Բայց հետեւեալ օրուան տեսարանները աւելի բերկրալի էին՝ երբ լուս ու մունջ կեցած կռապաշտ գիւղացիներու ամբոխի մը մէջ տամունը այրեր և կիներ մկրտութեամբ Քրիստոսի վրայ իրենց ունեցած հաւատքը դաւանեցան, մինչ բոլորտիքի բրուները Աստուծոյ մատուցուած օրհնութիւնները արձագանգեցին . և նորէն Զիուի տան մէջ իրիկուան, երբ հաւատացեալներու այդ փոքր խումբը առաջին անդամ ըլլալով Տէրոջը սեղանին շուրջը հաւաքուեցաւ, և ան ինքզինք անոնց յայտնեց, հային կտրուած ատենը, ինչպէս արդէն յայտնած էր շատոնց :

Դժուար էր այսպիսի պատեհութիւնները ձգել, և բաժնուիլ անոնցմէ որոնք այնքան եռանդով կ'ընդունէին իրենց հոգեոր օդանութիւնը և սորվեցուցածները : Բայց Զիու անոնց հետ կը մնար . և Սուրբ Հոգիին սկսած գործը Անոր յարատե խնամքէն պիտի չզըրկուէր : Անոնք երբ նորէն միանան երկնաւոր Հօրը բնակարաններուն մէջ ո՞րքան բան ունին պատմելիք հաւատարմութեանը վրայով Անոր որ անոնց մինչև վերջը ապահու

վապէս առաջնորդած էր, մինչև իսկ այն խաւար ժամերը ուն մէջ երբ Թա—նինկի Քրիստոնեաներէն ումանք մարտիրոսի փառքին արժանացան :

Ճամբորզները դէպի ի վեր դացին, լեռնային հոսանքներու երկայնքովը կանանչ և սիրուն ձորերու մէջէն, և Զիուի գիւղէն երեք օրուան ճամբայ դէպի ի հիւսիս երթալով հասան ուրիշ գաւառ մը զոր Զիու այցելած էր և Աստուածային օրհնութեան միջոց եղած էր տեղւոյն բնակիչներուն :

Առանձին գիւղակ մըն էր այս : Իրիկուան ստուերները իջած էին, երբ երկար ատեն մագլցելէ վերջ օտարականները մօտեցան հոն : Բայց գիւղացիները անոնց հոն հասնելուն անտեղեակ չմնացին : Վասն զի անոնց մօտենալը տեսնելնուն պէս գիւղին պահապան շուները ամէն կողմէ հաջել սկսան . և ճամբորզները Քրիստոնեաներուն տուները չհասած՝ դուռները կոնակի վրայ բացուած էին և բարեկամական ձայներ զանոնք ներս հրաւիրեցին դուրսի մութին մէջէն : Եւ ի՞նչ ուրախութեամբ ողջունեցին զանոնք : Ընդարձակ ստորերկրեայ սենեակ մը անոնց տրամադրութեան տակ դրուեցաւ . շուտով տաք չուր և թէյ բերուեցաւ . և մինչ անոնք ներս խոնուող դրացիներու հետ կը տեսնուէին, իսկոյն ընթրիքը պատրաստուեցաւ, և Քրիստոնեաները իրարու հետ կը մրցէին իրենց

տուներէն բերուած պարզ ուտելիքներով զա-
նոնք պատուասիրելու մէջ։

Յաջորդ օրը կիրակի էր, յիշատակելի օր
մը արդարև։ Երբեք պյապիսի ժողովներ ե-
ղած չէին թաօ—հսիէնկի մէջ, ուր Քրիստոն-
եաներ միայն մէկ անգամ միսիոնար մը տե-
սած էին, և ան ալ նոր եկած ըլլալով ի-
րենց լեզուն շատ չէր կրնար խօսիլ։ Հիմա
երեք օտարազդի և երկու բնիկ երէցներ
կային անոնց մէջ։ Ասկէ առաջ գրեթէ երևա-
կայած չէին թէ Քրիստոսի եկեղեցին այսքան
մեծ ժողովուրդ մը պիտի ըլլար։

Եւ միսիոնարները այդ միայնակ գիւղակին
մէջ պյապիսի հաւատք և սէր տեսնելով
խորապէս ազդուեցան։ Քրիստոնէութեան
հետամուտ եղողներէն շատեր մկրտուիլ կ'անձ-
կային, և Մր. Սթէվլնսորնի ուղղած հար-
ցումներուն անոնց տուած պատասխանները
խիստ շահեկան էին։ Երբ իրենց ցուցուեցաւ
թէ Քրիստոսի հաւատարիմ գտնուիլ ան-
շուշտ հալածանք և մինչև իսկ իրենց կեանքը
զոհել կը նշանակէ, իրարու ետեւ եռանդա-
գին պատասխանեցին, “Պւելի աղէկ կը սե-
պենք մեռնիլ քան թէ Քրիստոսէ բաժնուիլ։”
Եւ ժամանակին ապացուցին թէ այս խօսքը
սոսկ անապարծութեամբ ըսած չէին։

Այդ օրը կէսօրէն վերջ հանդարտ տեղ
մը գտան ուր լեռնային գետակը հեզիկ և
խորունկ կը հոսէր, և հոն, կանանչ մարդին
վրայ, միասին ծնրադրեցին երկնակամարին

ներքեւ։ Այս առաջին մկրտութեան պաշտօնն
էր զոր գիւղայիները տեսան։ և Քրիստոսի
վրայ իրենց ունեցած հաւատքը դաւանողնե-
րուն մէջ վեց կիներ կային։

Բայց վերջին սրբազնան ժամուն դուրսէն դի-
տողներ շկային։ Յետոյ, հանդարտ գիշերուան
մէջ իբր թէ վերնատան մը մէջ հաւաքուեցան,
և առաջին անգամ Հաղորդութեան պաշտօնը
կատարեցին յիշելու զննիկա զոր առանց
տեսնելու կը սիրէին։ Հշի և Զիու առաջնոր-
դեցին ժողովին։ և ներկաներէն ոմանք որոնք
հաղարաւոր հոգիներով կատարուած պաշ-
տամոնքներու մէջ գտնուած էին՝ խորհեցան
թէ ասկէ աւելի ազդու և սրտառուչ ժողով
մը տեսած չէին։

Եւ յաջորդ օրը ճամբորդները իրենցմէ
բաժնուեցան։ Մր. Սթէվլնսուն դէպ ի հիւ-
սիս գաւառին զլսաւոր քաղաքը պիտի եր-
թար և անկէ ծովեղերք պիտի վերադառ-
նար։ Զիու իր ցրուած հօտին հետ պիտի
մնար լեռներուն մէջ, և Հշի՝ Մր. Սթէնլի
Սմիթհի հետ գետէն անցնելով իրենց գոր-
ծին պիտի վերադառնային գաւառին հարա-
ւային և արևելեան կողմը։

Աշունը հասնելու վրայ էր, և ձմեռուան
համար տեսնուելիք շատ պատրաստութիւն-
ներ կային։ Խոստմնալից նոր պարագաներու
կը վերադառնային։

Մր. Հոսթ արդէն Հընկ—թընկի մէջ ի-
րենց հասնելուն կը սպասէր։ և երկու մի-

սիոնարուհիներ ծովեղերքէն ճամբայ ելած
էին չօհ—չօի կիներուն մէջ աշխատելու հա-
մար : Ամբողջ գաւառին մէջ կարծես գործե-
լու նոր գուռներ բացուած էին : Բաղմաթիւ
մարդիկ պատսպարաններու միջոցաւ գարձի
եկած ըլլալով մկրտուիլ կը փափաքէին : Հշիի
օգնականները գործին ամէն ճիւղերուն մէջ
հետզհետէ աւելի փորձառու և վստահելի
կ'ըլլային : Եւ Քրիստոնեաներ ամառուան հա-
մաժողովէն բաժնուած էին անձկանօք նոր
օրհնութիւններու սպասելով:

Մր. Սթէնլի Սմիթհ հետեւելոր կը գրէ .

“Ընկերական տեսակէտով չշի կատարելա-
պէս բարեկիրթ անձնաւորութիւն մը, և խիստ
յանկուցիչ ընկեր մըն էր : Մատորապէս գե-
րազանց իմացական պարդեներ ունէր : Իր ե-
րեակայութեան, վարչութեան, ճարտարա-
խօսութեան, յիշողութեան և դատողու-
թեան կարողութիւնները հազուագիւտ էին :
Բնաւորութիւնով եռանդուն, անվեհեր և
հաստատակամ էր : Անիկա զինուորեալ եկե-
ղեցիին ճշմարիտ մէկ անդամն էր, և յաճախ
սովոր էր Սատանայի հետ ազօթքով, կամ
ազօթքով և ծոմապահութեամբ մարտնչիլ :

Հոս նաև առաջ կը բերենք հետեւել
խօսքերը Մր. Հոսթի, Զինու Ներքին Առա-
քելութեան արդի վարիչին, որ Հշիի մտերիմ
ընկերը եղած է իրը տասը տարի : “Անոր
արտասովոր կորովը և նկարագիրի ոյժը միա-
նալով իր Տէրոջը և երկինքէն իրեն սահ-

մանուած գործին համար ունեցած անձնութ-
րութեան հետ՝ այնպիսի յատկութիւններ էին
որ ամէնէն աւելի տպաւորութիւն կ'ընէին
զանիկա շարունակ մօտէն դիտողին վրայ :
Իր Քրիստոնէական փորձառութիւնը խորին
էր, և ինք աւելի կորովի և ժիր էր քան թէ
հանդարտ : Իր կեանքը անդադար պայքար
մըն էր չար զօրութիւններու դէմ : Սովորա-
բար սիրտը բեռնաւորուած էր իր խնամքին
ներքեւ եղողներուն մեղքերուն և վիշտերուն
համար, և գրեթէ շարունակ արցունքներ կը
թափէր և ծոմ կը պահէր անոնց համար :
Անիկա բնականէն առաջնորդ էր . իր սուր
աչքերէն բան չէր վրիպեր, և միշտ պատ-
րաստ էր յանդիմաննելու, հրահանգելու կամ
օդնելու, պարագային համեմատ : Եւ այս
քիչ մը խիստ յատկանիշներուն հետ ունէր
նաև խորին և խանդակած սիրով լեցուն
սիրտ մը, և հոգիի այնպիսի ճշմարիտ խո-
սարհութիւն որ միայն զինք լաւ ճանչցողները
կրնային ըստ արժանաւոյն հասկնալ և զնահա-
տել : Երբ տարիները առաջացան անոր իշխող
բնաւորութիւնը հետզհետէ աւելի մեղմացաւ
և քաղցրացաւ . և երբ այս աշխարհէն մեկ-
նեցաւ, չափազանցութիւն չէ ըսել թէ հարիւ-
րաւոր հոգիներ լացին անոր համար իրը թէ
հօր մը կամ մեծ եղբօր մը համար :”

Եւ երբ փոթորիկը անցաւ իր բոլոր գործը
հետզհետէ աւելի մեծ յաջողութիւններու
արժանացաւ :

Պէտք է ըսել հոս թէ զինաստանի մէջ
երբ մէկուն կալուածին մէջ մահ պատահի՝
կալու ածատէրը պատասխանատու կը համար-
ուի : Այնպէս որ պատսպարանի մը մէջ մահ
պատահիլ ծանր վտանգ մըն էր : Պատսպա-
րաններու մէջ ամէն անդամ որ մահ պատա-
հէր, Աստուծոյ մասնաւոր շնորհքով, ի պա-
տսպասան աղօթքի, սպառնացող վտանգէն
կ'աղատէին : Տարիներ վերջը Հվի այս փորձա-
ռութեան մասին սապէս գրած է :

“Այդ ժամանակը Երկնաւոր Հայրը թոյլ
տուաւ որ Սատանայ ինծի ընդդիմանայ, և
զիս կրակով փորձեց, այնպիսի կերպով մը
որ բոլորովին տարբեր էր իմ նախորդ փոր-
ձառութիւններէս : Պատսպարանի գործին
հետ կապակցութիւն ունեցող երեք սուտ
եղբայրներ կային, որոնք Զանացին զիս սպան-
նել : Բայց Տէրոջը ապաւինելով ես անոնց
ձեռքէն աղատեցայ : Մեր չորս գլխաւոր
պատսպարաններուն մէջ ավիտնէ հրաժարող-
ներէն ոմանք մեռան, և բոլոր միւս պատըս-
պարաններուն մէջ մեծ և մասնաւոր նեղու-
թիւններու հանդիպեցանք : Գրեթէ երկու
տարի այս փորձութիւնը շարունակուեցաւ :

“Ամէն անդամ ծանր փորձութիւններու
կը պատահէի, որոնց ամէնն ալ իմ Երկնաւոր
Հօրս ձեռքէն կ'ընդունէի . Երեք, չորս կամ

ԳԼՈՒԽ թ

ՓՈՐՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ԱԶԱՏՈՒՄՆԵՐ ԵՒ
ԴՈՒՇԻՆ ԸՆԴԱՐՁԱԿՈՒՄԸ

1887ին Երէց Հշի խիստ դառն փորձու-
թեան մը ենթարկուեցաւ : Ֆան, որ այնքան
սքանչելի ծառայութիւններ մատուցած էր
պատսպարաններ բանալու գործին մէջ, հիմա
Երէց Հշի բուռն կերպով հակառակող կու-
սակցութեան մը պետը եղած էր : Այս մար-
դիկը կը նախանձէին Հշի միսիոնարներէն
վայելած բացառիկ պատուոյն և մանաւանդ-
Աւագ Երէց ձեռնադրուելուն համար : Դըժ-
քաղդաբար Հշի քիչ մը առիթ տուած էր
այս հակառակութեան իր հրապարակաւ ար-
տասանած խօսքերուն մէջ, Երբ կարծես ինք-
զինք չափազանց շնորհաւորեց : Ասկէ զատ
իշխող բնաւորութիւն մը ունէր : Միշտ կը
մափաքէր որ ուրիշներուն առաջնորդէ և ա-
նոնք հանդարաօրէն իրեն հետեին : Իրեն հա-
կառակող մարդիկը շատ գէշ հոգի ցուցու-
ցին, և իրենց ծրագիրները կատարեալ ան-
յաջողութեան մատնուեցան : Հշի մեծապէս
օգտուեցաւ այս խիստ յանդիմանութենէն :

հինդ օր ծոմ կը պահէի , և շատ արցունք կը թափէի : Բայց Տէրը ինձի համար ազատութեան դուռ մը բացաւ : Եւ թէե շատ կորուստ , յոգնութիւն և վախ կրեցի , ասկայն վերջը խաղաղութիւնը եկաւ : Վասն զի այս ամէնուն մէջ Տէրը զիս սփոփեց և զօրացուց , և զիս պաղելէ և ետ երթալէ պահեց :

“Հիմա փառք Աստուծոյ շնորհքին , բոլոր պատսպարանները խաղաղութեան մէջ են :”

1887 թուականէն անմիջապէս վերջը Հիմացած պատսպարաններուն ցանկը երկար և խիստ ուշագրաւ է . կը պարփակէ քաղաք քաղաքի ետևէ , գիւղաքաղաք գիւղաքաղաքի ետևէ , գաւառ գաւառի ետևէ : Գիլսաւոր քաղաքին բոլորտիքի բազմամարդ գաշտին վրայ ութը տեղեր . հինդ քաղաքներ Շանսովի հարաւային կողմը . հինդ քաղաքներ աւելի դէպ ի հարաւ Հօ—նանի մէջ . Սի—ան ֆուի և մերձակայ գաւառներուն մէջ ուրիշ հինդ կարևոր կեղըններ , վեց տարուան միջոցին մէջ ընդ ամէնը քսանէ աւելի պատսպարաններ հաստատուած էին , և ամէնն ալ այնպիսի տեղեր ուր միսիոնարական գործ չկար:

“Քանզի ես քու Տէր Աստուածդ եմ , որ քու աջ ձեռքէդ կը բռնեմ , ու քեզի կ'ըսեմ , Մի վախնար , ես քեզի օգնութիւն կ'ընեմ : Ով թակորի որդը , մի վախնար , ով խորայէլի մահկանացուները , քեզի պիտի օգնեմ , կ'ըսէ Տէրը ու Խորայէլի Սուրբը , քու Փրկիչդ : Ու

դուն Տէրոջմով պիտի ցնծաս , Խորայէլի Սուրբով պիտի պարծենաս :” Ես . ԽԸ. 13, 14, 16 :

“Երբ մէկը ցածնայ , ու դուն ըսես , Թողբարձրանայ , այն ատեն պիտի ազատէ զանիկա՝ որ աչքերով խոնարհած էր :” Յոր. ԽԸ. 29 :

Եւ այս ամէնը սկսաւ այն ամէնէն խաւար ժամանակներուն մութ օրերուն մէջ որոնց մէջէն անցնելու կանչուած էր : Վասն զի երբ Հիմա բոլորովին առանձին էր Հընկ—թընկի մէջ , Ֆանի յարուցած տաղնապէն քանի մը շարաթ վերջ լրաբեր մը եկաւ և զանիկա գլխաւոր քաղաք կանչեց տեսնելու Մր. Սթէվլոնընը , որոն այցելութիւնը պատճառ եղաւ այս կարևոր զարգացումներուն :

1887ի Օգոստոս ամսուան մէջ Հիմա տըրտում տխուր այդ ճամբորդութիւնը կատարեց : Իր բոլոր պարագաները ո՞րքան փոխուած էին այն ժամանակէն ի վեր երբ տարի մը առաջ Մր. Հըտուն Թէյլըր այդ նոյն ճամբէն եկած էր : Այն ատեն ամէն բան փայլուն ապագայ մը կը խոստանար , և օգտակարութեան նոր պատեհութիւններ կրկնապատիկ ջանք կը պահանջէին : Հիմա , դժուարութիւններ և վհատութիւններ զինք պաշարած էին , և նեղութիւններու և հոգերու անդունդ մը զինք պատած էր :

Այսպիսի ժամանակներու մէջ Տէրը իրեններուն առջե զարմանալի կերպով յօյսի նոր տեսարաններ և խրախոյսի նոր աղբի ըներ կը բանայ : “Ոնոր իմաստութիւնը անհուն է”

(Սաղ. ձևին. 5): “Զախշախուած եղէդ.”ի մը պէս
տկա՞ր կը զզաս: Քու բոլոր ծառայութիւններդ
“պլալած պատրոյդի” (Ես. ԽԲ. 3) պէ՞ս կ’երե-
նան: Ու րեմն վեր նայէ: Քու վիճակդ ճիշտ անոր
յանձնուելիք վիճակ է: Հշիի նման պիտի ու-
րախանաս երբ տեսնես թէ Անիկա քեզի դեռ
պէտք ունի: Եւ ահա այն առէն ոէտէ բարձրանու:

Թէ ի՞նչ կերպով այս ամէնը տեղի կ’ու-
նենան, խիստ գեղեցիկ է: Մր. Սթէվլոնսընի
այցելութեան գլխաւոր նպատակն էր Հշիի
հետ լուծել պատսպարանի գործը ընդարձա-
կելու համար իր մոքին մէջ պատրաստած
ծրագիրները: Այդ գաւառին մէջ Աւետա-
րանը տարածելու համար նոր շարժում մը
սկսելու վրայ էր: և անոնք կը զգային թէ նոր
տեղեր գործ բանալու և ժողովուրդին վստա-
հութիւնը շահելու համար իբր նպաստող մի-
ջոց Հշիի գործելու եղանակէն և անոր հսկո-
ղութենէն աւելի օգտակար բան չկար:

Գլխաւոր քաղաքին միսիոնարներէն մէկը
պատրաստ էր Հշիի հետ գործելու և փինկ—
եաօի գաշտին վրայ շէնքեր վարձելու համար
պէտք եղած դրամը հայթայթելու: Ուրիշ
կողմեր ևս նախնական ծախքերու մասին
գժուարութիւն չպիտի ըլլար: Հշիի առաջար-
կուած էր բոլոր պատասխանատուութիւնը
ստանձնել, գործիչներ գտնել և զանոնք այս
գործին համար պատրաստել, յարմար տե-
ղեր որոշել, և կարելի եղածին չափ ընդար-
ձակօրէն պատսպարաններ հաստատել, վե-

բոյիշեալ գաշտէն սկսելով: և թէ առաքե-
լութիւնը բացուած պատսպարաններուն հո-
գեոր գործի համար ընծայած առիթներէն
պիտի օգտուէր: Մր. Օրր Ուինէն աւելի ե-
ռանդուն ընկեր մը չէր կրնար գտնուիլ. ար-
դէն Շան—սիի Քրիստոնեաներուն մէջ այն-
քան համակրութիւն վայելելու սկսած էր որ
զայն “Փառաւոր գէմք” ը կը կոչէին, գե-
ղեցկօրէն արտայայտելով իրենց սէրը, և
Մր. Սթէվլոնսըն որ այնքան կը համակրէր
Հշիի կեանքին և գործին՝ ամէնէն յարմար
վարիչը կրնար ըլլալ:

Թելագրուած գաշտը գլխաւոր քաղաքին
հարաւային կողմը կարեոր գաւառ մըն էր:
Մէկ միինինի չափ բնակիչ, ինը մեծ քաղաք-
ներ և իբր չորս հազար գիւղաքաղաքներ և
գիւղեր ունէր, որոնց և ոչ մէկուն մէջ մի-
սիոնարական գործ սկսուած էր: Այս քա-
ղաքներուն ամէնէն գլխաւորն էր փինկ—եաօ,
հիւսիսային ջինաստանի մեծ սեղանաւորա-
կան կեդրոնը, որու անունով կը կոչուէր
գաշտը: Վաճառականներով և գիտուններով
լեցուն այս քաղաքը, ուր շարունակ ճամբորդ-
ներու խումբեր կ’այցելէին ինքնին Աւետարա-
նի տարածման համար, խիստ կարեոր ըրջա-
նակ մը կ’ընծայէր: Եւ այս քաղաքին ամէն
կողմը կը տարածուէր կատարեալ օղածոյ մը
գիւղաքաղաքներու և գիւղերու՝ որոնց գլխաւ-
որ քաղաքն էր փինկ—եաօ:

Եթէ Տէրը ճամբան բանար, նպատակ

ունէին ամէնէն առաջ գինկ—եաօ քաղաքին մէջ գործ սկսելու : Ավիտոնամոներու պատրսպարանը անկէ ներս մտնելու աղէկ միջոց մը պիտի ըլլար և շուտով Մը . Օրը Ռւին կարող պիտի ըլլար տուն մը վարձելու և հոն իր կեղրոնը հաստատելու : Եւ յետոյ գործը աւելի պիտի ընդարձակէր : Վերջը հարաւային կողմը եղող Հօն—չօէ դաշտին ամբողջ երկայնքը Հին պատսպարաններու շղթայ մը պիտի բանար , եթէ կարելի ըլլար , ամէն մէկ պարսպաւոր քաղաքի մէջ պատսպարան մը , որոնցմէ շատեր յուսալի էր թէ առաջ պիտի երթան և միախոնարական մնայուն կայաններ ըլլան :

Մեծ ձեռնարկ մըն էր այս և Հին խիստ քաջալերուած էր . թէև ատեն մը իր պարագաները չէին թոյլատրեր որ մոտադրուած այդ ծրագիրը կարող ըլլար շատ առաջ տանիլ : Հընկ—թընկ վերադարձաւ աւելի բարեկամներ և համակրութիւն , և իրեն հետ աղօթող նոր ընկերներ շահած , և այնպիսի ակնկալութիւններով , որոնք ապագայ մութօրերուն մէջ իրեն յոյս պիտի ներշնչէին և համբերութիւնը պիտի զօրացնէին :

Այդ ատեն Հինի ամէնէն խոստմնալից օգնականներուն մէջ կար Հըսու անուն երիտասարդ . ագարակապան մը որ Չաօ—չէնկէ քանի մը մղոն դէպ արեմուտք եղող գիւղէ մըն էր : Երբ Չաօ—չէնկի մէջ առաջին պատսպա-

րանը բացուեցաւ , Հըսու ափիոնի գործածութեան գերի եղած էր , և ժամանակ մը ետքը համոզուեցաւ փորձելու թէ օտարականները ինչ կրնային ընել զինք այս մոլութենէն ազատելու համար :

Առանց Քրիստոնեայ ըլլալու խորհուրդունենալու Հըսու քաղաք գնաց և պատսպարան ընդունուելու համար ներկայացաւ : Բարձրահասակ , գեղադէմ երիտասարդ մըն էր Հըսու , սակայն արդէն ափիոնի վատթարացուցիչ ազգեցութեան գործած աւերները կը նշմարուէին իր վրայ : Անսովոր կարողութիւններ ունէր և բաւական աղէկ դաստիարակութիւն մը ստացած էր , և կամ բարիի կամ չարի պիտի գործածէր իր այս առաւելութիւնները : Հինի պատսպարաններուն մէջ ուրախութեամբ կ'ընդունուէին այսպիսիններ ինչպէս Հըսու ընդունուեցաւ , թէև պատճառը չէր կրնար կուահել ան :

Շատ աղօթքներ մատուցուեցան անոր համար , և իր գարմանումը կատարելապէս յաջողեցաւ . թէև ի մեծ ցաւ պատսպարանի գործիչներուն՝ եկածին պէս գնաց , առանց գարձի գալու : Բայց ասիկա մեծ ուրախութիւն առթեց իր ընտանիքին և բարեկամներուն , որոնք կը վախնային թէ Քրիստոնէական կրօնքէն կախարդուած պիտի վերադառնար իրենց :

Սակայն իրենց գոհունակութիւնը կանխահաս էր : Քիչ մը ատեն ամէն բան աղէկ

գնաց։ Բայց ցուրտ անձրևուտ օրերը եկան, և չըսու գործի մէջ դառն փորձառութիւններու հանդիպեցաւ։ Երիտասարդ չըսու տրտմած և վհատած էր։ Հին սփոփանքը իր քովն էր։ Ափիոնամոլութեան դառն հետեւանքները մոռնալով իր ծխափողին վերադարձաւ։ Եւ յետոյ անկումը անմիջական եւ զաւ։ Բոլորովին իր հին ունակութիւններուն մէջ ընկղմեցաւ, և շուտով առաջուընէ աւելի դէշ եղաւ։

Ամիսներ ետքը, խղճի խայթէն տանջուելով և ողորմելի փիճակի մէջ դարձեալ իր ճշմարիտ բարեկամներուն դիմեց։ Պատոսպարանին դուռները բաց էին զանիկա ընդունելու։ Սէր և խնամք շխնայուեցաւ անոր դարմանման համար։ Մինչև որ հէգ ափիոնամոլը ընկճուած՝ լալով Յիսուսի ոտքը ինչ կաւ։ Այն ատեն էր որ Հշի զանիկա ձեռք անցուց, և իր տունը տարաւ անոր աւելի օգնելու և բան սորվեցնելու համար։ Հոն չըսու կատարեալ փրկութիւն գտաւ։ Իր ափիոն գործածելու ունակութիւնը վերջապէս յաղթուած էր։ Եւ այդ ժամանակէն սկսեալ իր բոլոր կեանքը նուիրեց ուրիշներուն մարմինները և հոգիները փրկելու։

Չըսու յանկուցիչ, հաճելի, և խօսելու կարողութիւնով օժտուած, նաև կենցազագէտ և անվեհեր մէկը ըլլալով՝ շատ յարմար էր նոր և դժուարամատչելի շրջանակներու մէջ համակրանք շահելու։ Սակայն ասոնց ամէնէն

աւելի կարևորն էր իր հոգեոր կեանքին խորին և իրական ըլլալը, մարդոց հոգիներուն համար ունեցած սէրը, աղօթասիրութիւնը և ճշմարիտ բարեպաշտութիւնը։

Ահա այս էր մարդը զոր Հշի կը խորհէր իրը ռահվիրայ գործածել իր նոր ձեռնարկին մէջ։ Չըսու այս գործին կ'անձկար։

Եւ երբ բազմաթիւ գժուարութիւնները լուծուեցան և կարելի եղաւ գործի սկսիլ, չըսու անմիջապէս աղօթքով և հաւատքով դէպի ֆինկ—եաօ ճամբայ հանուեցաւ։ Երբ չըսու իրը օտարական այդ մեծ քաղաքին բազմազբաղ կեանքին մէջ միսրճուեցաւ։ Իր բարեկամներէն գալիք բոլոր օգնութեան պէտք ունէր։ Մոնկովիայի առաջին միսիոնարը ըսած է, “Երբ ինձի համար շեն աղօթեր, ծովուն յատակը գտնուող և օդի պաշարէն զրկուած լուղակի մը, և կամ այրող չէնքի մը վրայ գտնուող և ձեռքը ջրհանի պարապի խողովակ ունեցող հրշչի մը պէս կը զգամ։” Բայց չըսու մոռցուած չէր, և ի պատասխան մատուցուած աղօթքներու ֆինկ—եաօի պատրսպարանը շուտով հաստատուած իրողութիւն մը եղաւ։

Նոյն միջոցին, ուրիշ կողմ մը, Հշի անակնկալ սակայն քաջալերիչ գործերու կը սկսէր։ Փինկ—եաօէ շաբաթուան մը ճամբայ հետու, գաւառին հարաւային կողմը, կը գտնուէր վէն—շի անուն վաճառաշահ քաղաք մը որ կը պարունակէր հարիւրաւոր ա-

միոնամոլներ, սակայն հոն պատսպարան չկար: Հշիի դարմանին համբաւը այդ կողմերը տարածուած էր. և 1888 տարւոյն ձմեռը, մարդ մը որ Քրիստոնեաներուն վրայ երբեք բան չէր գիտեր, բայց եթէ կարելի ըլլար այս մոլութենէն ազատիլ կը բաղձար, տաժանելի ճամբորդութիւն մը ընելով Հընկ—թընկ հասաւ:

Ճամբորդութենէն յոդնած, մսած և անոք, ինչպէս ափիոն գործածողը ձմեռուան օրերուն կը զդայ, պատսպարանին ճամբան հարցուց, և արմոտիքի շուկայ կոչուած փողոցին գեղեցիկ դուռը առաջնորդեցին զայն: Այս ճամբան յուսալից կ'երեէր: Եւ երբ դռնապանը ներս մոցուց զայն ընդարձակ և մաքուր բակէ մը, որուն վրայ կը բացուէր պատսպարանը, զդաց թէ շիտակ տեղը եկած էր: Ա՛լ աւելի գոհունակութիւն պատճառեց իրեն այն սիրալիր ընդունելութիւնը, որմէ քաջալերուելով իր պատմութիւնը ըրաւ:

Հարիւր մլոն հեռուն, վէնշի քաղաքին մէջ, այդ համբաւեալ պատսպարանին վրայով լսած էր: Իր վիճակը գրեթէ անյոյս էր: Բայց իրը վերջին միջոց այս տաժանելի ճամբորդութիւնը կատարելով պատսպարան հասած էր: Պատրաստ էր պէտք եղած ծախքերը վճարելու, և կը յուսար թէ անոր բարեգործ և մարդասէր վարիչները զինք պիտի ընդունին:

Երբ այս նոր հիւանդը պատսպարանին

մէջ ընտանեցաւ՝ իր ժամանակը և ուշադրութիւնը գրաւող շատ բաներ գտաւ հոն: Զարմանքով համակուած, երբեք չէր ձանձարանար անցած գարձածին վրայով հարցումներ ընելու: Երգեցողութիւնը, քարոզութիւնը, Քրիստոնեաներուն բարեսիրութիւնը, իրենց աղօթքի պատսպանող Աստուծոյն զարմանալի զօրութիւնը, այս ամէնը խորապէս կը շահագրգռէին զինք:

“Եթէ միայն գիտնայի,” ըստ, “տարիներ առաջ հոս եկած պիտի ըլլայի:”

Վերջապէս ափիոն գործածելու ունակութենէն ազատուելով պատսպարանէն մեկնելու ժամանակը եկաւ: Բայց “մաք բարով” ըսել գժուար էր: Եւ վէնշիէն եկող այս հիւանդը իր սրտին կէսը հոն ձգեց, երբ գւաւառին հարաւային կողմը վերադարձաւ:

Շատ չանցած, երկու երեք ուրիշ օտարականներ հասան այդ հեռաւոր քաղաքէն, և կ'ըսէին, “Մենք անոր բարեկամներն ենք: Ան մեզի խօսած է այս նշանաւոր պատսպարանին վրայով: Մենք ալ դարմանուիլ և Յիսուսի հաւատալ կ'ուզենք:”

Եւ բոլոր ձմեռը այսպէս շարունակուեցաւ: Իրարու ետեէ, և կամ պզտիկ խումբերով վէնշիի մարդիկը կու գային ժամելով և բարեկամներն երևոյթով, թէկ ամէնն ալ առաւել կամ նուազ թշուառացած էին ափիոնամոլութեան իրենց վրայ գործած աւելներուն պատճառաւ: Մէկիկ մէկիկ վե-

բադարձան, ֆիզիքապէս կազդուրուած և հոգեօրապէս գէթ լուսաւորուած, եթէ ոչ փրկուած։ Եւ միշտ անոնց ետևէն ուրիշներ կու գային։ Մինչև որ այդ ձմրան եղանակին մէջ իրը հարիւր հիւանդներ վէն-շիէ եկան և Հընկ-թընկի պատսպարանին մէջ դարման ուեցան։ Եւ ամէնէն քաջալերիչ բանը սա էր որ ասոնք մեծ հետաքրքրութիւն կը ցուցնէին Աւետարանի մասին։ Ոնոնցմէ շատեր Քրիստոնէութեան հետամուտ գտնուեցան, և ու մանք եռանդուն Քրիստոնեաներ եղան։

“Որդարե,” ըստ Հի վերջապէս, “Աստուած է որ կ’աճեցնէ։ Մինչ մենք վիշտերու պատճառաւ վհատելու պատրաստ ենք, Աննոր և անակնկալ տեղերու մէջ իր շնորհաց գործը առաջ կը տանի։ Տէրը երբեք չյոգնիր և չվհատիր։ Ո՞հ, երանի՞ թէ աւելի սերտիւ քալենք անոր հետ։”

Վէն-շիի մէջ մարդիկ այնքան կը շահաւ գրգռուէին այս մասին որ հոն պատսպարան մը բացուեցաւ, և մեծ օրհնութեան կեդրոն եղաւ։ Հի քանի մը անդամներ այդ քաղաքը այցելեց։ Եւ աւելի ետքերը, դաւառին այդ մասին մէջ հաստատուեցան ուրիշ չորս պատսպարաններ, որոնցմէ մէկը կարեոր տեղի մը մէջ էր, Դեղին գետին եւ զերքը։

Վերը Փինկ-եաօի մէջ ևս գործը օրհնութեամբ պատկուած էր։ Հըսուի պատսպարանը թէ՛ նիւթապէս և թէ՛ հոգեօրապէս

յաջող էր։ Հի յաճախ այդ կողմերը կ’այց ցելէր, և նոր զարդացումներ կը ծրագրէր։ Հի ամէն քայլին համար Տէրոջը կը սպասէր, և կ’աղօմէր որ գործին համար նպաստաւոր տեղեր և յարմար մարդիկ ընտրելու առաջնորդուի։ Եւ Տէրոջը ձեռքը անոր հետ էր։ Դաշտին չորս գլխաւոր քաղաքներուն և քանի մը գիւղաքաղսկներուն և գիւղերուն մէջ հաստատուեցան պատսպարաններ որոնք լոյսի և օրհնութեան կեդրոններ եղան։ Մր. Օրբ Ուին եկաւ և Փինկ-եաօի մէջ բնակեցաւ։ և անկէ ետքը ուրիշ միսիոնարներ ալ հոն եւ կան։ Վերջապէս պատսպարաններէն երեքը առաջ երթալով եղան միսիոնարական կայաններ, որոնք մինչև հիմա կը շարունակուին։ 1888ի գարունէն, այսինքն Հքսուի այդ գործին ձեռնարկելէն վեց տարի վերջը, Փինկ-եաօ քաղաքին մէջ տեղի ունեցաւ համաժողով մը, ուր իննառունէ աւելի եկեղեցւոյ անդամներ ներկայ էին, և տասնընը մարդիկ ալ մկրտուեցան այն ատեն։ Եւ ուրիշ շատ հաւատացեալներ, որոնք չէին կրնար ներկայ գտնուիլ համաժողովին, ամեռողջ այդ կողմերը գիւղերու մէջ հոս հոն ցրուած էին։

Դեռ գործը կը զարդանար, Հի ալ անոր հետ կը զարդանար։ 1888ի ձմրան մէջ, իրեն հասան այնպիսի լուրեր, որոնք իր սիրտը մասնաւորաբար գրաւեցին Աի-անի ընդարձակ դաշտին վրայ, որ կը գտնուի արևմտեան

Ետոներուն ետև : Հոն էր պարսպաւոր , հը-
պարտ , անմերձենալի , հին քաղաքը , Զինու
վաղեմի մայրաքաղաքը , որ երբեք իր դուռ-
ները բացած չէր օտարականներ ընդունելու :
Միսիոնարներ չեն աշխատեր հոն , և հա-
րուստ և դաստիարակուած դասակարդերու
սաստիկ ընդդիմութիւնը անոնց մուտքը ան-
կարելի ըրած էր : Եւ Սի—անի բոլորտիգը
կը գտնուեր ընդարձակ , բարերեր , բազմա-
մարդ դաշտը , տասուերկու հազար քառա-
կուսի մղոն տարածութեամբ , ուր միսիոնա-
րական ուեէ գործ սկսուած չէր : Այս դաշտը
կը պարունակէր քսանըմէկ պարսպաւոր քա-
ղաքներ , շուկայ ունեցող վաթուն գիւղա-
քաղաքներ , և անթիւ անհամար գիւղեր
բնակիչներով լեցուն , որոնց մէջ Քրիստոսի
վկաները չեն կրցած մուտ գտնել :

Հշի այդ տարիներու իր համառօտ օ-
րագրութեան մէջ կը դրէ , “Լուեցի որ Սի—ան ,
դաւառին գլխաւոր քաղաքը , քանի անդամ-
ներ մերժած էր թոյլտուութիւն ընել մի-
սիոնարներու որ իր պարիսպներէն ներս հաս-
տառուին : Ուսաի աղօթեցի որ Տէրը ինծի
առաջնորդէ , և զիս կարողացնէ այդ քաղա-
քին մէջ պատսպարան մը բանալու , որպէս
զի ափիոնամոլները դարմանելու միջոցաւ ,
մէկ քանիները Տէր Յիսուսի առաջնորդեմ , և
յայտնեմ թէ օտար ուսուցիչներու մի միակ
նպատակն է հրատարակել այնպիսի աւետիս

մը որ կրնայ ինչպէս հոգին նոյնպէս մար-
մինը փրկել :

Զարմանալի չէ որ իր սիրտը կ’անձկար
այդպիսի լընանակի մը մէջ գործելու : Սա-
կայն Սի—անի համար աղօթել և հոն տա-
ռապող միսիոնարներու կարեկցիլ տարրեր
բան էր , և Աւետարանը հոն տարածելու
ձեռնարկել բոլորովին տարբեր բան : Բոլոր
Զինաստանի մէջ կարելի է ասկէ աւելի պահ-
պանողական և օտարականներու հակառակող
քաղաք չկար այն ժամանակ : Հշի գիւղէն
հեռու էր , քանի մը օրուան ճամբայ Գեղին
Գետին անդիի կողմը . և ուրիշ դպւառի մը
մէջ ըլլալուն համար գաւառաբրառի և
սովորութիւններու տարբերութիւնները իս-
կոյն պիտի յայտնէին իր օտարական ըլլալը :
Հշի հոն ոչ բարեկամներ , ոչ գործի սկզբնա-
ւորութիւն , ոչ ալ ուն է աղղեցութիւն ունէր :
Եւ իր օտարականներու հետ յարաբերու-
թիւն ունենալը և անոնց քարոզած կրօնքին
հաւատալը , պատսպարանի գործին կասկա-
ծելի երևոյթ մը պիտի տային , և մինչև իսկ
իր կեանքը վտանգի պիտի ենթարկէին : Բայց
եթէ միսիոնարներ կրնային շարչարուիլ Սի—
անի համար , ինք ինչո՞ւ չյօժարէր :

Եթէ լսած ըլլար միայնակ գործիչի մը
նոյն իսկ այն ատեն ըրած քաջ ձեռնարկին
վրայով . ո՛քան աւելի անձկանզք պիտի փա-
փաքէր անոր տառապանքներուն մասնակցիլ
Յիսուսի սիրոյն համար : Վասն զի հեռուն

քաղաքին միւս կողմը, Մր. Պօթամ կ'աղօթէր և համբերութեամբ կ'աշխատէր այդ բազմամարդ դաշտին մէջ Աւետարանը տարածելու ։ Նախորդ ամառը, տկարութեամբ, սաստիկ տաքէն նեղուելով և բոլորովին առանձին, ամիսներ վատնած էր այդ բազմաթիւ դիւղաքաղաքներուն մէջ ճանբորդելու, և իր թեմին մէջ Աւետարանը “բուլը ստեղծուածներուն” սորվեցնելու խնդրովը զբաղած էր :

“Ասիկա դժուար դորձ է,” ըստ բարեկամի մը Հան—չընկի մէջ, “և յայտնի է թէ յաջողելու քիչ յոյս կայ : Բայց ես յօժար եմ խաւարի մէջ Աստուծոյ հետ քալելու ։”

“Աստուծոյ հետ խաւարի մէջ,” բացագանչեց անոր ընկեր միսիոնարը : “Անոր մէջ և անոր հետ քնաւ խաւար չկայ ։”

“Ո՞ն որ իմ ետեէս կու գայ, խաւարի մէջ պիտի չքալէ” (Յովհ. Ը. 12) : Այս պատգամը կարծես յատկապէս Աստուծմէ եկած էր : Եւ այդ ժամանակէն սկսեալ շարունակ միայնութեան մէջ լոյս կար . վասն զի ան Աստուծոյ հետ կ'ապրէր :

Երբ ձմեռ եկաւ, Պօթամի ընկերակցեցան երկու անձնուէր ռահվիրաներ . և երբ գարունը վերստին եկաւ, Մր. Պօթամ ամուսնացաւ, և քաջ պղտիկ խումբը զուարթացաւ երբ եկաւ անոր դեռատի կինը, որ իրենցմէ ուսէ մէկուն չափ դիւղազն ողի կը կրէր : Այն

ատեն այդ դաշտին մէջ կային չորս անձեր, որոնք տեղէ տեղ կը ճամբորդէին, և տեղ մը չէին կրնար հաստատուիլ . պանդոկներու մէջ կը բնակէին և տեղական կերակուրներ կ'ուտէին, և ճիշտ իրենց բոլորտիքի ժողովուրդին պէս կը հագուէին . ամառ ձմեռ տուն չունէին, բայց երջանիկ էին զիրար և զիստուած սիրելով : Սակայն իրենք գոն էին : Եւ երիտասարդ ամուսինը սապէս կրնար գրել, “թէ և տուն տեղ չունինք, սակայն երբեք այնքան երջանիկ չեմ զդար, որքան կը զզամ երբ բոլոր աշխարհային ստացուածքս մէկ իշու մը վրայ դրած՝ և կինս ուրիշ իշու մը վրայ, ճամբայ կ'ելեմ Աւետարանը տանելու Սի—անի դաշտին վրայ նոր տեղ մը ։”

Այդ օրերը երբեք ապահով չէին սեպեր որ իրենց խումբէն երկու հոգիէ աւելի միասին գտնուին նոյն տեղը և նոյն ժամուն . և մինչև իսկ այդ երկու անձերը կարճ այցելութիւններ ընելու ստիպուած էին, ժողովուրդին մէջ ուշագրութիւն չգրաւելու համար : Բառ առ բառ կը հնազանդէին Տէրոջը սա պատուէրին, “Երբ այս քաղաքին մէջ ձեզ կը հալածեն, ուրիշ քաղաք փախէք” (Մատ. Ճ. 23) : Եւ կը տեսնէին թէ փախչիլը յաճախ խելացութիւն էր :

“Բայց հոդ կը տանէինք,” գրած է Մր. Պօթամ, “որ շարունակ շրջանակի ձեռվ փախչինք : Եւ երբ նոյն տեղերը կը վերադառնայինք յաճախակի, ժողովուրդը հետզհետէ

մեզ տեմնելու կը վարժուէր, և հակառակելէ
կը դադրէր :”

Մինչեւ իսկ ամէնէն տագնապալից ժամանակներու մէջ իրենց վարդապետէն աւելի նպաստաւոր պարագաներու մէջ կը դժոնուէին . վասն զի, ինչպէս յաճախ իրենք կը յիշէին, Անոր համար մինչեւ իսկ “իշխանին մէջ իրենց տեղ չկար :” Եւ իրենց մեծ հատուցումը սաէր թէ դառն և վշտագին փորձառութիւններու պատճառաւ իրենք աւելի սերտիւ կը վարէին անոր օրտին : Երբեմն իրենքիրենք կը մեղադրէին իրենց վրայով ըսուած սոսկալի բաներուն, և զիրենք վայրագ ոճիրեներու իրը հեղինակ ամբաստանող հրապարակային աղդագիրներու հանդէպ իրենց դիւրազզածութեան համար : Բայց օր մը յիշեցին աշխարհի ֆրկչին սա ազաղակը, “Նախատինքը սիրտս կոտրեց” (Սաղ. կթ. 20): Եւ այս զիրենք սիսոփեց : Վասն զի միթէ Անոր դաւաթէն չէին խմեր. ինչո՞ւ չէին կրնար վարժուիլ անոր ամօթին և նախատինքին հաղորդ ըլլալու :

Անգամ մը երբ տեսան իրենց դորձակիցները որոնք կու դային քաղաքէ մը, ուր շատ ընդդիմութիւն տեղի ունեցած էր, Պօթամները անոնց հարցուցին թէ արդեօք հոն բան մը ընելու կարող եղա՞ն այնպիսի պարագաներու մէջ: “Այս, կարող եղանք Տէրը փառաւորելու,” պատասխանեցին երիտասարդները ուրախութեամբ : Ասոր վըայ իրենց բա-

րեկամները ևս փառք տուին Աստուծոյ և քաջալերուեցան :

Բայց Հշի լուր չունէր այս ամէնէն, թէև հետզհետէ ա՛լ աւելի կը խորհէր և կ'աղօթէր Սի—անի համար : Այս ձեռնարկին դժուար ըլլալուն համար, որոշած էր ինք անձամբ երթալ, երբ պատեհութիւն դժոնէր : Վերջապէս վստահ ըլլալով թէ Աստուած է որ իրեն կ'առաջնորդէ, գտաւ առիթ մը երբ պատըսպարաններու գործը աղէկ կ'երթար, և ձեռնարկեց այդ երկար և տաժանելի ճամբորդութեան : Իր համառօտ օրագրութիւնը դոյզն ծանօթութիւն կու տայ այս մասին իր ունեցած փորձառութիւններուն վրայով և տեղեկութեան ուրիշ աղբիւրներ քիչ են : Բայց ամէնէն կարեոր իրողութիւնը սա է թէ յաշողեցաւ :

Այնպէս կ'երեխ թէ ճամբան պատահեցաւ զինուորական մանտարինի մը, որ այն կողմը կ'երթար : Մանտարինը օտարական դիտունին ընկերակցութենէն ախորժելով շատ հարցումներ ուղղեց Հշի անոր ո՛վ ըլլալուն և ինչ նպատակաւ ճամբորդելուն վրայով : Երբ հասկցաւ թէ Հշի բժիշկ էր և ափիոնամոները դարմանելու գործը ստանձնած՝ անմիջապէս խոստովանեցաւ թէ ինք այս մոլութեան գերի է, բայց խիստ կ'անձկայ անկէ աղատուելու : Այս նպատակաւ Հշի բարեկամութիւն ցուցուց երբ Սի—ան հասան, և նիւթապէս օդնեց անոր յարմար շէնք մը

վարձելու գործին Յետոյ , հակառակ իրենց կրօնական գաղափարներու տարբերութեան , դարմանուելու համար Հշիի յանձնուեցաւ . և ի պատասխան ազօթքի յաջողապէս բուժուեցաւ . Այս նպաստաւոր սկզբնաւորութիւնը իրենց գործին յաջողաւթիւնը ապահովելու միջոց եւաւ , վասն զի մանտարինը ծանօթանձնաւորութիւն մըն էր և ափիոնամոլ շատ բարեկամներ ունէր :

Ցեսնելով թէ պատսպարանին յաջողիլը հաւանական է , Հշի լուր զրկեց օդնական երեց Սիի և երկու վստահելի մարդիկ ուղեց անկէ . և քաղաքին մէջ քանի մը շաբաթներ անցուց քարոզելով և սորվեցնելով , և յետոյ գործը այս մարդոց յանձնեց և գնաց , և ատեն ատեն պատսպարանը կ'այցելէր :

Տարի մը վերջ , երբ շատ ուսանողներ տարեկան քննութիւններու համար Սի—ան եկած էին , երկու հարուստ երիտասարդներ , պաշտօնէ քաշուած մանտարինի մը որդիները , հոն եկան իրենց վկայականները առնելու : Ընկերութիւն սիրող այս երիտասարդները դիւրաւ ափիօնի գործածութեան գերի եղած էին , և հիմա կը տառապէին այս մոլութենէն և որու չէին կրնար յաղթել : Այս մեծ ոստանին փողոցներուն մէջ իրենց ծեր զինուուրական բարեկամին , այդ մանտարինին , պատահեցան : Խորին յարգանօք զիրար բարեկել վերջ , երիտասարդները զարմանալով անոր

վրայ նշմարուող փոփոխութեան , բացադանչեցին ,

“Ենչուշտ մեծ բաղդի մը արժանացած էք , զօրապետ : Երբեք այսքան աղէկ երևոյթ ունեցած չէիք ձեր կեանքին մէջ : Ձեր այսպէս երիտասարդանալուն պատճառը ի՞նչ է :”

“Իրաւ մեծ բաղդ ,” պատսպանեց ծերունի մանտարինը ժպտելով : “Եւ այնպիսի բաղդ մը որու դուք ալ կրնաք մասնակցիլ : Ափիոն ծխելէ դադրած եմ :”

“Ի՞նչ կ'ըսէք . կարելի՞ է : Այս բանը ի՞նչպիսի կախարդութիւնով մը կարող եղաք ընելու : Եւ ըսկե թէ մեզի՞ համար ալ յոյն կայ :”

“Ոնտարակոյս : Եկէք տանիմ ձեզ հօն՝ ուր Փինկ—եանկէն եկող բարեկամն Հշի կը կատարէ իր նշանաւոր գարմանումը :”

Պատսպարանին մէջ իրենց տեսածներէն խիստ գոհ մնալով , այս երկու եղբայրները որոշեցին օգտուիլ այս պատեհութենէն . և երբ քննութեան սրահէն արձակուեցան , պատըսպարան փութացին և գրիտոննեաներուն խնամքին յանձնուեցան : Շաբաթներ անցան , որոնց միջոցին ճշմարտութեան վրայով շատ բան սորվեցան . և երբ կատարելապէս բուժուած քաղաքէն մեկնեցան , խորին երախտագիտութեան և համակրութեան զգացումներով լեցուած էին :

Բայց ի՞նչ ըսենք գոհունակութեանը վրայով իրենց հօք , որ զանոնք տուն ընդունեց ,

այնքան աղէկ և զօրաւոր որքան տարիներէ ի վեր եղած չէին : Երբ ծերունի հայրը լսեց անոնց պատմութիւնը , և տեղեկացաւ թէ Քրիստոնեաները մերժած էին ընդունիլ սուվորական վճարումէն զատ ունենուէր , շատ հաճութիւն զգաց և հրամայեց որ գեղեցիկ բէն մը այսինքն տախտակ մը պատրաստեն որու վրայ գրեն ոսկեզօծ և գեղագիր տառերով արձանագրութիւն մը և որով դովին դործը և անոր ազնիւ վարիչները , և այս տախտակը պատսպարան դրկեն : Այս պատսուական նուէրը պատսպարանին հիւրանոցը կախուեցաւ . և Սի—անի նման՝ պաշտօնեաներով և գիտուններով լեցուն քաղաքի մը մէջ շատ օգտակար եղաւ ան :

Ասուն օր օրհնութեամբ պատսպարանը առաջ դնաց : Բագմաթիւ մարդիկ աղատեցան ափիոնամոլութենէ , և բաւական շատեր շահագրդուեցան Աւետարանի պատմութիւնով : Հի անդամ մը քաղաքը այցելած աւտեն տեսաւ Քրիստոնէութեան հետամուտ եղող չորս հինգ անձինք՝ որոնք կուապտաշութիւնը ձգած էին , և անոնցմէ մէկը յայտնի էր թէ Յիսուսի անկեղծ հաւատացող մըն էր : Այս մարդը , որուն անունը Զէնկ էր , խիստ կ'անձկար մկրտուիլ : Այդ քաղաքին մէջ պատրսպարանի վարիչներէն զատ ուրիշ Քրիստոնեայ չկար . ոչ ալ հարիւրաւոր մղոններու տարածութեան մէջ կազմակերպուած ունեկեղեցի կը գտնուէր : Բայց աղօթքով

և ծոմալահութեամբ Հի որոշեց զայն ընդունիլ , և Զանկ մկրտուեցաւ . և այդ բոլոր դաշտին վրայ առաջին հաւատացեալլը եղաւ , և այսպէս Քրիստոսի վրայ իր ունեցած հաւատքը դաւանեցաւ : Յետոյ ուրիշ մէկ քանիներ ևս միացան այս պղտիկ խումբին . և Հի քանի մը պարագաներու մէջ մեծապէս օգտուեցաւ Սի—անի Քրիստոնեաներուն մէջ տեսած հաւատքին և նախանձաւորութեան պատճառաւ :

Նոյն միջոցին հետզհետէ բոլոր շրջակայ դաւառին վրայ փոփոխութիւն մը տեղի կ'ունենար : Մը . և Միսիս Պօթամի և իրինց ընկերներուն աշխատութիւններուն արդինքները սկսան ասդին անդին երենալ : Անոնց աղօթքները և արցունքները մոռցուած չէին : Նոր օրուան արշալոյսը կամաց կամաց , բայց վերջապէս կը ծագէր : Ճողովուրդը նուազ կասկածու ըլլալով , սկսաւ հետզհետէ հետաքրքրուիլ և մինչև իսկ բարեկամանալ : Երբ միսիոնարները տեղէ տեղ կը փոխադրուէին , ժողովուրդը խումբերով կը հաւաքուէր Աւետարանը լսելու : Կիները կը փափաքէին որ Միսիս Պօթամ զիրենք այցելէ , և անոր բուլրտիքը կը խունուէին , և աթոռներ և թէյ կը բերէին : Այդ միսիոնարներուն կեանքը իրենց գործը կատարած էր : Տարիներով տուն չունենալուն համար պարզապէս ժողովուրդին մէջ կ'ապրէին . իրենց վրայ ուշագրութիւն կը հրաւիրէին . բոլոր ժամանակը բա-

ըեկամական և դիւրամատչելի էին։ Համբերութեամբ կրած էին իրենց վրայ տեղացող զրպարտութիւնները, չարին փոխարէն միայն բարիք հատուցաննելով։ Իրենդ կենցաղին աւետարանը ճամբայ բացաւ իրենց քարոզած պատգամին։ Վերջապէս կարող եղան մնայուն կերպով տեղ մը հաստատուիլ, այս կամ այն քաղաքին մէջ, ուր որ ուզէին։ Այդ ժամանակէն երեք տարի վերջը Մր. և Միսիս Պօթամ այդ դաշտին վրայ իրենց առաջին պղտիկ տունը հաստատեցին։ բացուեցան միսիոնարական եօթը կանոնաւոր կայաններ, ուրոնց մէջ օտարականներ հանդարտութեամբ և խաղաղութեամբ կը բնակէին։

Վասն զի Տէրը իր օգնութիւնը զրկած էր գործը ոկսելու և առաջ տանելու համար։ Հեռուն Ամերիկայի մէջ Անոր ձեռքը կ'առաջնորդէր։ Նախանձաւոր Ֆրանսէն, Շուետացի աւետարանիչը, միսիոնարական եռանդով վատուած, Աքանտինաւեան Եկեղեցիներու մէջ Նիւ Եղբէն մինչև Խաղաղականի Եղերը հոգեոր արթնութեան պատճառ եղաւ։ Անոր հետեւանօք հարիւր միսիոնարներ Երկու կամ երեք խումբի բաժնուած Զինաստան Երթալու ճամբայ եւնա, և Զինաստանի Ներքին Առաքելութիւնը սիրով ընդունեց զանոնք։ Անոնց մէ շատերը դէպի հիւսիս այսինքն Շան—սի, Մոնկոլիա և Սի—անի դաշտը գացին։ Հոն ասոնք յաջորդեցին ուահիրաններուն որոնք այնքան երկար ատեն դժուարութիւններու

դիմադրած էին առանձին, և անոնց աշխատութիւններուն մասնակցեցան։ Սիրով և եռանդով համակռւած իրարու ետևէ հաստատեցին կայաններ, որոնց մէջ մինչև հիմա կը բնակին և կը գործեն։

Վերջապէս, անկասկած հաւատքով այս միսիոնարներէն մէկը գաւառին գլխաւոր քաղաքին մօտեցաւ։ Աւելի փորձառու դործիչներ որոնք գործին գժուարութիւնները գիտէին, ջանացին զայն ետ կեցնել, ըսելով թէ գաստիարակութեան տեսակէտով և ուրիշ տեսակէտներով ինք յարմոր չէ Սի—անի զարդացեալ գասակարգերուն վրայ աղդեցութիւն ընելու։ Բայց Հօլման Աստուծմէ կոչում ընդունած էր, և չէր վախնար այդ հպարտ քաղաքը երթալու ոչ թէ ուրիշ զօրութիւնով կամ պատգամով, բայց միայն Յիսուս Քրիստոսի սիրով։

Հօլման տուն մը վարձեց, և Աւետարանին մտիկ ընող ուշադիր ունկնդիրներ ունեցաւ։ Եւ երբ զայրանալով նշանաւոր դիտուններ և պաշտօնական անձեր եկան զանիկա արտաքսելու, առանց առարկութեան սիրով ընդունեց զանոնք իրը պատուաւոր հիւրեր։ Կրցածին չափ աղէկ պատուասիրեց զանոնք։ և հարցուց թէ երաժշտութենէ կ'ախորժի՞ն, և արդեօր կ'ու զե՞ն իր կիթառը լսել։ Այս բանը իրենց հետաքրքրութիւնը շարժեց։ Երբեք օտար նուագ լսած չէին, և աղաչեցին որ նուագ արանը բերէ։ Հօլման

ի ներքուստվաստուծոյ աղաղակելով պաշտպահութեան համար, իրարու ետևէ երգեր երգեց Շուետական պարզ եղանակներով, մինչեւ որ անոնց նախապաշարումը քիչ մը փարատեցաւ և իր հակառակորդները Աւետարանին մտիկ ընել սկսան։ Հետևանքը խաղաղութիւն էր։ Հօլման հանգիստ մնաց։ Իրեն հակառակելու դիտաւորութիւն ունեցողներ կէս մը շահագրգռուած և կէս մը զուարձացած դացին։ Եթէ անոնց բարեկամութիւնը շահած էր գէթ զանոնք չէզոքացուցած էր։ Այսպէս հաստատուեցաւ Շուետական Աւաքելութեան կայանը դիմաւոր քաղաքին մէջ, և մինչեւ այսօր կը շարունակուի։

Անոնք որ այս պատմութիւնը կը կարդան, արդեօք չեն փափաքիր այս գործին մասնակցելու արտօնութիւնը վայելել եռանդով աղօթելով որպէս զի հիմա հոգեւոր մեծ օրհնութիւն չնորհուի այս սուղ գնով բացուած կայաններուն մէջ և բոլորտիքը։

Մինչ այս գէպքերը տեղի կ'ունենային Սի—անի դաշտին վրայ, Հշիի կարեկցութիւնը նորէն շարժեցաւ երբ լսեց մօտակայ Հօնան գաւառին մէջ աշխատող ուահիրայ միսիոնարներու տառապանքին վրայով։ Իր գաւառէն գէպ ի հարաւ, գեղին գետին անդիի կողմը կը տարածուէր այդ ընդարձակ բազմամարդ գաւառը իր զօրաւոր, վեհանձն սակայն աղմկայոյդ ժողովուրդով։ Անվեհեր ձեռնարկ մը տեղի կ'ունենար Աւետարանի

մերմը ցանելու անոր հարիւրէ աւելի մեծ քաղաքներէն ումանց մէջ, որոնք ամէնն ալ առանց միսիոնարի էին։ Ասդին անդին իրարու ետևէ ընդգիրմութիւններ տեղի ունեցած էին, և աւետարանիները ստիպուած էին փախչիլ։ Հուի—քինկ—ֆու քաղաքը խնդրոյ առարկայ եղած էր երբ Հշի այս լուրը լսեց. և քանի որ այս քաղաքը գաւառին հիւսիսային մասին մէջ էր, սահմանագլուխէն միայն քիչ մը անդին, փափաքեցաւ հոն պատրսպարան մը բանալ, յուսալով թէ ամիկակը դիւրացնէ ապագայ գործունէութիւնը։ Այս տեղ սպառնացող վտանգը Սի—անի դաշտին վտանգէն աւելի մեծ էր, վասն զի ժողովուրդը զարհուրելի մարդիկ էին։ Բայց կ'արժէր Աւետարանը տանիլ անոնց որքան մեծ ալ ըլլար գժուարութիւնը։

Ազօթքով շատ խորհելէ վերջ Հշի զգաց թէ ճիշտ յարմար մարդը դտած էր, և թէ այս նոր յառաջդիմութեան ժամանակը եկած էր։ Զէնկ ամենայն յօժարութեամբ պիտի երթար։ և դրամ ու դեղ առաւ, և Հրնկթընկի եկեղեցին համակրութիւնը և աղօթքն ալ իր հետ ունենալով ճամբայ ելաւ։

Ճամբորդութեան միջոցին իրեն բարեկամութիւն ցուցնող չկար, ոչ ալ ունէ մէկը իւրեն օգնելու տրամադիր կ'երևէր երբ քաղաք հասաւ։ Ավիտոնամուներ խիստ շատ էին։ և շատ տուներ ալ կային, սակայն վարձակալ ուղող տանտէրներ չկային։ Ոչ ոք իւ-

ըեն տուն վարձու կու տար • ոչ ոք կը շահաւ
գրգռուէր պատսպարանի գաղափարով։ վասն
զի Հօնանի բնակիչները պաղ, զգուշաւոր և
իրենք իրենց մէջ ամիսուած մարդիկ էին։
Առաջին ակնարկով տեսան թէ Զէնկ այդ-
գաւառին բնիկը չէր • և քիչ ժամանակի մէջ
հասկցան թէ անիկա “Օտար սատանաներուն
վարդապետութիւնը կերած է,” և այսպէս
իրենց արտաքսած միսիննարներուն հետ յա-
րաբերութեան մէջ է։ Իրենց սիրտերը նա-
խապաշարումով լեցուեցան, իւ թէև բոլոր
ըսածները բանաւոր և շահէկան էին, սակայն
անոր աղնիւ գաղափարներուն չէին հաւա-
տար, և անոնցմէ ոչ մէկը կ'ընդունէին։

Բայց Զէնկի Քրիստոնէութիւնը անոնց
կարծածէն աւելի խորունկ էր։ Քրիստոնէու-
թիւնը զայն համբերատար և յարատեսոյ ը-
րած էր իրենց անծանօթ պատճառներով,
և կարօղացուցած էր զայն քաղցրութեամբ
կրելու իր ձեռնարկներուն հանդէպ եղած
մերժումները։ Իրենց բոլոր ընդդիմութենէն
աւելի զօրաւոր էր անոր հաւատը, վասն զի
անոր ետև կար սէր մը զոր շատ ջուրեր չեն
կրնար մարել։

Այսու հանդերձ պարագաները գժուարին
էին, և երբ օր մը թէյարանի մը մէջ նստած
էր, Զէնկ յոդնած և վհատած կը զդար •
Ուէ միջոց չկար • Ժողովուրդը կարծես որո-
շած էր իրենց անտարբերութեամբ զինք սա-
ռեցնել։ Միայնակ և իր տունէն այնքան հե-

ոռու ըլլալով, ո՞րքան կը բազձար կարեկցական
և խրախուսիչ քաղցր բառի մը։

Ճիշտ ոյն ատեն նշմարեց լքեալ մէկը,
որ բազմամարդ փողոցն ի վար կու գար, մարդ-
մը որ իրմէ աւելի կը կարօտէր օդնութիւն
կարկառող ձեռքի մը։ Յայտնի էր թէ օտա-
րական մըն էր, և անոր խղճալի երևոյթին
նկատմամբ մարդոց ըրած գիտողութիւններէն
գատելով գժրազդութեան մը զոհ գացած
էր։ Խումբ մը տղաքներ ծաղրելով ետևէն
կ'երթային, և մարդը դէպ ի թէյարան ուղ-
ղուեցաւ։ Պատուաւոր անձեր քիչ մը հեռուն
կեցած՝ անցած գարձածը կը գիտէին։ Ամէնն
ալ անոր պատմութիւնը գիտէին, և պատ-
րաստ էին տեղեկութիւն տալու անոր վրայով։

Հեռու տեղէ եկած ճամբորդ մըն էր։
Քանի մը օր առաջ տյշտ քաղաքէն անցած էր
և ճամբան աւաղակներ վրան յարձակած և
զայն կողովտած էին։ Գրպանը դանկ մը
չունէր, ոչ ալ կոնակը չնորհքով հագուստ
մը կար. ուստի ինչպէս ակնկալէր որ մէկը
իրեն բարեկամութիւն ցուցնէ։ Նախ կարծեց
թէ չուի—քինկի ժողովուրդը անմիջապէս ի-
րեն մարդասիրութիւն պիտի ցուցնէ։ Սակայն
հիմա իր կարծիքին սխալ ըլլալը կը տեսնէր։
Անշուշտ ոչ ոք այսպիսի գործի մը խառնուիլ
պիտի ուղէր։ Զէնկ ուղեր գատարան քաշ-
ուիլ, ոչ ալ կ'ուղէին որ անիկա իրենց վրայ
մնայ։ Մանաւանդ որքան աւելի հիւանդ ըլ-
լար և տառապէր ան՝ այնքան աւելի ծանր

պիտի ըլլար իրենց պատասխանատութիւնը :
Բայց Զէնկ այս բանին չէր կրնար հան-
դուրժել :

Գ.թալով վոռթաց գժբաղդ օտարականին
քով, որ չէր կրնար հաւատալ իր այս մեծ-
բարեբաղդութեան, երբ քաղցր գէմքի մը
նայեցաւ և տեսաւ թէ բարեկամ մը գտած
էր : Զէնկ իր կեցած պանդոկը տարաւ զայն,
և անոր անմիջական պէտքերը հոգալէ վերջ,
սկսաւ կարգադրութիւններ ընել անոր ճամ-
բորդութեան մնացեալ մասին համար : Երբ
շէնք շնորհք հագուեցաւ և ածիլուեցաւ, և
մազերը նորէն հիւսուեցան, օտարականը պա-
րոնի մը երեսոյթը առաւ ինչպէս էր արդէն .
և մարդիկ սկսան ամշնալ իրենց քաղաքին
մէջ անոր ցուցուած այդ վարմունքին համար :
Զէնկ սրտանց կարեկցելով այս մարդուն իր
ստանձնած գործը կատարեց : Եւ երբ իր ե-
րախտապարտ պաշտպանեալը տուն հայնե-
լու չափ դրամ հայթայթած և զայն յար-
մար կառապանի մը յանձնելով ճամբայ հա-
նած էր, Զէնկ շրջապատուեցաւ պատուաւոր
մարդոց պզտիկ խումբէ մը որոնք իրեն հետ
բարեկամանալու տրամադիր էին :

Ա.յդ վայրկեանէն սկսեալ բաներու ըն-
թացքը փոխուեցաւ : Ա.մբողջ քաղաքին մէջ
այս գէպքը գնահատուեցաւ : Ա.յս ժողո-
վուրդը որ առատաձեռն էին, երբ անդամ
մը իրենց սիրտերը աղդուեցան, սկսան դդալ
թէ սխալ կարծիքներ կազմած էին այս հան-

դարտ, բարեսէր օտարականին հանդէպ ։
Երբ այս նոր լոյսով կը նայէին՝ անոր կրօնքը
այնքան գէշ չէր երենար : Եւ յայտնի էր
թէ Զէնկի կարեկցող հոգին զինք շատ յար-
մար կ'ընէր իր ձեռնարկել ուղած գժուար
գործին : Ինչո՞ւ իրեն տուն մը չտային, և
տեսնէին թէ ավիոնամոլներու համար ի՞նչ
կրնար ընել : Ծնտարակոյս քաղաքին մէջ
այսպիսի ձեռնարկ մը փափաքելի ընծայելու
չափ մեծ թուով կործանած կեանքեր կային :

Ուստի Զէնկ պատսպարան մը բացաւ որ
օրհնութեան միջոց եղաւ : Վասն զի գժուա-
րութիւնները ոչինչ են : Մենք ենք որ մեր
գուռները կը բանանք կամ կը գոցենք : Եւ սա
վսեմ խօսքը, “Երկինքի թագաւորութեան
բանալիները քեզի պիտի տամ” (Մատ. Ժ. 49.
19), մեր առօրեայ կեանքին մէջ մեր ամէ-
նուն համար երբեմն մեր կարծածէն աւելի
իրական է : Մենք ենք որ մեր պատեհու-
թիւնները կը շինենք : Եւ Քրիստոսավայել
գործեր, անոր Հոգիէն ներշնչուած, շատ
գոց գուռներ կը բանան Քրիստոսի համար :

Ա.յս էջերը չեն ներեր այդ բազմազբա-
օրերուն մէջ տեղի ունեցող ուրիշ շատ զար-
գացումներու վրայով խօսելու : Հշիի կեանքը
ճշմարիտ իմաստով ցորենի հատի մը պէս
խաւարի և մահուան մէջ ինկած էր . և հի-
մա “շատ պտուղի” ժամանակը եկած էր ի-
րեն և ուրիշներու օրհնութիւն ըլլալու հա-
մար : Ֆանի յարուցած գժուարութիւններէն

վեց տարի ետքը Հշի պատսպարանի գործը
կը վարէր քառասունէ աւելի տեղերու մէջ,
որոնք տարածուած էին այնքան ընդարձակ
մակերևոյթի մը վրայ որբան Ընդզիա և Կալ-
լէս մէկտեղ են։ Օդնութեան կաթօս Քրիստոն-
եաներու զբաղում հայթայթելու մասին իր
ունեցած յոյսերը իրականացած էին, վասն
զի իր պատսպարաններուն մէջ գտնուող
վարժ գործիչներու խումբը գրեթէ երկու
հարիւր հոգիէ կը բաղկանար։ Եւ բարձրաց-
ուած և օրհնուած կեանքերու արդիւնքը իր
խնդրածէն կամ խորհածէն աւելի էր. վասն
զի հիմա ամէն տարի հարիւրաւոր հի անդ-
ներ կը մտնէին կ'ելլէին իր պատսպարաննե-
րէն, և անոնցմէ խիստ շատերը յաղթանակ-
ներ էին, զորս շահած էր վարդապետին ու-
գերուն առջե դնելու համար։

Երէց Հշի ուր որ երթար ամէն առիթէ
կ'օգտուէր իրեն ընկեր ճամբորդներու հետ
խօսելու և իր անցած գիւղաքաղաքներուն և
գիւղերուն մէջ Քրիստոսը քարոզելու համար։
Շան—սիի Քրիստոնեաներէն շատեր առաջին
անդամ Աւետարանով շահագրգռուեցան
ճամբան թէյարանի մէջ կամ գիշերը օթեանի
մէջ խօսած մէկ խօսքովը յոգնած, ճամբոր-
դութենէ աղտոտուած այն անձին՝ որուն յոգ-
նած ըլլալը արգելք չէր երբեք Յիսուսի սէրը
պատմելուն։

Իր կեանքին վերջին տարիներուն մէջ Հշի
տարուան տասը ամիսները տունէն հեռու

կ'անցընէր, ճամբորդելու և այսպէս աշխա-
տելու համար։ Այն ատեն առաջուցնէ աւելի
քիչ կը գործածէր իր կառքը, և երկար
ճամբորդութիւններու ժամանակ, ինայողու-
թեան համար, գաւառին աղքատ մարդոցը
պէս կը ճամբորդէր, ճամբուն կէսը կը քա-
լէր, և հոս հոն ուր որ էշ մը գտնուէր քիչ
մը տեղի համար զայն կը վարձէր։ Իր պա-
տըսպարաններէն ոմանք հեռաւոր տեղերու
մէջ էին, և իր այցելած պղտիկ գիւղերէն
շատեր լեռններու մէջ ծածկուած էին։ Այս-
պէս յաճախ դժուարութեամբ և միայնակ
կը ճամբորդէր, և յոզնած պարտասած՝
մղոններով կը կրէր իրեն վերաբերեալ ա-
ռարկաները։ Այս ճամբաններուն վրայ պան-
դոկներ չկային, և գտնուածներն ալ շատ
խեղճ բաներ էին։ Բայց անիկա գո՞հ էր այս-
պէս իր վարդապետին նմանելուն համար,
և այդ խեղճ օժենանին մէջ ուրախութեամբ
կը տեղաւորուէր և իր պարզ ուտելիքը կ'ու-
տէր։ Խւնուած բազմութեան, անհանգստու-
թեան և աղտեղութեան մէջ Հշի անքուն շատ
գիշերներ կ'անցընէր։ Ֆիզկապէս բնաւ զօ-
րաւոր մարդ մը չէր, սակայն Տէրը զարմա-
նալի կերպով կը զօրացնէր զայն մեծ և շա-
րունակական նեղութիւններու մէջ։

Երբ ճամբորդութենէ տուն վերադառ-
նար մինչեւ յաջորդ ճամբորդութիւնը միշտ
զբաղած էր։ Իր մարդոց կը սորվեցնէր և ա-
նոնց հրահանդներ կու տար։ Հոգ կը տանէր

թղթակցութիւններու , հաշխւներու , դեղաշխանութեան , և գործի մանրամասնութիւններու . որոնք պէտք էր կանոնաւոր ըլլային : Հընկ—թընկի գաւառին մէջ իր հովուական պարատականութիւնները կը կատարէր , զոր օրինակ հարսանեկան հանդէսներու և յուղարկաւորութեան պաշտօններու կը նախագահէր , կամ հիւանդներու և մահամերձներու կ'այցելէր :

“Շարունակ խիստ զբաղած էք ,” ըստ այցելու մը :

“Այս ,” պատասխանեց Հշի : “Տէրոյը այս գիին մէջ ո՞րչափ ժրաշան . աշխատինք շատ չէ : Բայց սիրոս միշտ հոգէ զերծ է :”

Արդարեւ այս էր անոր վիճակը , շարունակ այսպէս էր . ուրիշները հոգալու և սփոփելու համար ինքինք մոռցած էր :

“Ավիտնամոններ դարմանելու գործին մէջ ,” կը դրէ Հշի , “և զանոնք Տէրոյը վստահելու առաջնորդելու մէջ մեծ դժուարութիւններու կը հանդիպինք . և յաճախ կը պատահի որ մարդիկ՝ որոնք աղատուած են և աղէկ ըլլալ կը խոստանան , նորէն ծուղակը կ'իյնան , երբ տուն կ'երթան և կը տեսնեն թէ իրենց կիները դեռ կը ծխեն . այնպէս որ հրապուրիչ ծուխերէն աղատ չեն մնար մինչեւ խոկ գիշերը իրենց ննջասենեակներուն մէջ :

“Երկար ատենէ ի վեր կը փափաքէինք ափիոնամոլ կիներու համար ալ պատսպարաններ բանալ , բայց այս գործը ստանձնելու յարմար

մէկը չունեինք : Ուստի կինս Տէրոյը նուիւրեցի այս գործին համար : Նախ կիներու պատսպարան մը բացաւ Հընկ—թընկի մէջ , երբ դեռ ուեէ միսիոնարուհի հոն գացած չէր : Այս մասին թէ կինս և թէ ես մեծ տառապանքներ և փորձութիւններ կը ելու ստիպուեցանք : Յաճախ կը զգայի թէ ուուրի պէս սրտիս վրայ կը ճնշէր այն , և անտանելի կը գտնէի զայն : Բայց , փառք Տէրոյը , Սատանան յաղթուած է , և գործը կը շարունակուի :”

Այս խօսքերը շատ բան կը յայտնեն : Միայն անոնք որոնք ծանօթ են արևելեան սովորութիւններու կրնան հասկնալ թէ արևելեան տան մը մէջ կրթուած և կռապաշտութիւնով շրջապատուած կնոջ մը համար այսպիսի գործի մը ձեռնարկել ի՞նչ կը նշանակէ : Քրիստոնեայ երկիրներու մէջ կին մը մեղաւորներու և լքեալներու օգնելու համար ընկերական գիրքի և հանրային կարծիքի տեսակէտով այնքան մեծ զոհողութիւններ չկրնար ընել զորս կարելի ըլլայ բաղդատել Տիկին Հշիի զոհողութիւններուն հետ , երբ ան իր տունը և ամուսինը ձգեց հեռաւոր տեղեր , անծանօթ ժողովուրդներու մէջ , երթալու և իր կեանքը նուիրելու ափիոնամոլ կիներու փրկութեան : Բայց ան այս բանը ըլլաւ , և իր ամուսինը զայն կը քաջալերէր : Եւ երբ այս ճամբուն մէջ կը քալէին , իրենց սիրտերը զեղուն կը զգային խորունկ և քաղցր

սիրով մը և այսպէս իրենց վարձատրութիւնը
կ'ընդունէին անմիջապէս և իրենց կրած բո-
լոր նեղութիւնները կը մոռնային :

Իր ամուսնոյն կեանքին վերջին հինգ տա-
րիներուն մէջ Տիկին Հշի գրեթէ շարունակ
այս դժուարին դործով զբաղած էր : Իր
քոյրը, երէց Սիի կինը, արեմտեան Զանկ
գիւղին մէջ անոր տեղը լեցնելու կարող էր,
այնպէս որ ինք ընտանեկան հոգերէ բոլորո-
վին աղատ էր : Հշի անշուշտ անոր հոդ կը
տանէր և անոր հետ կը ճամբորդէր, երբ
կարելի ըլլար . սակայն յաճախ ինք մէկ կող-
մէն կը կանչուէր, մինչ կնոշը պէտք կար
ուրիշ կողմ, այնպէս որ ամիսներով հազիւ
իրարու կը հանդիպէին : Սակայն այդ քաջ
և փափուկ կինը դործը շարունակեց : Միայ-
նակութիւն, նեղութիւն և մարդոց իր դի-
տաւորութիւնը չհասկնալը կը շրջապատէին
զինք : Կը տաւապէր, և լաւ մնունդէ զուրկ
էր, յոգնեցուցիչ և ծանր պարտականու-
թիւններ ունէր, և կուապաշտ և ափինամո-
լութենէ փատթարացած կիներու ընկերակցու-
թեան մէջ կը մնար : Գիշեր ցորեկ անոնց
համար կ'աշխատէր, սիրով և համբերու-
թեամբ զանոնք լաւագոյն բաներու կ'առաջ-
նորդէր : Կիրակնօրեայ պաշտամունքները կը
վարէր, տղոց կը սորվեցնէր, նոր դարձի ե-
կողները իր բոլորտիքը կը հաւաքէր, կարդա-
լու և աղօթելու մէջ անոնց կ'օդնէր, և
շարունակ և ամէն տեղ պատրաստ էր հոդի

մը Յիսուսի առաջնորդելու և անոր փրկարար
հզօր կարողութեան վրայ խօսելու :

Տէրը մեծապէս օրհնեց անոր ջանքերը :
Քաղաքներու մէջ իրարու ետևէ նոր դորձեր
կը բացուէին : Կիներու պատսպարաններու
շղթայ մը հաստատուեցաւ Փինկ-եաօի դաշտին
վրայ դանուող Քի-հսիէն քաղաքէն գրեթէ
մինչև Դեղին Գետը : Տիկին Հշի այս ընդար-
ձակ գաւառին մէջ կը ճամբորդէր, պատրս-
պարաններուն կը հակէր, և իր վարժեցուցած
կիները կը քաջալերէր որպէս զի դորձը շա-
րունակեն : Երբեմն գաւառին գլխաւոր ճամ-
բուն վրայ իր ամուսնոյն կառքին կը հան-
դիպէր, կամ թէ մեծ պատսպարաններէն
մէկուն մէջ ծանուցում մը կը լսէր թէ կիրակ-
նօրեայ պաշտամունքին ան պիտի առաջնոր-
դէ : Ասոնք երկինքի պղտիկ նախաճաշակներ
էին : Երբեմն մէկ երկու շաբաթ միասին
կ'անցընէին իրենց տունը, և այսպիսի միու-
թեան մը առթած ուրախութեան մէջ գրեթէ
կը մոռնային որ իրենք աշխարհի մէջ պան-
դուխտներ և օտարականներ են : Բայց ասի-
կա երկար չէր տեեր :

“Միթէ ես կինս չեմ սիրեր,” կը դրէ
սիրելի երէց Հշի : “Յաճախ ան հիւսիսային
կողմն է, և ես հարաւային կողմը . և շատ
անգամ ամիսներով կարող չենք ըլլար իրա-
րու երես տեսնելու . և միայն կրնանք փո-
խադաբարար արտասուել և աղօթել, վնտը-
ռելով վերի բաները և ամէն մարդու խոս-

տացուած վարձատրութիւնը որ ամէնուն իր գործին համեմատ պիտի ըլլայ : Սուրբ Գիրքը կ'ըսէ , «Ժամանակը կարճցած է . ալ անոնք որ կին ունին՝ այնպէս ըլլան որպէս թէ չունին ։» Ա. Կոր. Ե. 29: Կինս և ես Աստուածաշունչին այս խօսքերը յիշելով կը միփիթարուինք և մեր սիրտերը խաղաղութիւն կ'ունենան :»

Երբ ժամանակ անցաւ սա խնդիրը ծագեցաւ թէ պատսպարանի վերակացուներուն թոյլտութիւն ըլլալու է ընդհանուր աւետարանշական դործին մասնակցելու : Եւ ճիշտ այս պարագային Հշիի իմաստուն դատողութիւնը Աստուծոյ առաջնորդութեամբ առաջքը առաւ ծանր սխալի մը : Օգուտ չունի մարդիկը իրենց կարողութենէն վեր բաներու մղելու , կամ զանոնք ստիպելու այնպիսի պարտականութիւններ կատարելու որոնց համար պատրաստուած չեն : Այս մարդիկը մեծ մասսամբ նոր դարձի եկած երիտասարդներ էին և մեղսալից կեանքերէ փրկուած : Իրենց կրցածին չափ գործ ունէին , իրենց բազմազբազ օրերուն մէջ հազիւ ժամանակ կը դանէին աղօթելու և Սուրբ Գիրք կարգալու , և առանց այս բաներուն իրենց հոգեոր կեանքը չէր կրնար զարդանալ . և իրենց խնամքին յանձնուած հիւանդներուն և բոլորտիքնին խոնուած մարդոց մէջ շատ պատեհութիւններ ունէին քրիստոնէավայել կեանք մը ապրելու և Քրիստոսը քարոզելու : Հշի խիստ գործնական մարդ մըն էր , և ամէն բան ա-

ղէկ ընելու հոգ կը տանէր , ինչպէս նաև շատ գործ տեսնելու :

“Աղօթելէ և ծոմ պահելէ վերջ.” կը դրէ Հշի , “պատսպարաններուն համար կանոններ պատրաստեցի , սա կարգադրութեամբ որ վերակացուները միայն պատսպարաններուն մէջ քարոզեն , և շրջակայ գաւառին մէջ քարոզելու չձեռնարկեն : Այս բանը ինձի կարեոր երեցաւ , վասն զի գործիչները մեծ մասսամբ անփորձ և հաւատքի մէջ տկար էին . և մանաւանդ դեռ ընտանի չէին իրենց դտնուած նոր տեղերուն գաւառաբարափին և սովորութիւններուն : Սակայն երբ ես տեղէ տեղ կը ճամփորդէի և պատսպարանները կ'այցելէի , Աւետարանը քարոզելու ամէն առիթէ կ'օգտուէի , թէ՛ քաղաքներուն և թէ՛ գիւղերուն մէջ . յաճախ հիւանդներ կը բժշկէի և դեեր կը հանէի : Ուստի այս և ուրիշ կերպերով շատ հաւատացեալներ զանազան պատսպարաններու հետ յարաբերութեան մէջ կը դտնուէին և կիրակնօրեայ պաշտամունքներու կը յաճախէին , թէկ իրենք երբեք ափին գործածած չէին :”

Բայց երբ ժամանակ անցաւ պարագաները սկսան փոխուիլ : Պատսպարանի գործիչները չնորհքի և փորձառութեան մէջ զարգացան : Իրենց աշխատութիւնները օրհնութեան պատճառ եղան , և մինչև իսկ անհամակիր ժողովուրդներու մէջ հաստատուիլ յաջողեցան : Ամէնը կրնային տեսնել անոնց ըրած

բարիքը, և զգալ անոնց շարժառիթներուն անկեղծութիւնը և անոնց ապրած կեանքերուն անձնութրութիւնը։ Ամէն կողմ բարեկամներ ունէին։ և շատ երախտապարտ հիւանդներ յօժարակամ կը բանային իրենց տուները ժողովներու համար։ Եթէ միայն իւրաքանչիւր պատսպարանի վարչական մարմնոյն անդամները շատնային, այնպէս որ աւելի փորձառու գործիչներ աղատ ըլլային օրերով կամ շաբաթներով երժալ Աւետարանը քարոզել և սորվեցնել, շատ օդակար կրնար ըլլալ այնպիսի տեղերու մէջ ուր ուէ միսիոնար չկար։

Այս տարբեր առաջարկութիւն մըն էր։ և որովհետեւ կու գար այնպիսի բարեկամներու կողմէ որոնց կարծիքը կը յարգէր երէց չչի՝ ուստի աւելի գնահատելի էր իրեն համար։ Պէտքը և օգուտները տեսաւ։ և սա փաստին զօրութիւնը զդաց թէ ուրիշ քարոզիչներ չչին կրնար աւելի սիրով ընդունուիլ կամ աւելի մեծ աղղոքութիւն ունենալ քան այն մարդիկը որոնք, գիտէին թէ, իրենց կեանքերը նուրիած են այսքան դժուար և ծանր գործի մը։ և այսպէս ամէն դասակարգի երախտագիտութիւնը պիտի շահէին։ Բայց այս բանին մէջ ծանր խնդիրներ կային, և չչի զգոյշ էր, և բան մը ընելէ առաջ պէտք էր վստահ ըլլար թէ այդ բանը Աստուծմէ է։ չընկ—թընկի գաւառին մէջ ուշնեցած տխուր փորձառութիւններուն միջոյաւ

համոզուած էր թէ պէտք չէ որ մարդիկ շատ շուտ հանրային գործերու մէջ մտնեն։ Նոր դարձի եկած խոստմնալից շատ մարդիկ քաշալերուած էին և մինչև իսկ զիրենք ստիպած էին Աւետարանը քարոզել, և սակայն իրենց կեանքերը ըստ բաւականին ճշմարտութեան աղղեցութեան ներքև չէին որ իրենց վկայութիւնը աղղու ըլլար։ Այսպիսի պարագաներու մէջ հետեւանքը անյաշողութիւն էր։ Ենթարկուելով փորձութիւններուն այնպիսի գիրքերու՝ որոնց իրենք անյարմար էին։ կը հպարտանային և իրենց անձին օգուտը կը փնտուէին։

Սակայն ասոնց յաջորդեցին աւելի խաղաղ տարիներ։ և անտարակոյս, հիմա, չընկ—թընկի Քրիստոնեաներէն շատերը այսպիսի գործի մը համար պատրաստուած էին։ Ոչ թէ միայն Աւետարանը կը քարոզէին իրենց յօժար կամօք, այլ իրենց քարոզածին համաձայն կեանքեր կ'անցընէին, ուրիշներու օգնելու փափաքով լեցուն։ Ոմանք Սուրբ Գիրքի վրայով բաւական լաւ հմտութիւն ստացած էին, և իբր քարոզիչ տաղանդներ ունէին, այնպէս որ իրենց երկրացիները սիրով կ'ընդունէին զանոնք։ Այս մարդոց պատըսպարաններու վարչական մարմնոյն միանալը, թէ՛ գործին արժէքը պիտի աւելցնէր, և թէ՛ պատճառ պիտի ըլլար ապագայ լայնածաւալ օրհնութիւններու։

Հշի ընդհանրապէս կարող էր գիտնալ թէ բան մը ընելու յարմար ժամանակը ե՛րբ է, ինչպէս նաև թէ ո՞րն է ընելու ուղիղ բանը . և երբ այս բաներուն համոզուէր, այլ ևս բանի' մը առջև չէր կամեր : Տարւոյն սկիզբները այս գաղափարին Աստուծմէ ըլլալը որոշապէս զգաց . և հիմա, երբ Հօհ—չօ կ'երթար այս նպատակին իրագործման համար, առնուելիք կարեոր քայլերուն վրայ կը խորհէր : Թէ է Հշի չէր զգար, սակայն այս ձեռնարկը իր կեանքի դործին վրայ կատարուած վերջին հպումն էր :

“Հօհ—չօի համաժողովին մէջ,” կը գրէ Հշի, “պատսպարաններուն համար նոր կանոններ պատրաստեցի . կը հաւատայի թէ Տէրը նոր գործիներ պիտի զրկէ, որպէս զի այսուհետեւ իրագանչիւր պատսպարանի մէջ գտնուին երկու պատասխանատու մարդիկ, մէկը ներքին կարդագրութիւններու հոգ տանելու, և միւսը բոլոր շրջակայ տեղերու մէջ Աւետարանը քարոզելու : Յարմար սեպեցինք, և որոշեցինք որ այս աւետարանիները ճամբորդութեան միջոցին իրենց հետ պաշար չառնեն . վասն զի տեսնելով թէ պատսպարաններէն ձրի գեղ կը բաժնուի այլ և այլ հիւանդութիւններ բուժելու համար, ոչ թէ միայն ափիոնամոլութենէ ազատուոզները յօժարութեամբ իրենց տուները կ'ընդունէին աւետարանիները, այլ շատ ուրիշներ նաև

ուրախութեամբ կը հիւրընկալէին զանոնք առանց փոխարինութեան :

“Եղբայրներէն ոմանք կը վախնային թէ երբ գործիները այսքան շատնան՝ ծախքերը հոգալու անկարող պիտի ըլլան : Սակայն ես Սուրբ Գիրքին խօսքերը կը յիշէի և զանոնք կը խրախուսէի՝ ըսելով, ‘Պռաջ խնդրեցէք Աստուծոյ թագաւորութիւնը և անոր արդարութիւնը’ (Մատ. Զ. 33), և ձեր երկնաւոր Հայրը անշուշտ պիտի հոգայ ձեր բոլոր պէտքերը՝ Ես ալ շարունակ պիտի վստահիմ Յիսուսի սուրբ խօսքերուն, և առաջ պիտի երթամ առանց վախնալու :”

Այսպէս էր որ պատսպարանները կանոնաւոր միսիոնարական կայաններ եղան վասն զի այս ծրագիրը Աստուծոյ օրհնութեամբ յաջողեցաւ : Վարիշներէն շատերը իրենց քարոզական և հովուական կարողութիւնները զարդացուցին : Եւ Հշի իր կեանքին վերջին տարիներուն մէջ, որոնք արագօրէն կը սահէին կ'երթային, Կուրախնար տեսնելով պղտիկ եկեղեցիներու կազմուիլը և օրհնութեան պատճառ ըլլալը . և այս արգիւնքները ուրիշ միջոցաւ չէին կրնար առաջ դալ :

վերակացութիւն կ'ընէին . և ուրիշ տասնը-
հինգ կամ քսան եղայրներ յատկացուած
էին տեղական կեդրոններու գործին հոգ-
տանելու : իմ խրատովս Երէց Հշի ամէնուն
վրայ ի գործ կը դնէր տեսակ մը եպիսկոպո-
սական իշխանութիւն :

“Ոյս մարդոցմէն ոչ մէկը ունէ թոշակ
կամ դրամական օգնութիւն կ'ընդունէր այն
առաքելութենէն որուն անդամ եմ ես , կամ
ունէ օտար աղբիւրէ : Ամէնն ալ իրենքդիրենք
կը հոգային . կամ իրենք դրամական միջոց-
ներ ունէին , և կամ , ինչպէս շատեր , ի-
րենց ապրուստը հայժայիթելու համար կ'աշ-
խատէին :

“Ոյս կարեոր խնդրոյն մէջ մեր գործելու
ակզրունքն էր երբեք ունէ մէկը եկեղեցական
պաշտօնի չկարգել մինչև որ հաստատապէս
չցուցնէր թէ կարող է այս պաշտօնը ընդու-
նելի կերպով և իր եղրայրներուն օգտին
համար կատարել : Սուրբ Գրոց սորվեցուցած-
ները , ինչպէս Ա. Կոր. Ժ. Վլուխը յայտնա-
պէս կը նշանակեն թէ երբ Աստուծոյ Հոգին
կուապաշտներու մէջէն հաւատացեալներու
խումբ մը կը ժողվէ՝ անոնց մէջէն կը պատ-
րաստէ անհատներ որոնք տարբեր տարբեր
աստիճանաւ և այլեայլ կերպերով կարող
կ'ըլլան նպաստել ամբողջին բարելաւութեան:
Արդարեւ մեր պարագաները մեզ կը ստիպէին
այս ճշմարտութիւնը խիստ պարզօրէն և ուղ-

ԳԼՈՒԽ Ճ

ԵՐԵՑ ՀՇԻՒ ՎԵՐԶԻՒՆ ՏԱՐԻՆԵՐԸ ԵՒ
ԵՐԿՆԱՅԻՆ ՀԱՆԳԻՄԸ ՄՏՏՆԵԼԸ

“Երբ տարիները առաջացան ,” կը գրէ Մր.
Հոսթ , “գոհութեամբ կ'ըսեմ թէ , իմ Երէց
Հշին հետ ունեցած յարաբերութիւններս ա-
ւելի սերտ և թէ՛ մեղի և թէ՛ եկեղեցին
համար օգտակար եղան : Գործը անդադար
առաջ կ'երթար . գիւղային ժողովներու թիւը
կ'աւելնար և անդամներուն Քրիստոնէական
նկարագիրը կը զարգանար . այնպէս որ Հշին
հիւանդութեան ժամանակ մկրտուեցան իրը
եօթը հարիւր անձինք , որոնցմէ հինգ հարիւրը
զեռ կ'ապրին և բարի Քրիստոնեաներ են :
Աւետարանի գործը իր ճիւղերը տարածած
էր հարիւրաւոր մշոններ հեռուները , և յա-
ջողած էր հասնիլ Շէն—սի , Հօ—նան և Զիհ
—լի կոչուած երեք իրարու մօտ եղող գա-
ւառները :

“Չորս օգնական Երէցներ կային , որոնք այս
գաւառին աւետարանչական ընդարձակ գործին

դակի ընդունիլ։ Երբեք չէինք մոռնար թէ մասնաւորաբար հրահանդուած մարդոց աշխատութիւնները անոնց օգտակարութիւնը կատարելագործող միջոցներուն մէկ մասը կը կազմեն։ Եւ եկեղեցիներուն մէջ հրապարակային պաշտամունք վարող պաշտօնեաներուն Սուրբ Գիրքի մանաւանդ Նոր կտակարանի մասին հմտութիւն ունենալը և դայն օգտակար և գործնական եղանակաւ մը բացարելու կարող ըլլալը խիստ կարևոր պայման մըն էր։

“Սուրբ Գիրքը ուսումնասիրելու ատեն խիստ կարևոր է յիշել թէ մեր նպատակն է ճշմարտութեան նկատմամբ աւելի պարզ տեսութիւններ ստանալ։ Արբահամի խահակը գոհ ընելուն մէջ ներքին մեծ նշանակութիւն կրնամ տեսնել։ Սակայն իմ կեանքիս մէջ ես ալ Մօրիա լեռ մը ունիմ։ Եւ ինծի համար արդարե կարևոր խնդիրը այդ է։ Նոյնպէս Յակոբի փորձառութեան զարդանալը կրնամ հասկնալ։ Թէ բեթէլ աստիճան մը կը նշանակէր, և ֆանուէլ տարբեր աստիճան մը, և թէ այս երկուքին միջև շատ միջոց կայ։ Բայց և այնպէս, ես ալ այդ նոյն ճամբէն անցնելու եմ։”

Հչի համոզուած էր թէ ոչ մէկ բան կրնայ վաս հասցնել Աստուծոյ յանձնուած կեանքի մը, առանց Անոր որոշ նպատակին կամ թոյլտութեան։ և թէ մինչև իսկ այն տագնապները զորս նպատակաւ կը ծրագրէ

դեղ այսինքն “Սատանայի հրեշտակ մը, զիս նեղելու համար” (Բ կոր. ԺԲ. 7), կրնան փոխութ այնպիսի միջոցներու որոնք լիովին կը ցոլացնեն իր փառաւոր զօրութիւնը որ “տկարութեան մէջ կը կատարուի” (Բ կոր. ԺԲ. 9)։ Յետոյ կռապաշներու մեծ առաքեալին Պողոսի յաղթութեան ուրախալից երգը եղաւ նաև Հչի որտին երգը։

“Անոր համար հաւներ եմ ես տկարութիւններու, նախատինքներու, տառապանքներու, հալածանքներու ու նեղութիւններու՝ Քրիստոսի համար։ վասն զի երբ կը տկարանամ, այն ատեն զօրաւոր եմ։” Բ կոր. ԺԲ. 10։

Հչի իր անցուցած հոգեոր կեանքին համաձայն՝ իր օրերուն վախճանին մօտ կ'աշխատէր ժողովուրդին աչքերը իր վրայէն մէկդի դարձնել, և զանոնք ուղղակի Աստուծոյ հետ յարաբերութեան առաջնորդելու։ Քանի՛ ժամանակը կը յառաջանար՝ այնչափ աւելի կը զգուշանար իր ձեռքերը հիւանդներու և դեկրէ տանջուող մարդոց վրայ գնելէ և անոնց անմիջական բժշկութեան համար աղօթելէ։ Ասոր պատճառը իր հաւասքին պակսած ըլլալը չէր։ Այլ աւելի խորապէս համոզուած ըլլալը թէ գլխաւոր բանը Աստուծոյ հետ ուղիղ յարաբերութիւն ունենալն է։ և թէ կարելի է հիւանդութիւնը միջոց մըն է զոր Տէրը կը գործածէ տառապող հոգին իւրեն աւելի մօտ քաշելու համար։ Երբ մար-

Դիկ ճշմարտապէս Տէրը վնատուէին, ճիշտ առաջուան չափ պատրաստ էր անոնց համար աղօթելու և անոնց հիւանդութենէ աղատուիլ խնդրելու։ Սակայն քանի մը յիշատակելի փորձառութիւններով սորված էր թէ եթէ մարդիկ ճշմարտապէս Տէրը չփնտուէին, ինք չէր համարձակեր, ինչպէս կ'ըսէր, “Աւետարանին զօրութիւնը չարաչար գործածելու։”

Անդամ մը սաստիկ վէճ մը ծագեցաւ միենոյն պատսպարանին մէջ գործող երկու մարդոց միջև։

Հչի երրորդ օրը, երբ դեռ ծոմ կը պահէր, վստահ եղաւ թէ իր աղօթքներուն պատասխանը ընդունած էր։ Յետոյ անմիջապէս գնաց այդ եղբայրները փնտուելու, և զանոնք իր սեներակը բերելով քանի մը սիրալիր խօսքերով աղաչեց որ ամէն դառնութիւն և փոխադարձ ամբաստանութիւն մէկդի դնեն, և իւրաքանչիւրը իր յանցանքը խոստովանի Աստուծոյ և իր ընկերին։

“Եղբայրներ,” ըստ, “յանցանքը գլխաւորաբար իմս է։ Եթէ աւելի աղօթող և խոհեմ ըլլայի ձեր օգտին համար, հաւանօրէն ձեր երկուքը միենոյն պատսպարանին մէջ երբեք դրած պիտի ըլլայի։ Կը զդամ թէ այս մասին ես Աստուծոյ դէմ մեղանչած եմ, ինչպէս նաև ձեր երկուքին դէմ։ Իւրաքու չի՞պիտի ներենք, և Անկէ ներում խնդրենք։”

Մարդոց զայրոյթը բոլորովին իջաւ։ Գանգատելու կամ իրար ամբաստանելու համար ըսելիք խօսք մը չունէին։ Հչի սիրով և Սուրբ Հոգիով լցուած անոնց հետ աղօթեց։ մինչեւ որ շատ արցունքներով հաշտուեցան, և գժուարութիւնը վերցաւ։

“Երբեք չեմ ճանանար այնպիսի մէկը,” ըստ Մը. Հօսթ այս դէպքին նկատմամբ խօսելով, “որ Հչի նուազ ապաւինի իր կարողութեան։ Անոր հետ երկար ատեն յարաբերութեան մէջ գտնուող մէկու մը համար շարունակական դաս մըն էր անոր կեանքը։ Վասն զի եթէ ուեէ մէկը իրաւունք ունէր՝ ամարմինի վրայ վատահութիւն՝ ունենալու (Փիլիպ. Գ. 3) այն ալ սիրելի Հչին էր։ Սակայն Հչի բոլորովին այդ ոգիէն ազատուած էր։ Մինչեւ իսկ իր խոհեմութեան չէր վստահեր առանց Աստուծոյ առաջնորդութեան։ Եթէ մէկը բոլորովին պարզ բան մը հարցնէր իրեն, Հչի կ'ըսէր, ‘Այդ մասին Աստուծոյ աղօթեմ։’ Ճիշտ հիմա չեմ գիտեր։’ կամ, ‘Ետքը կ'ըսեմ, երբ Տէրոջը հարցնեմ։’”

1895ի ամառն էր։ Օգոստոսի տաք օրերուն, ցորենի հունձքին ժողվուելէն վերջ, Հչի մասնաւոր համաժողով մը գումարեց երտան մէջ, պատսպարանի գործը զօրացնելու և ընդարձակելու մասին ծրագիրներ պատրաստելու համար։ Շատ բան կար իր մտքին մէջ ապադայ կարելիութիւններու նկատմամբ։

Դիկ ճշմարտապէս Տէրը վինտուէին, ճիշտ առաջուան չափ պատրաստ էր անոնց համար աղօթելու և անոնց հիւանդութենէ աղատուիլ ինդրելու։ Սակայն քանի մը յիշատակելի փորձառութիւններով սորված էր թէ եթէ մարդիկ ճշմարտապէս Տէրը չվինտուէին, ինք չէր համարձակեր, ինչպէս կ'ըսէր, “Աւետարանին զօրութիւնը չարաչար գործածելու։”

Անդամ մը սաստիկ վէճ մը ծագեցաւ միենոյն պատսպարանին մէջ գործող երկու մարդոց միջև։

Հմի երրորդ օրը, երբ դեռ ծոմ կը պահէր, վստահ եղաւթէ իր աղօթքներուն պատասխանը ընդունած էր։ Յետոյ անմիջապէս գնաց այդ եղբայրները վինտուէլու, և զանոնք իր սենեակը բերելով քանի մը սիրալիր խօսքերով աղաչց որ ամէն դառնութիւն և փոխադարձ ամբաստանութիւն մէկդի դնեն, և իւրաքանչիւրը իր յանցանքը խստովանի Աստուծոյ և իր ընկերին։

“Եղբայրներ,” ըստու, “յանցանքը գլխաւորաբար իմն է։ Եթէ աւելի աղօթող և խոհեմ ըլլայի ձեր օգտին համար, հաւանօրէն ձեր երկուքը միւնոյն պատսպարանին մէջ երբեք դրած պիտի չըլլայի։ Կը զգամ թէ այս մասին ես Աստուծոյ դէմ մեղանչած եմ, ինչպէս նաև ձեր երկուքին դէմ։ Իրարու միպիտի ներենք, և Անկէ ներում ինդրենք։”

Մարդոց զայրոյթը բոլորովին իջաւ։ Գանգատելու կամ իրար ամբաստանելու համար ըսելիք խօսք մը չունէին։ Հմի սիրով և Սուրբ Հոգիով լեցուած անոնց հետ աղօթեց։ մինչև որ չատ արցունքներով հաշտուեցան, և դժուարութիւնը վերցաւ։

“Երբեք չեմ ճանչնար այնպիսի մէկը,” ըստ Մը. Հօսթ այս դէպքին նկատմամբ խօսելով, “որ Հմի նուազ ապաւինի իր կարողութեան։ Անոր հետ երկար ատեն յարաբերութեան մէջ գտնուող մէկու մը համար շարունակական դաս մըն էր անոր կեանքը։ Վասն զի եթէ ուեէ մէկը իրաւոնք ունէր մարմինի վրայ վստահութիւն՝ ունենալու (Փիլիպ. Գ. 3) այն ալ սիրելի Հմին էր։ Սակայն Հմի բոլորովին այդ ոգիէն ազատուած էր։ Մինչև իսկ իր խոհեմութեան չէր վստահեր առանց Աստուծոյ առաջնորդութեան։ Եթէ մէկը բոլորովին պարզ բան մը հարցնէր իրեն, Հմի կ'ըսէր, ‘Այդ մասին Աստուծոյ աղօթեմ։ Ճիշտ հիմա չեմ գիտեր։’ կամ, ‘Ետքը կ'ըսեմ, երբ Տէրովը հարցնեմ։’”

1895ի ամառն էր։ Օգոստոսի տաք օրերուն, ցորենի հունձքին ժողվուելէն վերջ, Հմի մասնաւոր համաժողով մը գումարեց իր տան մէջ, պատսպարանի գործը զօրացնելու և ընդարձակելու մասին ծրագիրներ պատրաստելու համար։ Շատ բան կար իր մտքին մէջ ապագայ կարելիութիւններու նկատմամբ։

Անցեալին մէջ ծէրը զարմանալի բաներ ըրած էր, իրենց առջև դրած էր բաց և մեծ դուռ մը. և Հշի յուսով և վատահութեամբ լցուն էր ապագայ օրերու համար :

Հեռուէն և մօտէն պատսպարաններու գործիչներ եկեղեցին առաջաւոր անդամներուն հետ եկան, մինչև որ երկու հարիւր հիւրեր լցուեցան Արևմտեան Զանկ գիւղին հին տան մէջ: Հշի անհուն սիրով և ուրախութեամբ ընդունեց այս սիրելի բարեկամները և անոնց պէտքերը հոգաց: Սակայն աւելի մեծ ուրախութեամբ և եռանդով լցուեցաւ երբ ժողովսերը սկսան: Պատսպարաններու գործին մասին շատ խնդիրներ ազօթքով խորհրդածութեան առնուելու կարուտ էին: Երբ իրենց փորձառութիւնը աւելնար, բնական էր թէ նոր յառաջդիմութիւններ կը թելադրուէին. և սխալմունքներէ և վէճերէ խոյս տալու և գործին հոգեոր օգտակարութիւնը աւելցնելու միջոցներ կ'առաջարկուէին: Թէև Հշի չէր կարծեր թէ իրենց մեթունները կատարեալ էին, սակայն կը հաւնէր անոնց. և ի սկզբան զգացածէն աւելի կը զգար թէ հետղետէ այս միջոցները աւելի ազդու կընան ըլլալ հոգիներ փրկելու համար, Աստուծոյ օրհնութեամբ: Որոշակի կը հասկնար թէ աւելի հսկողութեան պէտք կայ, և թէ ժամանակը եկած է որ փորձառու եղբայրներ իրեն հետ միանան իրը վերակացուներ գործին այլ և այլ

մասերուն վրայ: Եւ մեծ գոհունակութեամբ կը դիտէր զարդացումը այս մարդոցմէ ու մանց, որոնք մօտաւոր ապագայի մէջ այսպիսի պատասխանատուութիւն ստանձնելու հետղիետէ յարմար կ'երևէին:

Մարդ կը փորձուի երկարաբանելու այդ ամառուան համաժողովին փայլուն օրերուն, բերկրալի հաւատքին, սիրոյն և միութեան, Աստուծոյ շնորհքով կատարուած գործին, սորվուած դասերուն, և ձեռնհաս կարողութիւններուն վրայով: Հշի վաթսուն տարեկանին հասած էր, և հակառակ անդադար և յոգնեցուցիչ աշխատութեան, կորովի մարդ մը կ'երևէր: Հաճելի էր զինք տեսնել հոն, իր տան մէջ, շրջապատուած բարեկամներէ և գործակիցներէ որոնց սիրելի եղած էր նուի բական շատ կապերով. դէպ ի ետ կը նայէր շնորհակալութեամբ, և դէպ առաջ կը նայէր նոր անձնանուիրումով մը:

Համաժողովին վերջին օրերէն մէկուն մէջ Հշի խօսեցաւ քարոզ մը որ երբեք չպիտի մոռցուի: Ներկայ էին Քրիստոնէութեան հետամուտ շատ անձինք և շրջականներէն Քրիստոնեաներ, ինչպէս նաև պատսպարաններու գործիներ: Քարոզին բնաբանն էր մեծատունին և Ղաղարոսի առակը. այս կեանքին “ամէն օրը” և հանդերձեալ կեանքի “մեծ անդունդը”:

Երբ խօսեցաւ մեր այս աշխարհի վրայ
11

անցուցած կեանքին յաւիտենական հետեւ շանքներուն մասին, կարծես թէ երկինքէն լոյս մը կը լուսաւորէր անոր այս խօսքերը ։ Անոր քարոզը ահեղ զօրութիւնով լեցուն էր ։ Եթէ չշի գիտնար թէ այս վերջին անդամն է որ կը խօսի իր այնքան շատ սիրած եկեղեցին, ասկէ աւելի ջերմեռանդութեամբ չէր կրնար անոնց աղաչել որ բոլոր սրտով Աստուծոյ դառնան ։ Եւ այսպէս Քրիստոնեայ գործիշներու այդ պատմիկ խումբը ա'լ աւելի ոգեւորեալ փափաքներով և յաւիտենականութեան համար վկայող կեանքեր ապրելու առջադրութեամբ ցըռւեցան նորէն իրենց գործը չարունակելու ։

Համաժողովէն քանի մը օր վերջ Հի ըստ երկութին առողջ և զօրաւոր ըլլալով Հընկ—թընկ գնաց Մր. Հօսթը տեսնելու ։

Օդը տաք էր և ճամբորդութիւնը յոդնեցուցիչ, սակայն ինք կարծես չէր զգար, և այդ իրեկունը բերկութեամբ լեցուեցաւ այդ կողմերը առաջ տարուած գործին համար ։ Սակայն յանկարծ իր շուրջը եղողները փոփոխութիւն մը նշմարեցին ։ նուազեցաւ, և դեռ մէկը իրեն քով չհասած զգայազիրկ գետին ինկաւ ։ Քիչ մը վերջ սթափեցաւ, սակայն խիստ տկար կ'երեւէր ։ Եւ երբ մէկ երկու օր անցաւ և չշի չզօրացաւ, Մր. Հօսթ խորհեցաւ թէ խելացութիւն պիտի ըլլայ զայն Փինկ—եանկ տանիլ Տաք ։ Միլը Ուիլսոնի ինամքին յանձնելու համար ։

Փինկ—եանկի միսիոնարական հին տան մէջ չշի ամենայն սիրով ընդունուեցաւ ։ Զայն հանդարտ սենեակի մը մէջ դրին, յուսալով թէ քանի մը օրուան հանդիսատով պիտի կազդուրուի ։ Սակայն հակառակ եղած ամէն ջանքի, կարծես անկարող էր իր ոյժը վերստանալու ։

Ետքը խորհեցան թէ աւելի աղէկ կ'ըլլայ եր տունը փոխադրել զանիկա: Ամէն պարագայի մէջ, չշի կ'ուղէր առանց ժամանակ կորսնցնելու ճամբայ եղեւ ։ Ուստի իր կառքը բերել տուին, և ամէն խնամքով և զգուշութիւնով զայն Արևմտեան Զանկ գիւղը տարին ։ “Ինչ որ պատահի, ” ըստ երբ միսիոնարական տունէն կը մեկնէր, “Տէրոյը վստահինք ։”

Նախ այնպէս երեցաւ թէ տագնապելու պատճառ մը չկայ ։ Հանդարտ և խաղաղ պառկած էր պարտէղին վրայ նայող իր արեւոտ սենեակին մէջ, և բաները ըստ սովորականին առաջ կ'երթային, միայն թէ Տիկին չշի տունը կը մնար և բոլոր ժամանակը իր ամսւանոյն քով էր ։ Շատ խնամքի պէտք չունէր չշի, վասն զի մասնաւոր ցաւէ մը չէր տառապեր ։ Սակայն աղէկ էր որ երկուքը միասին ըլլային ։ վասն զի չշի շատ տկար էր ։ Մր. Հօսթ յաճախ հոն էր, և թէև չշի անզօր համար շատ չէր կրնար խօսիլ, սարպալուն համար շատ չէր կրնար խօսիլ, սարպալուն համար այցելութենէն կ'ախորժէր ։ Երէց կայն անոր այցելութենէն կ'ախորժէր ։ Երէց Սի ամէն բանի հոդ կը տանէր և գաւառին մէջ ամէն կողմ շատ աղօթքներ կը մա-

տուցուէին որպէս զի սիրելի Երեցը շուտով
ապաքինի :

Սակայն շաբաթները ամիսներ եղան . և
աշնան գոյները դաշտը կը պատէին , և դեռ
Հշի զօրացած չէր : Տոք Մելը Ուիլըն և
Տոք . Հուեթ Փինկ—եանկէ եկան , և ըրին
ամէն ինչ որ սէրը և ճարտարութիւնը
կարող էր ընել : Բայց ի զուր : Բժիշկնե-
րը յայտարարեցին թէ անոր հիւանդու-
թիւնը կատարեալ ուժասպառութենէ ա-
ռաջ եկած տկարութիւն մըն էր . հե-
տեանք շատ տարիներու անխոնջ աշխատու-
թեան . և սրտի տկարութեան նշաններ ալ
կ'երևէին : Եւ երկար ատեն վերջն էր որ
բարեկամները դժուարաւ համոզուեցան թէ
Հշի չափտի ապաքինի :

Ուրքան կը փափաքէր որ կարենար զօրու-
թիւնը վերատանալ քիչ մը ատեն ևս աշ-
խատելու հոն՝ ուր կարօտութիւնը շատ մեծ
կ'երևէր : Հին խաւար օրերէն ի վեր երբ
այդ նոյն սենեակին մէջ միայն ափիոն ծխե-
լու համար կ'ապրէր , Աստուծոյ նորհքը
ո՛քան զարմանալիօրէն յայտնուած էր իրեն :
Սակայն ամէն բան խիստ շուտով անցած էր :
Քիչ մը գործ կատարուած էր , կեանքի
քանի մը դասեր սորվուած էին , քանի մը
պատեհութիւններէ օգուտ քաղուած էր անոր
գիտութեան և նմանութեան մէջ զարգանալու ,
և “Ճանչնալու զանիկա և անոր յարութեանը
զօրութիւնը ու անոր չարչարանքներուն հա-

զորդ ըլլալը , անոր մահուան կերպարանքը
առնելով” (Փիլիպ. գ. 10) . բայց ո՛հ , ո՞ր-
քան բան կը մնար դեռ : Քանի մը հոգիներ
փրկուած և հաղարաւոր ափիոնամներ ա-
զատուած էին . բայց ասիկա միայն սկզբնա-
ւորութիւն էր , և աւելի ընդարձակ պատե-
հութիւններ մօտ կ'երևնային : Եւ արդարե
այնպէս էր : Սակայն անոր ձեռքով չպիտի
իրագործուէին :

Ուժասպառ եղած էր անիկա , այս սակայն
իր սիրած Տէրոջը ծառայութեան մէջ : Ընկ-
ճուած էր , սակայն Անոր ոտքերուն առջև :
Անոր նուիրած էր իր բոլոր զօրութիւնը և
քաղցրութիւնը : Սակայն , ո՛հ , ինք հարուստ
և օրհնեալ էր : Անոր շուրջ գտնուողները
կրնային վշտանալ և լալ . բայց եթէ կարելի
է որ հրեշտակներ մարդկային սիրտերու ե-
րանութեան ցանկան , անշուշտ այդ մահա-
մերձին պիտի նախանձէին , գիտնալով այն
սիրալիր ընդունելութիւնը , այն խանդա-
վառ ողջոյնը որ Հշի կը սպասէր ստուերէն
անդին :

Դեռ շատ անզօր վիճակի մէջ չինկած , Երեց
Հշի հրահանգներ տուաւ հեռու եղող պա-
տըսպարաններէն մէկ քանիները առժամա-
պէս գոցելու համար : Գիտէր թէ իր մահ-
ուանէն վերջ դժուարին ժամանակ մը պիտի
գար , և ջանաց կարելի եղածին չափ պատ-
րաստութիւն տեսնել անոր համար : Անձկու-

թիւն պատճառող խնդիրներու մասին հարցուց, և գործին համար նոյն խորին շահագրգութիւնը ցուցուց և վստահութիւնը՝ թէ Տէրը հոդ պիտի տանի և շարունակէ գործը ցորքան իր փառքին համար ըլլար այն։ Սակայն Հշի խիստ ուժասպառ եղած էր, և յուզման չէր կրնար տոկալ։ Վերջապէս այլ ևս ազօթերու համար չէր կրնար ծնրադրել, և մինչև իսկ խօսելու անկարող եղաւ։ Հետանդութիւն կամ ցաւ չունէր։ Կեանքը աստիճանաբար կը բաժնուէր իրմէ իր փիզիքական զօրութիւններուն սպառելէն առաջ։

“Տէրը իմ զօրութիւնս կ'առնէ,” ըստ “կ'երեայ թէ գործս լմնցած ըլլալուն համար է։”

Ճիշտ վեց ամիս մահուան և կենաց մէջ տեղ տատանեցաւ։ Վերջերը երբեմն դրեմէ զգայաղիրկ կ'ըլլար։ Տունը լեցուն էր, սակայն ամէն բան խիստ հանդարտ էր։ և շատ ազօթքներ կը մատուցուէին։ Յունուարի վերջերը հարբուխէ առաջ եկած կոկորդի ցաւէ սկսաւ տառապիլ և չնշառութիւնը դժուարացաւ։ Այն ատեն իր շուրջ գտնուող ները ստիպուեցան համոզուիլ թէ վախճանը մօտեցած է։ Թէ երկար ատենէ ի վեր այս տիսուր հետևանքը կ'ակնկալէին, սակայն հարուածը սոսկալի էր։ վասն զի Հշի անպատմելիօրէն սիրելի էր հարիւրաւորներու ։ Զօրաւոր մարդիկ իրենց վիշտը չէին կրնար

դսպել, և տղոց նման կը հեծկտային։ Սակայն Տիկին Հշի իր արցունքներուն մէջէն կարող եղաւ ըսել,

“Ես Յիսուսի վրայ կը խորհիմ, և Անիկաբաւական է։”

Եւ այսպէս 1896 տարւոյն ֆետրուար 19ի առաւոտը Հշի յտւիտենական կենաց և անոր աւելի բարձր ծառայութեան փոխադրուեցաւ։

Մէկը անոր վրայ չկրնար խորհիլ իբր մեռածի վրայ։ այլ իբր այնպիսի մէկուն վրայ որ անբաղդատելիօրէն կենդանի է այն աշխարհին մէջ ուր Անոր ծառաները զինք տեսներով կը ծառայեն իրեն։ Վախճանեալը հոս վարը խաւարի մէջ իր բոլոր ունեցածը Անոր տուաւ։ Ոչ մէկ բան թանկագին էր իրեն եթէ Յիսուսի համար կրնար գործածուիլ։ ոչ մէկ աշխատութիւն տաժանելի էր եթէ անով կրնար վրկուիլ հոգի մը որուն համար Ան մեռած էր։ Ոչ մէկ խաչ ծանր կ'երևէր, եթէ վարդապետին համար էր։ ոչ մէկ ճամբայ դժուարին էր որուն վրայ Անոր օրհնեալ ոտքերը կոխած էին։

“Եթէ մէկը ինծի կը ծառայէ, թող իմ ետեկս գայ։ ու ես ուր որ եմ, իմ ծառասալ հոն պիտի ըլլայ։ եթէ մէկը ինծի կը ծառայէ, Հայրը պիտի պատուէ զանիկա։” Յովհ. Ժթ. 26։

Եւ այսպէս ան մեր տեսութենէն կ'անցնի կ'երթայ Տէրոջը հետ կատարեալ միութեան

աւելի լեցուն կեանքի մը , բոլոր յաւիտե-
նականութեան մէջ , անհուն խամնդի մէջ կը
զարդանայ , Անոր փառաւոր նպատակները
կը կատարէ , և կը մասնակցի յաղթանակին
և սիրոյն Անոր՝ որուն “իշխանութեանը մեծ-
նալուն . . . սահման չկայ :” Եսայ . թ . 7 :

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ԳԼՈՒԽ

ԶԻՆՈՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՍՈՍ.ՔԵԼՈՒԹԻՆՆԵՐԸ

Զինաստան , Ասիոյ արևելեան կողմը , աշ-
խարհիս մէջ մէկ կառավարութեան ներքե-
գտնուող ամէնէն ընդարձակ երկերն է :
Հնդկաստան անոր գրեթէ երեք չորրորդ մեծու-
թիւնը միայն ունի : Զինաստանի բնակիչներուն
թիւը իբր 400,000,000ի կը հասնի , այսինքն
ամբողջ աշխարհի բնակիչներուն թիւին մէկ
չորրորդն է : Զինաստանի պատմութիւնը և
քաղաքակրթութիւնը շատ հին է , բայց բնա-
կիչներու այս ստուար թիւին հարիւրին
իննառնըինը կռապաշտ են : Կոմիլւկիոսի
վարդապետութիւնը աւելի բարոյագիտական
իմաստասիրութիւն մըն է քան թէ կրօնք
մը : Զինաստանի մէջ Պուտտայականութեան
յարողներու ստուար թիւ մը կայ : Բայց նախ-
նիքներու մատուցուած յարդանքը , որ պաշ-
տումի կը հաւասարի , ուրիշ ունէ երկրէ ա-
ւելի որոշակի և առ հասարակ Զինու կրօնքն
է : Հին գրութիւնները խորին յարդանքը կը
պահուին հոն , և մարդ մը այնքան գիտուն
կը համարուի որքան քաջ հմտութիւն որ ու-
նենայ այս դասական գրութիւններուն :

Այսպէս նաև մէկու մը պաշտօնի մը բարձրաց նալու յոյօր աւանդական այս ուսումներու նկատմամբ իր ունեցած կարողութենէն կախեալ է : Չինացին ձեռներէցութեան մեծ կարողութիւն, յարատեսութիւն և հաստատամութիւն ունի, և կ'ապրի և կը զարգանայ առողջութեան այնպիսի աննպաստ պայմաններու մէջ, որոնց Եւրոպացի մը չկրնար տոկալ :

Չինացիները անձնավստահ և իրենք իրենց բաւող ժողովուրդ մըն են : Չինացիներու տոհմային դոյութիւնը 2,000 տարուան է, և իրենց փաւերական պատմական արձանագրութիւնները 2,600 տարուան հնութիւն ունին, մինչ հատակոտոր արձանագրութիւններ 3,200 տարուան հնութիւն կը ցուցնեն : Արևմտեան և կեդրոնական Ասիրի և Հաւրային Արեելեան Եւրոպայի մեծ հին միապետութիւններու ժամանակակից պատմութիւն մը ունի Չինաստան, և թէե ասոնց ամէնն ալ այսօր միայն պատմութեան մէջ կ'երեին, սակայն Չինաստան իր դոյութիւնը պահած է : Իրենց տոհմային հպարտութիւնը և օտարականներու հանդէպ տածած արհամարհանքը բնական է :

Չինաստանի ժողովուրդը չորս դասակարգերու կը բաժնուի : Առաջին՝ գրական դասակարգը, երկրորդ՝ հողագործ դասակարգը, երրորդ՝ արհեստաւոր դասակարգը, չորրորդ՝ վաճառական դասակարգը : Ուազմային

ժողովուրդ չեն՝ և հետևաբար զինուորական դասակարգ չկայ :

Բնակչութիւնը շատ խիտ է, և մանկասպանութիւնը խիստ սովորական : Չինաստան մեծ աշխատութեամբ առաջ բերուած գրականութիւն մը ունի, որուն սկզբնաւորութիւնը 3,000 տարիէ աւելի հին է : Այս գրականութիւնը կը պարունակէ պատմութիւն, բանաստեղծութիւն, բարոյագիտական և իմաստափրական գիրքեր, և գիտական ճառեր : Չինական գրականութիւնը չփորձեր քննել գերագոյն իշակին բնութիւնը և ստորոգելիքները : “Երկինք” անունին տակ աղօտ կերպով կը փնտուէ զԱստուած :

Քրիստոնէութիւնը Չինաստան մտաւ Քրիստոնէութեան առաջին դարերուն մէջ : Աւանդութիւն մը կայ թէ թովմաս առաքեալ Չինաստանի մէջ Աւետարանը քարոզեց :

Ստոյդ է թէ շատ կանուխ, վեցերորդ դարուն սկիզբները, Նեստորականներ իրը միսիոնար Չինաստան գացին, և կաթոլիկ առաքելութիւններ քարոզել սկսան հոն 13րդ դարուն, և մեծ յաջողութիւն ձեռք բերին 16րդ դարուն մէջ : Հազարէ աւելի եկեղեցիներ հաստատուեցան և բիւրաւորներ դարձի եկան :

Աւետարանական Քրիստոնեաներու Չինաստանի մէջ Քրիստոնէութիւն հաստատելու ձեռնարկելը հարիւր տարիէն քիչ մը աւելի

է ։ Իբր յիսուն տարի առաջ ամէն բան սկզբնական և շատ սահմանափակ էր ։ Միսիոնարները և բոլոր օտարագղիքները քանի մը ծովեղերեայ քաղաքներու մէջ որոշուած տեղեր միայն արտօնուած էին բնակիլ ։

Գալ տարի ճիշտ հարիւր տարի պիտի ըլլայ Լոնտոնի Միսիոնարական Ընկերութեան կողմանէ իբր առաջին թողքական միսիոնար դրկուած Ռոպըրթ Մօրիսընի Քանթօնի մէջ Աստուածաշունչը թարգմանելու գործին ձեռանարկելը ։

Հիմա Անգլիական, Ամերիկեան և Գերմանական բաղմաթիւ միսիոնարական և Աստուածաշունչի ընկերութիւններ կան որոնք Զինաստանի աւետարանչական գործով կը դրազին ։ Կան 3,107 միսիոնարներ, որոնց 1,733ը կին են ։ Այն կերպը որով Զինացիները վերջապէս Քրիստոնեաներուն սորվեցուցածները մտիկ ընելու առաջնորդուեցան՝ գլխաւորաբար էր անոնց մէջ Սուրբ Գիրքը ցրուել և անոր ճշմարտութիւնները քարոզել, նաև ժողովուրդին վստահութիւնը և յարգանքը դրաւելու համար բժիշկ միսիոնարներու խիստ ընդարձակ գործունէութիւնը ։ Զինաստանի մէջ Աստուածաշունչի 10,000,000 օրինակներ շրջաբերուած են միայն Ամերիկեան Աստուածաշունչի ընկերութեան կողմանէ ։ Բրիտանական, Ակուլտական և Ամերիկեան Աստուածաշունչի ընկերութիւններուն Զինաստանի մէջ շրջաբերած Սուրբ Գիրքի

օրինակներուն թիւը 50,000,000է շատ պակաս չէ ։

Շահեկան և հրահանգիչ է այն կերպը որով Աստուածաշունչի գործը առաջ կ'երթայ ։ Իբր երեսուն տարի առաջ Նինչայի մէջ Տիւ անուն Զինացի վորագրիչի մը ձեռքքը Աւետարան մը անցաւ ։ Այս մարդը կարգաց վորքիկ գիրքը և ինքնիրեն ըսաւ, “Այս գիրքը աղէկ է ։ Պայն ծախող մարդը պիտի դտնեմ և նայիմ թէ իր գործերը իր գիրքին համաձայն են ։ Տիւ դտաւ գիրքը ծախող մարդը, որ Անգլիացի միսիոնար մըն էր ։ Միսիոնարին հետ խօսեցաւ, գաղտնապէս զայն դիտեց, երբ ասդին անդին կը ճամբորդէր ան՝ Տիւ անոր եռեւէն կ'երթար, և Հանքօի միսիոնարական տան մէջ անոր հանդիպեցաւ ։ Տիւ տեսաւ թէ այս միսիոնարը ծնրագրած ամէն որ շատ ժամանակ կու տար Աստուծոյ աղօթելու ։ Ինքնիրեն ըսաւ, “Այդ մարդուն կրօնքին մէջ բան մը ըլլալու է, վասն զի երբ առանձին է, և երբ գիտէ որ մէկը զինք չտեսներ, տակաւին աղօթելու ժամանակ կու տայ ։” Ուստի Տիւ սկսաւ հարցում ներ ընել այն կրօնքին վրայով որ աղօթելը հածելի կ'ընծայէր ։ Քանի մը ամիսէն Քրիստոնէութիւնը ընդունեց և մկրտուեցաւ ։ Քիչ մը վերջ միտքը եկաւ թէ հաւատալէ զատուրիչ պարտականութիւն մը ունի Քրիստոսի հանդէպ ։ Պէտք էր որ անոր վրայով իր բարեկամներուն խօսէր ։ Ուստի իր ծննդավայրը

գնաց, և երբ իր դործով կ'աշխատէր, սկսաւ ամէնուն խօսիլ Յիսուս Քրիստոսի վրայով և թէ Տէրը իրեն համար որքան մեծ բաներ ըրած էր: Անցեալ տարի Տիւ մեռաւ: Անոր յուղարկաւորութեան ներկայ էին մեծ թուով Զինացի Քրիստոնեաներ, որոնք Քրիստոսի առաջնորդուած էին անոր խօսքերովը և օրինակովը:

Վերջերս Հինկուաէն Զինացի Քրիստոնեայ մը միսիոնարներէն մէկուն նամակ մը դրեց պատմերով թէ ինք ի՞նչպէս դարձի եկած էր: 1866ին շրջիկ դրավաճառներ այս մարդուն գիւղին մէջ քանի մը Սուրբ Գիրք ծախեցին: “Ատկէ,” կ'ըսէ, “առաջ եկաւ այս արդիւնքը. հազարէ աւելի անձինք Քրիստոսի առաջնորդուեցան. տասնըեօթը եկեղեցիներ կազմուեցան. այդ գաւառէն տասնըէկ հոգիներ աւետարանիներ եղան, և հարիւրաւոր Քրիստոնեայ ուսանողներ կան: Ասիկա կը դրկեմ յայտնելու թէ ես մահուընէ Քրիստուեցայ Աստուածաշունչի միջոցաւ, և բարեներս մատուցանելու Աստուածաշունչի ընկերութեան պաշտօնեային:

Այսպիսի միջոցներով Զինաստանի մէջ Աւետարանական եկեղեցիներու անդամներուն թիւը 144,000ի հասած է, ինչ որ 400,000 հոգիէ բաղկացեալ Քրիստոնեայ ժողովուրդ մը կը նշանակէ: Միսիոնարութեան հետ յարաբերութիւն ունեցող 8,313 բնիկ քարոզիչներ և վարժապետներ կան, և միսիոնա-

բական դպրոցներու աշակերտներուն թիւն է իրը 50,000:

Ուսւեւճաբոնական պատերազմէն ի վեր վերջերս զարմանալի փոփոխութիւն մը տեղի ունեցած է Զինացիներու մէջ Արևմուտքէն եկող գիտութեան մասին իրենց բռնած դիրքին նկատմամբ: Խիստ շատեր կը փափաքին կարդալ ուեէ գիրք որ իրենց կը ցուցնէ արևմտեան ազգերու խորհած և հաւատացած բանները: 1904ին Զինաստանի մէջ շրջաբերուեցաւ երկու միլիոն Աստուածաշունչի կամ նոր կատակարանի օրինակներ: Միսիոնարական դպրոցները լեփ լեցուն են: Քրիստոնեայ միսիոնարներու Զինաստանի մէջ գործելու առիթը եկած է: Իրաւ է թէ այդ ընդարձակ կայսրութեան մէջ շատ մարդիկ կան որոնք կը հակառակին արևմտեան ազգեցութեան: Անտարակոյս ուրիշ շատ ընդդիմութիւններ ևս պիտի ըլլան ամէն այն բաներուն գէմ որոնք Քրիստոնէական են: Բայց այս ամէնը միայն մէկ մասն է այն մեծ փոփոխութեան որ տեղի կ'ունենայ այս հին կայսրութեան մէջ: Այս ընդարձակ երկրին մէջ շատ երեւլի մարդիկ կան որոնք Քրիստոնէութեան հակառակ չեն: Անցեալ Փետրուարի սկիզբները Զինական մասնաւոր պատուիրակութիւն մը Նիւ Եորք հասաւ՝ երբ Միացեալ Նահանգները կ'այցելէր: Ամերիկեան Միսիոնարական ընկերութիւնները հացկերոյթ մը սարքեցին ի պատիւ այս պատուիրակու-

թեան, և պատուիրակներէն մէկը իր ուղերձին
մէջ սապէս ըստ, “Ուրախութիւնով կը յայ-
տարաբենք Ամերիկեան միսիոնարներու կա-
տարած դերը Զինացի ժողովուրդին յառաջ-
դիմութեան համար : Անոնք արևմտեան քա-
ղաքակրթութեան ըյսը սփուած են Զինու
կայսրութեան ամէն անկիւններուն և խորշե-
րուն մէջ : Անդին ծառայութիւն մատուցած
են Արևմտաքի կրօնական և գիտական գիր-
քերը Զինարէնի թարգմանելու ծանր աշխա-
տութեամբ : Անոնք աղքատներու և տա-
ռապեալներու սփոփանքին և երջանկութեան
կը նպաստեն հիւանդանոցներ և դպրոց-
ներ հաստատելով : Զինու արթնութիւնը,
որ մօտալուտ կը թուի, շատ բան կը
պարտի միսիոնարներու աղքեցութեան :
Այս ծառայութեան փոխարէն Զինաստան
ձեզի ապերախտ չպիտի գտնուի :” Միսիոնա-
րական գործի նկատմամբ այսպիսի տեսու-
թիւն մը յայտնապէս կը ցուցնէ թէ Զինաս-
տան այլ ևս Քրիստոնեայ աշխարհէն ե-
կող աղքեցութիւններու դէմ փակ մնացած
երկիր մը չէ :

Ուստի Ամերիկայի և Անդիոյ եկեղեցի-
ները հիմա կը կարծեն թէ ամբողջ աշխար-
հի մէջ Զինաստանի շափ մեծ կարևորու-
թիւն ունեցող և այնքան ընդարձակ հնարա-
տութիւններ ընծայող միսիոնարական դաշտ
չկայ : Տէրը դուռը բացած է : Եկեղեցին պարտականութիւնն է հոն երթալ և դերա-

զանցօրէն կատարել Աւետարանը ամէնուն
քարոզելու պատուէրը : Զինու Քրիստոնեա-
ները ջերմեռանդ և ճշմարտութեան հաստա-
տապէս համոզուած են . կը ջանան կենցաղի
մաքրութիւն պահպանել եկեղեցին մէջ, և
փութով կը պատմեն ուրիշներու թէ Տէրը
իրենց համար ի՞նչ մեծ բաներ ըրած է : Շատ
Զինացիներ դարձի կ'ու դան բնիկ Քրիստոն-
եաներու տուած վկայութեան հետեանօք :
Ուստի շատ լաւ պատճառներ կան հաւատա-
լու թէ իրենց աչքերը դէպ ի Զինաստան
դարձնողներ օրինակ մը պիտի տեսնեն Քրիս-
տոսի այն առակին թէ՝ կին մը իմոր պա-
հեց երեք գրիւ ալիւրի մէջ, մինչև որ ամէնն
ալ խմորեցաւ :

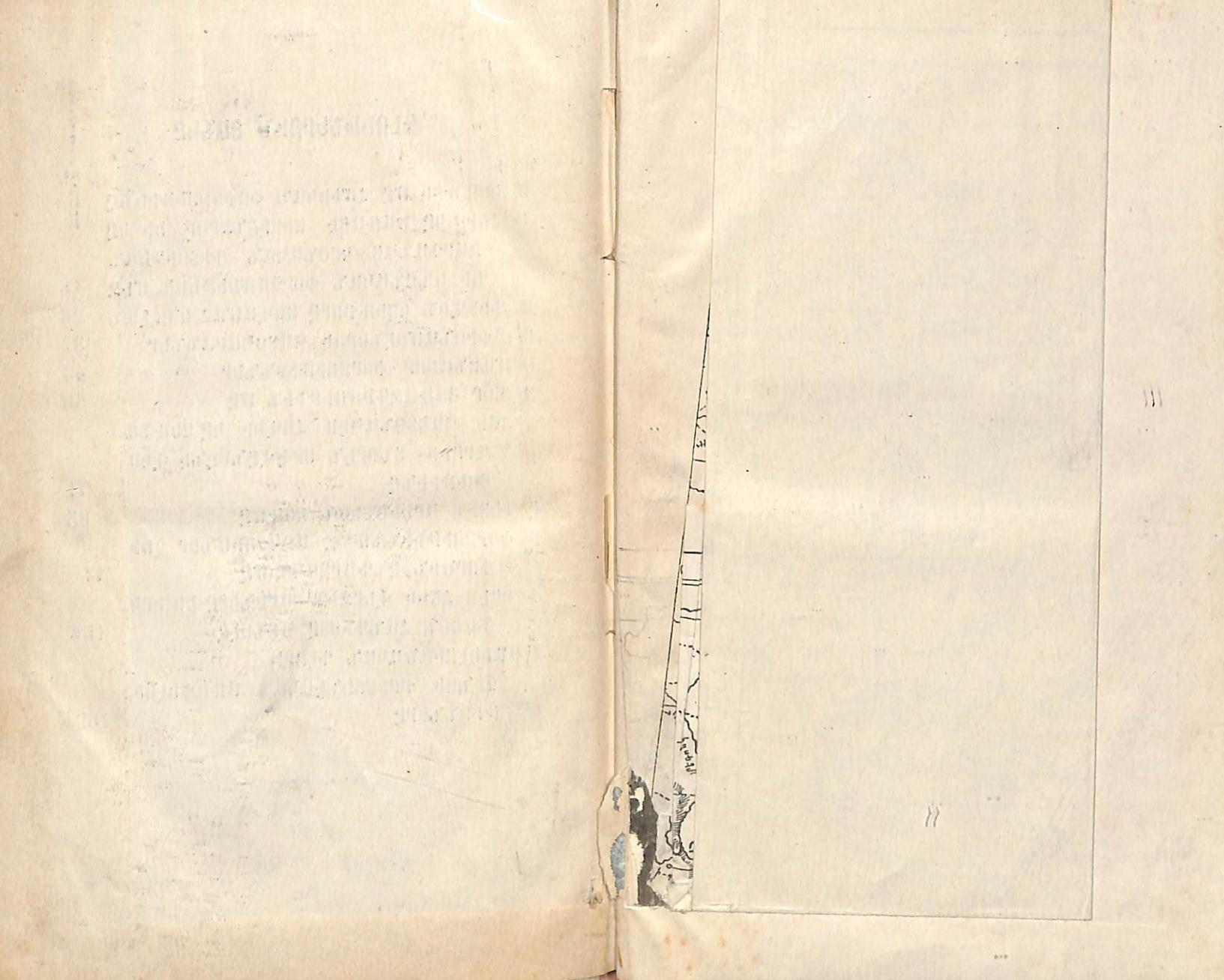
ՎԵՐՋ

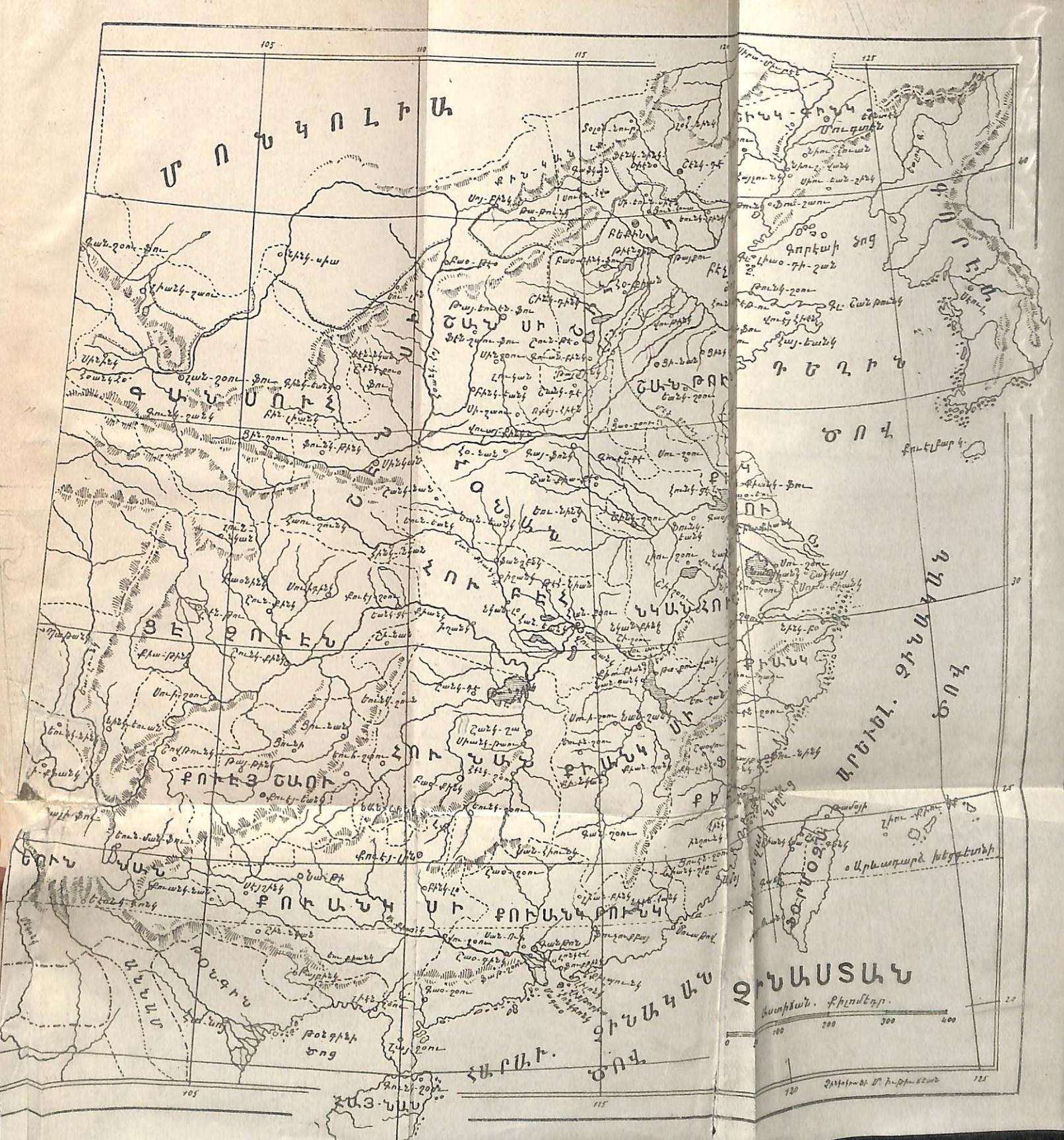

ԳԼՈՒԽՆԵՐՈՒՆ ՑԱՆԿԸ

Գլուխներուն Ցանկ	Էջ
Ա. ԿԵՍՆՔԻ ՄԲ ՀՈԳԵԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ	5
Բ ՀԵՏԻ ԿԸ ԾԱՌԱՅԵ ՈՒՐԻՇՆԵՐՈՒ ԵՒ ԿԸ ԶԱՐԳԱՆԱՅ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՌՈՒԹԵԱՆ ՄԵԶ	16
Գ ԳԻՒՂԻՆ ԿՈՒՌԵՐԸ ՍՈՎԱՄԱՀ Կ'ԸԼԱՆ	26
Դ Ա.ՓԻՌՆԱՄՈՒՆԵՐՈՒ ՊԱՏՍՊԱՐԱՆՆԵՐ	32
Ե ՄԱՍՆԱԿՈՐ ՓՈՐՁԱՌՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	47
Զ ՆՈՐ ՅԱՌԱԶԴԻՄՈՒԹԻՒՆ ՄԸ	58
Է ՀԵՏԻ ՊԱՇՏՈՆԱՊԵՍ ՀՈՎԼԻ ԿԸ ԶԵՌՆԱ- ԴՐՈՒԻ , ՏՆՈՐԵՆ ՍԹԵՎԸՆՍԲՆԻ ՎԿԱ.	
ՅՈՒԹԻՒՆԸ	71
Ը ԳԵՏԻՆ Ա.ԲԵՒՄՑԵԱՆ ԿՈՂՄԸ	85
Թ ՓՈՐՁԱՌՈՒԹԻՒՆՆԵՐ , ԱԶԱՏՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ԳՈՐԾԻՆ ԸՆԴԱՌՁԱԿՈՒՄԸ	110
Ժ ԵՐԿՅ ՀԵՏԻ ՎԵՐՁԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԸ ԵՒ ԵՐԿ- ՆԱՅԻՆ ՀԱՆԳԻՍՏԸ ՄՏՆԵԼ	154
ՑԱԽԵԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ԳԼՈՒԽ ՉԻՆՈՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵԿԱԿԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՒ- ԹԻՒՆՆԵՐԸ	169

1n 901

upl

8mD

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0160131

